

Aug. Ahlqvist.

GEZELII

den yngres

Minne,

af

J. J. Tengström.

HELSINGFORS,
hos *G. O. WASENIUS*, 1833.

IMPRIMATUR.

A. G. SJÖSTRÖM.

FÖRETAL.

Habent sua fata libelli.

Detta Minne öfver Biskop Gezelius den yngre har, innan det hunnit i offentlig dager framträda, haft sina missöden. En tidigare bearbetning deraf var om hösten 1826 slutad, och tryckningen hade jemväl börjats, då den stora branden i Åbo förstörde både upplagan af de två ark, som hunnit afdragas, och hela manuscriptet. Emellertid räddades tillfälligtvis större delen af de till arbetets grundläggning samlade anteckningar. Källan för dem var en mängd handskrifna handlingar, som de tre Biskoparna Gezelius lemnat efter sig, och hvilka länge inom Slägten bibehållna, sedermera genom Öfversten Baron Herman Fleming näst före början af 1808 års fälttåg hade blifvit förärade till Universitets-Bibliotheket, men slutligen jemte detta uppgingo i rök, innan deras efter inflyttningen i nya Universitetshuset företagna ordnande ännu var till fullo slutadt. Efter förlusten af sjelfva urkunderna uppstod sorgligtvis det åliggande att ur askan rädda några brandskadade spillror af erinringarna från en grånad

fosterländsk forntid. Sålunda framkallades detta under skilda befattningar förnyade försök till ett Minne öfver Biskop Gezelius den yngre. Och den egna anledningen dertill utgör i verkligheten det Förord, som härmedelst kortligen är tolkadt, men af flera skäl måste åberopas, under känsla likväl deraf, att det gäller hvad det kan gälla.

Hos alla folkslag, der utmärkta förtjenster sannt erkändes, vördades tillika berömda förfäders minne, hvilket sålunda utgjorde en dyrbar offentlig skatt, af den varaktigaste och rikaste fruktbarhet. I sjelfva verket är skådespelet af de ur den fosterländska forntiden framskymtande höga skuggor både redbart och underhållande, samt derjemte föremål för uppmärksammare eftertanka och djupare begrundande. Äfven om det saknar universalhistorisk märkvärdighet, så framskinar deri likväl alltid det stora verldspelet med dess mägtiga genomgripande inflytelse, och tankan förelyses och ledes tillika att fatta och förnimma den särskilda andliga bestämmelse och de förpligtelser, som hvarje land erbjudit och pålägger dem af sina söner, hvilka haft hufvud och hjerta att företrädesvis lefva i och för det Allmänna. Hvarje glänsande fosterländskt minne, om det ock för en högre och aflägsnare historisk synpunkt bortbleknar, och om äfven skådeplatsen för dess uppträden varit trängre eller mer afsöndrad, har dock sålunda en dubbel betydelse. Och denna saknas ickeeller i ämnet för närvarande konstlösa teckning. Men åtankan af dess djupare innehåll utgör med rätta en inledning i samma mening, som from-

ma förfäder började hvarje alfvarligt förehafvande med erinringen af dess helgd under en högre ledning, utan att det derföre var framdraget eller uppsatt utöfver hvad sanning och rättvisa medgåfvo.

Biskop Gezelius den yngre lefde inom Statens, Kyrkans och Vetenskapens områden i beröringar och vexelverkningar, hvilka tilldrogo sig samtids och efterkommandes deltagande. Detta anseende, hvari hans namn framgent bibehållit sig i det land han tillhörde, leder uppmärksamheten till närmare uppskattande af hans verkliga förtjenster, och till bestämdare erinring samt utställning af deras småningom förgätna innehåll. Hans rykte, uttrycket af ett helt folks aktning, måste i och för sig gälla såsom värdigt att granskas, såvida som öfverhufvud den offentliga rösten och omdömet öfver utmärkta enskilda personer, icke mindre än dessa, äro betydelsefulla samt utgöra föremål för historiens utslag och domar.

Sålunda visa sig hela tidehvarf såsom bakgrunden för de framträdande enskilda föremål, hvilka tillvinna sig och qvarhålla efterkommandes blickar samt undersökning. Ju sjelfständigare en menniska tänkt och handlat, ju kraftigare hon genom öfverlägsen insigt och vilja beherskat de trängre omgifvelserna, desto närmare har ofta hennes verksamhet varit förbunden med sjelfva tidehvarfvets för mängden dolda, genom sin inre och andliga magt segrande riktningar. Aldrig utförde hon ett utmärktare varaktigt och vidsträcktare fruktbart verk, utan att

arbeta på de vägar, hvilka slutligt visa sig vara sjelfva historiens.

Hufvuddragen af det tidehvarf Biskop Gezelius d. y. tilhörde voro verkningar af den verldshistoriska öfvergång, som Reformationen grundlade eller redan i och för sig utgjorde. Den upprättade nya Kyrkan hade tillegnat sig Trons rika innehåll i återställd renhet, samt för utvecklingen deraf öppnat nya utsigter, i det att hon med förnekande af en blott yttre myndighet behjertade den inre öfvertygelsens behof och fordringar. Såsom all sann och beståndande förbättring och omskapning voro Reformationens frukter en vinning icke genom våld eller naturlig och yttre kraft, utan genom en egentligt andlig magt, eller tankans egna segrar. Reformationen framgeck derföre att hon tillfredsställde en redan utbredd och klart medveten saknad af lagbunden mensklig tillvarelse samt af en lefvande tro, samt sålunda geck en redan uppkommen, i sin upprinnelse osynlig församling till mötes. Hennes inneburna nödvändighet visade sig deri, att hon, oaktadt härnader, som till hennes yttre försvar måste föras, och just under dem, öfvergeck till att stifta en efter hennes nya kraf lämpad ordning och författning, samt nya läroverk dels för utbredande dels för utbildning af hennes grundsattser. Trettioåra krigets tidskifte var sålunda fruktbart på fredliga värf, som väsendtligen hörde till Reformationen. Men såsom den skönaste blomma jemte dessa ädla frukter framskjöto de lysande enskilda förtjensterna,

samt en utbredd hugstor högaktning för dem. Upprätthållandet af ett nyssvunnet osäkert andligt och politiskt läge fordrade ihärdiga bemödanden, fast mod och djup vishet, och det ljusa, lefvande behofvet af dessa dygder utgjorde en skapande förmåga, ur hvilken de både föddes och närdes. Glänsande och kärnrika, sedliga, medborgerliga och politiska charaktèrer utmärka den tidrymd, i hvilken Gezelii lefnads vårdagar framflöto. Hans mognare ålders verksamhet bär prägeln af de lefvande, stärkande och upplyftande efterdömen, som förelyste hans ungdoms för fruktbara intryck öppna och lefvande sinne.

Men det nya lif, hvartill Kyrkan genom Reformationen hade vaknat, visade sig derjemte snart i utgreningar inom henne, samt ytterligare i söndringar, hvilka väsendtligen hörde till hennes egna utveckling, äfvensom de i och för sig i deras ljusare skiften betraktade utgöra ett ädelt skådespel af inre rörlighet och sträfvande till bestämdhet, så väl i religiös öfvertygelse som i yttre former och inrättningar. Sjelfva de oroligare välfningarna inom henne utgingo från ett rådande grundligt och alfvarligt sinnelag och tankesätt, samt röjde således för henne sjelf att hon saknade en mot hennes egna djupare behof svarande gestalt och bildning. Och det var således under dessa brytningar, som hon gaf sig de stadgar, det skick, och de uttryck för sin andakt, i hvilka hon intill närvarande tid haft

sitt bestånd. Tillika närdes den christliga friheten och den religiösa öfvertygelsens sträfvanden, i följe hvaraf splittringarna och de inre söndringarna på Kyrkans område, oaktadt hennes nya lagstiftning, fortforo. Denna kamp var både en nödvändig företeelse i Protestantiska Församlingens inneburna syftning till djupare och noggrannare utveckling af sina läror, och hörde tillika till framgången eller grundläggandet af allmän bildning samt fördragsamhet och samvetsfrihet. Det ena partiet sträfvade för upprätthållandet af de redan stadgade formerna i Kyrkans läror och hennes inrättningar, det andra dref på förnyelser och omskapningar, begge, från sin ljusare sida uppfattade, leddes af en gedigen tro och öfvertygelse, som utgjorde den lefvande och tillrättaförande inre föreningspunkten mellan dem. Och härvid, såsom i all strid af verkligt innehåll, danades starka och utmärkta enskilda characterer, hjeltar och martyrer för skilda sanningar.

Men Reformationen var till sina följder äfvensom till driffjädrarna af hennes framgång derjemte en politisk välfning. Hon hade befordrats genom omedelbara politiska behof af de grundsattser, dem hon förutsatte och gjorde gällande. Och hon framgeck i de nordiska länderna, der den stelnade vantron hade vållat en tryckande yttre förlägenhet och nöd, mindre känbar hos söderns af en frikostig natur gynnade invånare. Hennes inre rättmätighet visade sig äfven deri, att hon omedelbart och frukt-

samt ingrep i det offentliga lifvet, och att de folk, der hon hyllades, uppstodo i ny glans och herrlighet. I stöd af henne intog Staten först och närmast i förhållande till Kyrkan den ställning, som var nödvändig för begges fria utveckling. Den sednares anspråk på yttre inflytelse tillbakavisades; och först i följe deraf kunde Staten framträda såsom den sanna verkliga Högsta Magten, hvars angelägenheter icke behöfde eller kunde uppoffras för de religiösa meningarnas dunkla skiljaktiga fordringar. Till dessas nedsättande medverkade väsendtligen deras inbördes strider. De hade i sin början en omedelbar politisk betydenhet, som härflöt från omogenheten af den allmänna bildningen. Och Församlingens egen råhet nödgade henne, att till deras afgörande påkalla Statens biträde och understöd, som ej eller kunde förnekas, såvida den allmänna sedligheten och det borgerliga samhällets af intoleransen inskränkta interessen stodo på spel. Men Protestantiska Kyrkans i hennes egna söndringar förnyade behof af yttre stöd utvecklade allt mer hennes sanna förhållande till Staten. De protestantiska folken höjde sig derjemte sjelfva genom den långvariga yttre strid, som de i Trettioåra kriget bestodo, både för enskild och gemensam af deras sjelfkänsla fordrad trygghet samt anseende, och derjemte för Reformationens stora angelägenhet och dess obehindrade framgång icke såsom biändamål utan såsom vilkor för all annan inom dem giltig, äkta regeringsvishet. Under denna yttre kamp, och oaktadt de

dermed förenade ansträngningar, spridde sig ett nytt lif till handel, näringar och konstflit, hvilket härflöt från moraliska driffjädrar och det tillika i stora patriotiska uppoffringar verksamma sträfvandet efter andligt och politiskt oberoende. Sålunda uppväxte ett medelstånd, medan det genom börd mägtiga första ståndet på sitt håll höjde sig, samt i Statens brydsamma förvaltning och vidt utseende krig förvärfvade sig stora och lysande förtjenster. Häraf åter alstrades inre politiska söndringar, likartade med dem, som, i följe af Protestantismens nödvändiga utveckling, äfven på kyrkans område utbröto. Frälse och ofrälsestånden uppställde mot hvarandra stridiga fordringar på offentlig inflytelse. Men det Allmännas rätt och väl erkändes och vördades såsom öfversta lag, och Högsta Magten gällde verkligt såsom den der borde utföra all förbättring, samt i följe af öfverlägsen insigt och upphöjd oegennyttig vilja både föra de offentliga angelägenheternas egen talan samt ytterst besluta och verkställa. Och Staten, som redan i förhållande till Kyrkan hade uppsvingat sig, intog derjemte en af de särskilda samhällsklasserna oberoende ställning. Härunder tillvann sig ofrälse ståndet en betydenhet och utrymmen samt banor för en bestående vidsträcktare inflytelse, som, jemte den välgörsamt väckta och af Högsta Magten kraftigt ledda täflan, äfven inom deras kretsar framkallade och uppfostrade män af vidtgripande ädla och kärnrika grundsatser.

Varaktigheten af den nya glans, som i Reformationens spår omgaf de Stater, der hon hade fram-

gått, berodde dock ytterst af den allmänna odlingens och bildningens förkofran. De katholska stiftelser, hvilka åsyftade den offentliga undervisningen, hade måst indragas, emedan de motarbetade Reformationen, men sedan lärare småningom hunnit bildas, återupprättades ett mot sin första bestämmelse svarande läroverk. Det inskränktes i början till praktiska ändamål, Reformationens försvar och utbredande såsom Kyrkans och Statens gemensamma angelägenhet. Men denna protestantiska bestämmelse innebär dock fröet och sträfvandet till sjelfständig Speculation och Vetenskap. Å ena sidan fortsattes det med Reformationen började bestridandet af en yttre och stationär, papistisk myndighet i trons och tänkandets kretsar. Å andra sidan bekrigades den inbilska okunnighetens samt fanatiska meningars anspråk. Under denna kamp bildade sig dels ett system af läror, dels enskilda satser, hvilka sträfvade till egen inre sjelfständighet samt utveckling och sammanhang. Och derjemte närdes och befästades, under tryckande yttre hinder, en kärlek och aktning för allvarligare kunskaper, samt enskilda ansträngningar i deras förvärfvande och framdrifvande, hvarmedelst gynsammare förhållanden slutligen beredts samt tillika ljusets och sanningens egna nya segrar.

De här tecknade drag af det tidehvarf, hvilket Biskop Gezelius den yngre tillhörde, framskina med klarhet i hans lefnads tafla, och hans minne kan och bör derföre införlifvas med fosterlandets

häfder. Men derföre är han äfven ställd under pröfningen inför deras domstol och underkastad deras i sjelfva verkligheten och tidernas utveckling afkunnade utslag, hvilka framsätta hvarje ära i dess sanna dager och låta henne en högre rättvisa vederfaras. Hans samtid visar jemte lysande egenskaper en nattsida, hvars skuggor äfven sträcka sig till den bild, som af honom i erinringen är förvarad. Med en afgjord öfverlägsenhet inom kretsen af sina omgifvelser, intager han en jemförelsevis och i sig sjelf hedrande plats i det inhemska minnets tempel. Men han hörde icke bland de få högst sällsynta, af historiens ande förträdesvis utkorade menniskor, som med snillets högre flygt lyfta sig öfver tidsmeningar och derigenom lössläppta passioner samt deras missledande inflytelse. Det tidehvarf, hvari han lefde, hade sina våldsamma välfningar, fördomar och lidelser. De frambröto och drefvo sitt spel på Kyrkans område, emedan det var der som äfven Reformationen och Protestantismen först och närmast visade sig verksam samt genom sin välgörsamma inflytelse gaf anledning till nya, ehuru öfverhufvud allt vanmägtigare utbrott af inrotade villfarelser.

»Inom Protestantiska Församlingen visar sig snart efter hennes stiftelse ett dubbelt affall från hennes riktning och bestämmelse, en tvåfaldig återgång till den ensidighet och de motsägelser, hvari Katholicismen var insnärd. Förbiseendet af Reformationens djupare fordringar födde förnekelse och slutligen öp-

pen kränkning och våldförande af hennes väsen. I skötet af den Församling hon bildat, framalstrades dels ett mot samvetsfriheten samt trons friska lif och tillvarelse riktadt dogmatiskt förtryck, dels åter fanatiska eller kalt förståndiga, mot hennes författning och hennes lärobyggnad fiendtliga rörelser, eller å ena sidan våld till förment upprätthållande af hennes yttre ordning och hennes offentliga bekännelse, å andra sidan förgripliga tilltag för återställande eller framdrifvande af den subjectiva christliga frihetens och öfvertygelsens rättigheter. En å begge sidorna lika anspråksfull och uppblåst intolerans samt förstockad inskränkthet dref sitt spel under täckmanteln af Religion och Upplysning, hvilkas heligaste fordringar förnärmades. Och de af Kyrkans tjenare, som med insigt och alfvar arbetade för hennes bestånd och förkofran, tvungos dock sålunda att taga parti, och att ådraga sig misstankar, hvaraf mången äfven bland dessa ädlare äggades och förleddes till verkliga öfverträdelser. Men det onda, som på Kyrkans område uppväxte samt småningom rubbade hennes aktning äfvensom hennes förtröstan till sig sjelf samt de religiösa föreställningarnas grundvalar, framkallade äfven ett falskt användande af yttre magt. Till dämpande af de inom henne utbrustna oroligheter måste hon påkalla Statens biträde. Men hon missbrukade det till afgörande af strider, hvilka för den allmänna Sedligheten och för Staten voro likgiltiga, samt till skyddande af det i hennes sköte framkläckta dogmatiska system och presterlig auctoritet, för hvilka hon

med förebärande af religionens sak fordrade yttre försvar, tills att omsider dessa på Staten ställda anspråk skredo till en uppenbar obehörighet, samt kränkte de alltmer klarnade och befästade rådande sedliga grundsattserna jemte borgerlig bildning och idoghet. Den ofördragsamhet, som från Kyrkans sida genomdrefs, bidrog till Svenska Statens sjunkande, och förlusten af en i Protestantismens riktning förvärfvad politisk betydenhet, störde den allmänna odlingens och lagstiftningens framgång och derjemte vilkoren för hela den inre förvaltningens fria utveckling. Allraförderfligast var likväl inflytelsen deraf på den uppgående Vetenskapen, som i sin vagga hämmades samt belades med bojor.

Men så utbredd, så vrång och våldsam denna otålsamhet var, så kan och bör dock icke derigenom intrycket af Protestantiska Kyrkans nya skapelse i det hela försvagas. Och oförgänglig är dock den ära, som tillfallit de män, genom hvilka Reformationens verk isynnerhet framgått och segrat, om desse också derjemte på vissa håll, i följe af en gemensam samtida inskränkthet, afvikit från och hindrat hennes äkta syftning. Den segerkrönta sanningen och rättvisan, den lefvande och verkliga historien är väl en utställning af menskliga villfarelser och fel, men tillika deras afplaning och försoning. Och så mycket mer måste ett efterkommande slägte, i känslan dels af egen ofullkomlighet dels af företräden och en lycka, som det icke sjelft förvärfvat, å ena sidan vörda samt med insigt uppfat-

ta bortgångna berömda förfäders förtjenster i deras sanna storhet och historiska, klara och bestämda betydelse, å andra sidan, med blicken icke bortvänd från deras skuggstycken, lära att skatta och begripa en i det närvarande erbjuden och uppnådd upplysnings fördelar samt med rättigheterna ålagda nya skyldigheter, samt slutligen att såväl i det ena som andra igenkänna de vägar, hvarpå Historiens Ande, ömsom med och ömsom mot menniskors beräkningar och anslag, framgått och utfört sitt verk.

Det sammanträngda försök att öfverskåda förbindelsen af ett helt tidehvarfs flera märkvärdigaste rörelser och stora andliga företeelser, hvilket härmedelst är lagdt till grund för ett enskildt historiskt ämne af inskränkt omfång, kan försvara sin plats blott såvida det här i det följande har sin nödvändiga tillämpning och derigenom åter å andra sidan sjelft får sin förklaring och bekräftelse. Men derföre skyndar äfven öfvergången till det egentliga ämne, hvars framställande borde genom en vidsträcktare utsigt förberedas. Den närmare inledningen till Gezelii historiska minnen och deras tydande äro hans första lefnadsuppträden, hans barndoms och ungdoms knoppnings- och blomsterdagar.

Johan Gezelius vanligen kallad *den yngre,* till åtskillnad från fadren, som hade samma förnamn, och var hans företrädare på Biskopstolen i Åbo, föddes den 6. September 1647 i Dorpat. Efter föräldrarnes flyttning till Skedevi Pastorat i Dalarna,

sattes han, då ännu ej fem år gammal, i Hedemora Schola, der farbrodren Georg Gezelius var Rector.[1] Så väl den offentliga som enskilda uppfostran inplantade arbetsamhet och laglydnad, vana vid alfvarlig och uthållande ansträngning, samt ordning deruti. Men derjemte rådde en stränghet, som dels fordrades, dels härflöt, af civilisationens ofullkomligheter. Undervisningen låg i det uslaste skick, och bibragte blott scholastisk Theologi jemte ett minnesverk af barbariskt Latinska phraser, samt hade för öfrigt en praktisk riktning. Hans första offentliga prof var, att han, på sitt fjortonde år, 1660 Tredje dag Jul, uppträdde i Predikstolen. Ännu i förra hälften af detta århundrade bestod Presterskapet till större delen af så kallade Djekne-Prester, hvilka, till skillnad från dem, som hade varit Studenter, äfven skymfades med den, från Franska orden *bec jaune* härledda, benämningen *Beaner*, *Gulnäbbar*. Numera besöktes Universitetet allmännare. I Augusti 1661 sändes Gezelius till Upsala, undergeck Studentexamen, samt qvarstannade der två och ett fjerdedels år, hvarefter han i November 1663 öfverreste till Riga för att besöka sina under tiden ditflyttade föräldrar.

Alla studier hade en dogmatiskt polemisk riktning, i följe hvaraf framför annat Latinska disputationsöfningar bedrefvos. I Kathedern uppträdde Gezelius först i Riga såsom Respondens för en Syn-

odal Disputation under sin svåger, Kyrkoherde på Mohn, Johan Steman.[2] Och sedan han om sommarn 1665 i sällskap med sina syskon flyttat till Åbo, hvarest fadren redan tillträdt Biskopsembetet, utgaf han, efter derstädes tvenne år fortsatta studier, under Svenonii inseende, en af honom sjelf utarbetad Disputation: *Nomenclator Adamus.* Sedermera återkommen till Upsala, försvarade han, under Scheffer, ett likaledes af honom sjelf författadt lärdomsprof: *de instinctu sacrificandi in Gentilibus*, samt ytterligare första delen af Theologen Brunneri *de Allegatione Scripturarum.* Frukter af dessa öfningar voro frimodighet och färdighet i de rådande lärorna och öfverhufvud i offentligt muntligt meddelande. Och som äfven mognare ynglingar plägade betinga sig hos berömda lärare boning och spisning samt närmare tillsyn i sina studier, feck Gezelius sålunda inträde i dåvarande DomProsten Stigzelii hus. För hans danande till Prestaståndet, som var hufvudföremål för hans uppfostran och studier, hade han i Åbo deltagit i det af fadren inrättade Homiletiska Collegium samt dervid införda predikoöfningar. Och i Upsala förskaffades honom tillfälle att såsom Amanuens öfvervara DomKapitlets sammanträden för att lära känna Kyrkoförvaltningen. Sålunda förvärfvades genom verklig handläggning i yngre åren vana och kärlek för framtida yrke. Men studierna voro insnärda i traditionens band och bojor. Och hans långvariga vistelse vid Upsala Universitet, så fördelaktig den var

för hans litterära bildning, medverkade således att fästa honom vid de ensidiga och skefva grundsattser, hvilka i Kyrkans sköte hade sitt egentliga stamsäte.

Redan nio års Student hugnades han med ett Kongligt understöd af 300 Daler S:rmynt, till företagande af en utländsk resa. Dyrt och med uppoffringar köptes kunskaper genom utfärder till främmande länder, och Norden fortfor att för detta ändamål utsända sina söner. De unga Theologerna inhämtade i Tyskland närmare bekantskap med den såkallade orthodoxa läran; men deras utvandringar som dels af Regeringen dels af storsinniga Magnater understöddes, bidrogo derjemte både till den allmänna Europeiska odlingens utbredande i fosterlandet samt till danande af lärare vid dess nya protestantiska undervisningsverk.

Obetydliga äro Gezelii reseanteckningar och i bref till hemorten bibehållna meddelanden, hvaraf blott inhämtas det Homeriska, att han såg många städer och många menniskors seder, samt njöt skådespelet af verlden, som dock för hans bildning äfven hade sitt värde. I December 1670 lemnade han Upsala, besökte under resan genom södra Sverige Lunds Universitet, och begaf sig derifrån öfver Köpenhamn och Kiel till Hamburg. Bland lärda, hvilkas bekantskap han under denna skyndsamma färd gjorde, voro Pufendorf vid det Skånska och Morhof vid det Holsteinska Lärosätet. I Hamburg

tillbragte han sex månader, hvilka han särdeles tillfredställande använde under handledning af en då beryktad lärare i Hebraisk och Rabbinsk språkkunskap vid namn Edzardi. Hufvudändamålet för hans resa var Orientalisk Philologi såsom beredelse för det vidlyftiga Bibelarbete, hvartill fadren redan hade uppgjort en plan. Derföre riktades hans kosa till England, der bekantskapen med Orienten redan genom handelsförbindelser var grundlagd. Men Bacos och Hobbes' fäderneslaud stod bland Lutheranerna i vanrykte. Sjelfve Grefve Brahe hade såsom Canceller för Åbo Universitet meddelat varningar, "att inga Studenter sändas till Nederland "och England att studera, för den Calvinska lä-"rans skuld." Och Gezelius feck efter sin hemkomst uppbära utaf fadrens ovänner lömska beskyllningar för sin afvikelse från den vanliga litterära resesträten. Emellertid afskräcktes han af inga yttre betänkligheter, utan anträdde i slutet af Juli månad 1671 från Hamburg resan först åt Holland, der en allfvarlig philologisk schola var grundlagd. Och efter aflagda besök å några märkvärdigare Holländska orter, i början af September till London anländ begaf han sig snart till Oxford, hvars Universitet bland sina lärare räknade den berömda Orientalisten Edvard Pococke den äldre. Under dennes handledning fortsatte han sitt hufvudstudium, samt begagnade det på Österländska handskrifter rika Bodleyska Bibliotheket, hvartill han vann fritt tillträde. Ännu länge efter sin hemkomst mottog han

från Oxford bref af frejdade lärare derstädes, hvilkas aktning och vänskap han hade tillvunnit sig.[a] Vid slutet af året begaf han sig derifrån till Cambridge, hvarest han äfvenledes, under de fyra månader han der tillbragte, förvärfvade sig lärorika bekantskaper, såsom med författaren af Heptaglotton, Edmund Castle (Castellus), hvars humanitet han i sina till hemorten skrifna bref beprisar, den i Rabbinska Litteraturen bevandrade John Lightfoot, med flera. Hans afresa påskyndades emellertid af fadrens varningar att han ej borde genom långvarigare dröjsmål i detta såsom kätterskt utropade land göra sig hos fäderneslandets Theologer än mer misstänkt; och i följe deraf begaf han sig, i Aprill 1672, tillbaka till London, hvarifrån han, utan uppehåll, fortsatte resan till Frankrikes hufvudstad, som redan från Frans den förstes tid var lärdomens stamsäte, och sedan Richelieus dagar hade tillegnat sig herraväldet i smakens och den finare bildningens liksom i politikens verld. Äfven i Paris sysselsatte han sig hufvudsakligen med studier af språk. Utom den tid han egnade åt det Franska, samt derjemte åt Italienska, såsom behöflig för fullföljandet af hans längre åt södern utsträckta reseplan, fortfor han att, under handledning af den Bibliska Kritikens berömda grundläggare Richard Simon, djupare intränga i Hebraiska och Rabbinska språken. Men dessutom nämnas bland bekantskaper han der skall förvärfvat äfven Henrik Valois (Valesius) med flera. — I afsigt att ända till Konsternas och den Gam-

la Litteraturens moderland utsträcka sin färd begaf han sig ytterligare, mot slutet af året, från Paris till Lyon, som några veckor qvarhöll honom. Redan hade han från det sköna Geneve, dit han i Februari 1673 anlände, Alperna i sigte, då det retande hoppet att beträda Italiens classiska jord för honom försvann, emedan hans fader ogerna såg, att hans vistelse utomlands fördröjdes, och dessutom förklarade sig icke mägta bestrida ökad resekostnad; i följe hvaraf han således nödgades genom Basel taga kosan till Tyskland och sedermera, enligt fadrens föreskrift, stanna i Strasburg, der han ända till Juli afhörde de på sin tid berömda Theologerna Sebastian Schmidt, Tysklands dåvarande förnämsta Bibeltolkare, samt Balthasar Bebelius, med hvilken han, liksom med flera andra af sina under resan förvärfvade litterära bekantskaper länge efteråt underhöll brefvexling.[4] Från Strasburg ställde han sin färd ytterligare åt norden, besökte Heidelberg samt de ej mindre genom sina naturskönheter än genom Fornlemningar och Konstens verk förtjusande Rhentrakterna, ända till Köln, hvarest han uppvaktade Svenska Ministrarna Grefve Tott, Baron Sparre och Ehrensten, samt anlände sedermera i September till Frankfurt am Mayn, der han gjorde en bekantskap, som feck vigtigt inflytande på hans mannaålders verksamhet.

Dåmera hade den i Lutherska Församlingen minnesvärde Spener börjat framställa de åsigter, som snart från flera håll vunno bifall, men kort

derefter ådrogo honom hat och förföljelser. Gezelius delade hans nitälskan för menighetens undervisning samt Trons uppfriskande och lifvande, samt slöt med honom en förtrolig vänskap, som qvarhöll honom i Frankfurt ända till början af December.[5] Sedermera dröjde han från Januari till Aprill 1674 i Erfurt, der han öfvade sig i predikande, med föresyn af en såsom andlig talare omtyckt Prest derstädes Georg Götze. Slutligen uppehöll han sig äfven någon längre tid i Leipzig, derifrån han i Julii uppbröt, tog vägen öfver Wittenberg, Berlin och Stralsund, samt ankom i Augusti sjöledes till Stockholm. Af sina fordna lärare Scheffer[6] och Theologen Brunnerus, med hvilka han brefvexlade, mottog han bjudning till besök i Upsala, som han måste afsäga sig. Men deremot dröjde han i Stockholm två månader för att, enligt fadrens anvisningar, personligen göra sig känd hos dem bland Vetenskapernas gynnare och beskyddare i granskapet af thronen, på hvilka hans framtida befordran isynnerhet berodde; och till Åbo återkom han i nästföljande November.

Redan ingången i sitt tjuguåttonde ålders år hade han hittills hvarken sökt befordran eller någon akademisk lärdomsgrad. Men hans lefnads kosa var af fadren tidigt riktad på högre uppsatta mål. Utan att hafva aflagt vanliga föregående prof, erhöll han af Grefve Brahe såsom Åbo Universitets Canceller d. 10 Jan. 1675 utfärdadt tillstånd att disputera *pro licentia*, i följe hvaraf han under Sve-

nonii inseende utgaf: *Jubilæus Anti Christi Romani ipsius exitium*, sedermera 1689, af hvad anledning kan icke uppgifvas, i ny upplaga omtryckt.[7] Och den 1. nästföljande September utföll för honom Konglig fullmagt att vara Extraordinarie Theologie Professor vid Åbo Universitet, med förständigande under samma dag till Consistorium, att han borde uppmuntras troget biträda sin fader i Bibelverket samt, så länge han hade detta under händer, vara befriad från andra göromål. Såsom han sjelf uppgifver, hade han samma år af Grefve Magnus Gabriel de la Gardie anbud af en ordinarie Profession i Upsala. Men Grefve Brahe åter, som på sitt håll likaledes framdrog och utmärkte unga talentfulla män, fästade honom i Åbo, der han af Bibeltrycktunnan skulle hafva sin lön. Och sedan han i följe af vunnen befordran utgifvit ett nytt lärdomsprof *de defensione Jehosuæ contra Satanam*, blef han såsom Professor äfven introducerad.[8]

III. Gezelii här anförda ungdomsarbeten beteckna hans theologiska ståndpunkt, hvilande på samtidens scholastiska Dogmatik. Utan noggrannt iakttagande af vedertagna formler, och utan stöd af yttre myndighet, gällde föga någon uppgående litterär förtjenst. Gezelius var till sitt anseende såsom orthodox tryggad genom nära förbindelse med äldre lärare af en obetviflad pålitlighet, såsom Theologerna Tunander i Åbo samt Brunnerus i Upsala, Superintendenten Fischer i Riga, och hans, liksom Gezelii, då ännu såsom renlärig ansedda vän Spener,

jemte hvilka bland hans yngre och förtroliga litterata bekantskaper förekommer en Rector vid Tyska Scholan i Stockholm, sedermera Professor i Dorpat, Uppendorf.[9] Men Gezelii vunna befordran var en anledning till missnöje för flera bland Universitetets ordinarie lärare, som deraf befarade intrång i påräknad löneförbättring och uppflyttning, och denna söndring underblåstes af ett rådande agg mot hans far Biskopen.

Emellertid hade Gezelius numera uppnått ett läge, der han kunde använda och tillämpa samt dymedelst äfven för sig sjelf befästa och utvidga sina insigter och grundsattser. Strax efter hemkomsten från sin resa fästad vid Bibelarbetet, hade han äfven åtagit sig att förestå det af fadren inrättade Homiletiska Collegium, och att fortsätta Utkasten öfver de årliga Böndagstexterna. Dessa uppdrag och åtagna befattningar fullföljde han sedermera såsom Professor och slutligen Biskop, och arbetade dervid med den lyckligaste framgång på predikokonstens förbättring. Vid samma tid denna hans välgörsamma inflytelse började, vågade en af Svenska Församlingens yngre lärare, Comministern vid Clara Församling i Stockholm, Daniel Anander, uppträda med skarpa erinringar mot det scholastiska föredraget från predikstolen, men han dukade under för hierarchiska förföljelser,[10] då deremot Gezelius stod tryggad icke blott genom gynsammare yttre förhållanden, utan väsendtligen genom ett

4

sanningen värdigare, lugnt förfarande. Och hans verkningskrets vidgades ytterligare i det han förordnades bestrida offentliga föreläsningar i stället för den förenämnda Theologen Tunander,[11] under dennes sista långvariga sjukdom. Emellertid sökte han äfven att, medelst öfversättningar af Tyska Postillor, uppställa efterdömen till upplysande och bekräftande af de homiletiska anvisningar han sjelf meddelade. Sålunda utgaf han på Svenska den fromme Tyske Theologen Martin Geijers Betraktelser, samt ett annat asketiskt arbete af en Tysk Predikant Schütze, hvilket genom Gezelii föranstaltande äfven på Finska öfversattes af Kyrkoherden i Lojo Gabriel Tammelinus.[12] Gezelii i Spenerska talesätt författade företal till dessa öfversättningar innehåller ogillande tadel öfver de "vida sökta ratiocinationer eller vridna sententier" med "saftlöst ordprål," som äfven bland Finska Presterskapet vore öfliga, hvaremot han yrkar på viljans förbättring eller uppoffring under det gudomliga, såsom hufvudföremål för en rättskaffens predikan. Och i samma ändamål lät han aftrycka en af den samtida Tyska Theologen Carpzov utgifven särskild handledning i Homiletiken, hvilken han ytterligare, och i brist af någon bättre lärobok, för andra gången utgaf efter någon tids förlopp, då likväl dess scholastiske författare uppträdt såsom en af det magra exegetiska predikosättets ifrigaste förfäktare mot Spenerska partiet.[13] Men under det Gezelius sålunda i egenskap af Universitetslärare arbetade i en huf-

vudsakligen asketisk riktning, var han dock tillika, i följe af sin egen grundligare bildning, allvarligt uppmärksam för befrämjande af det egentligt theologiska studium, jemte kunskaper som hörde till förberedelserna deraf. Hans egna Predikoutkast voro lärorika anvisningar till en på språkkännedom grundad Exegetik, hvari han under fortgången af det stora Bibelarbetet sjelf vann allt mer styrka. Men till handledning i sina föreläsningar öfver Kyrkohistorien utgaf han ett Utkast, författadt af dåmera aflidne Theologie Professorn i Upsala Edenius, hvilket dittills blott i felaktiga afskrifter varit gängse och begagnadt. Och till afhjelpande af bristen på läroböcker i den Theologiska Dogmatiken, upplades på Gezeliska Tryckeriet Königs bekanta Sammandrag, hvilket arbete, numera stämpladt såsom ett foster af murken scholastisk lärdom, betecknar Gezeliernas och de flesta samtida Theologers inskränkta ståndpunkt i deras vetenskap. Detta arbete bibehöll sig sedermera ganska länge vid Svenska läroverket, och lades till grund vid framställningen af troslärornas system. Och härmed både förklaras och dels försvaras, dels urskuldas Gezeliernas åtgärd vid dess utgifvande. Med alla sina brister och sina förtorkade andelösa former var det dock, liksom åtskilliga andra likartade dogmatiska läroböcker, frukten af ett småningom allt mer inom Protestantiska Församlingen utbredt vetenskapligt behof, hvilket till en början äfven var tillfredställdt med dessa genom sådant uppfyllande

af sin bestämmelse rättvisade försök; och tillika fortplantades dock, samt skyddades, under deras stelnade, fördunklande yta, ett speculativt innehåll.

De mer synbara värf, hvilka Gezelius såsom Universitetslärare utförde, äro härmed framställda. Frukterna deremot af hans enskilda och muntliga meddelanden dölja sig för efterkommandes blickar, eller kunna blott beräknas efter de qvarstående bestämdare spåren af hans verksamhet. Icke eller var den bana lång, hvilken han i akademisk befattning framvandrade; men han hann dock lemna efter sig minnet af utmärkta gåfvor och ädel vilja att utsprida haltfulla kunskaper och lefvande, kärnrik upplysning. Tre år hade han arbetat såsom Extraordinarie Professor, då han erhöll fullmagt af den 30. Julii 1679 å en, genom Bångs utnämning till Superintendent i Narva, ledig Theologisk Profession.[14] Hans nit för de nya åligganden honom dåmera tillika såsom Pastor i Maria PrebendePastorat tillföllo, bevittnas af en, bibehållen, honom sjelf till minnes tecknad utförlig uppsatts om Församlingens åtskilliga angelägenheter. Redan året derpå, 1680, tillföll honom i vanlig ordning det Akademiska Rectoratet. Hans förvaltning deraf tillvann honom aktning, välvilja och förtroende. Då han efter afgåendet från denna befattning anträdde en resa till Stockholm, uppdrogs honom bevakandet af flera Universitetsärender, och i ett rörande dem till Cancelleren d. 27. Julii 1681 ställdt bref betygades af Consistorium, att han "förutan sitt Bi-

"bliska verk, hvilket han med stort arbete förfär-"digade, med sina *Collegiis*, *concionatorio* och *dis-"putatorio in pericopas Evangeliorum*, samt för-"färdigande af *Historia Novi Testamenti*, den han "på trycket låtit utgå, hos den studerande ungdo-"domen stor nytta skaffat, som han ock nu efter "branden denna Akademiens Bibliothek med en an-"senlig föräring af nyttiga theologiska böcker hade "förmerat." Till denna föräring hörde ett manuscript af Alkoranen, hvilket han 1678 i Stockholm hade köpt för 100 D:lr Kopparmynt. Genom hans bedrifvande hade kort förut äfven Domkyrkorådet i Åbo till Akademiska Bibliotheket öfverlemnat en boksamling af 59 band, hvilka, Domkyrkan tillhöriga, der länge obegagnade hade förvarats.[15] Men hans sålunda ådagalagda drift och uppmärksamhet för Universitetets förkofran stadgade hans yttre anseende samt beredde hans flyttning till en annan plats. Genom Konglig fullmagt af d. 10. Sept. 1681 utnämndes han att, såsom Superintendent, i Ingermanland, ett bland de minsta, men till sin förvaltning brydsammaste Stift inom Sveriges dåvarande område, ånyo efterträda Bång, hvilken derifrån blifvit d. 8. Mars s. å. befordrad till Biskopsembetet i Viborg.[16]

Gezelius var således härmedelst skild från Universitetet, och geck vid trettiofyra års ålder att på en alldeles främmande ort mottaga ett ansvarsfullt embete. Ingermanlands invånare voro dels högst råa och okunniga, dels genom olika språk,

plägseder och trosbekännelse söndrade. Mängden af dem kunde och borde icke behandlas annorlunda än såsom envisa barn, andra stodo redan på ett trappsteg af civilisation, som fordrade aktning för bestämda rättigheter. Öfverallt rådde missnöje med de af Svenska Regeringen införda borgerliga och kyrkoförfattningar. Men de bibehållna underrättelserna om tillståndet derstädes och Svenska politikens syftning i afseende å samma och nästgränsande till en betydlig del af Finnar bebodda landskap, föranleda och påkalla här en särkild framställning.[17]

Ingermanland, med dess fyra fästningar Ivangorod, Jama, Koporie och Nöteborg, genom fredslutet i Stolbova 1617 till Sverige af Ryssland afträdt, och bestämdt såsom mot Ryssland begränsadt af Ladoga sjön samt den i Narova strömmen inflytande ån Plysse, hvilken från urminnestid utgjort råskillnad mellan Augdovs och Ivangorods Län, förenades under en gemensam läne- och kyrkostyrelse med ett stycke af Estland, hvilket hade det särskilda namnet Alentaka, och inbegrep Socknarna Luggenhusen, Jeve samt Vainvara, belägna mellan sjön Peipus, Narova strömmen och Finska viken. Säte för Landshöfding äfvensom sedermera för Superintendent blef, såsom förnämsta orten på detta område, staden Narva. Noggrannare geographiskt aftogs detta landskap under K. Carl XI:s regering, då år 1680 en LandtmäteriCommission förordnades till uppmätning af Ingermanland och Östersjöprovinserna. Men tidigt utfärdades författ-

ningar till handelns och näringarnas upphjelpande. Konung Gustaf II. Adolfs afsigt var, att från Savolax och Karelen draga handeln till de nedra gränsorterna, för att gifva dem betydenhet och sätta dem i försvarstånd, och de upphöjdes derföre äfven till stapelstäder. Redan på Riksdagen 1617 tilllades bland Svenska städer, hvilka fingo med egna skepp segla utrikes, Narva, Ivangorod, Jama, Koporie, Kexholm, Nöteborg och Paitala, hvarefter ytterligare Kexholm, hvars län förenades med Ingermanland, år 1624 erhöll stadsprivilegier, jemte tillstånd att med egna skepp segla genom Nyen eller Neva strömmen till Tyskland,[18] äfvensom K. Gustaf II. Adolf 1632 förordnade, att i Nyen, som låg vid ån Ochtas utlopp i Neva, en stad skulle anläggas,[19] hvilken sedermera såsom befästad egentligen hette Nyenskants. Narva, hvarmed Ivangorod såsom förstad förenades till åtnjutande af samma privilegier, var bland dessa små städer den betydligaste. Men Svenska Regeringen satte ett högt värde på de genom Stolbova freden förvärfvade besittningar. Och Axel Oxenstierna yttrade 1640 i Rådet, "att "bland castell han hade byggt i luften var det, att "han haft intention att beställa för Konungarne i "Sverige tvenne Residentser, det ena i Stockholm, "det andra i Narven." Denna stad dref en betydlig, genom handelsförbindelser med nästgränsande Ryska landskap underhållen borgerlig rörelse, så att derstädes under den tid Gezelius bestred Superintendentsembetet, fanns både en Tysk, en Finsk, en

Svensk, och en liten Engelsk församling, af hvilka den Tyska var den förnämsta, hvarföre ock Magistraten blott af Tyskar var sammansatt, äfvensom deras språk i offentliga handlingar brukades. De fri- och rättigheter, hvaraf staden var i åtnjutande, hade alstrat en sjelfständighetskänsla, hvars yttringar Gezelius ofta feck röna. Ett ystert utbrott deraf beskrifver en äldre, år 1620 till Landshöfding öfver Ingermanland utnämnd Finländare, Henrik Fleming, hvilken om sitt första intåg i Narva upptecknat följande: "När jag in till Narven inridande "kom, gjordes mig stor ära och mycket folk mötte "mig till häst, och Borgmästare med Råden och "Borgare stodo i staden i order, druckne och fulle. "Några af gemene borgare skuto så i oaktsamheten "mig till ära, fast än jag dem hårdt förböd att skju- "ta; och således blef min mjöhund, som bredvid min "stegbögel lopp, skuten - - -; dock bevarade Gud mig."[20] Under Svenska styrelsen led Narva, liksom öfverhufvud städerna i Östersjöprovinserna, många inskränkningar af sina gamla privilegier; men deremot framgeck deras handelsrörelse, hvarpå Svenska Regeringen hela tiden hade satt högsta vigt. I en berättelse af år 1693 om Rikets inhemska tillstånd, nämnas Narva och Nyen bland de städer, der goda och sköna skepp bygdes, och derjemte uppgifves, att i Nyen och Narven kostliga sågverk voro inrättade, hvilka från Ryssland förságos med trädvirke.[21] I en sednare, 1697, från Commerce Collegium till K. Carl XII. om Commercesakernas

dåvarande beskaffenhet afgifven berättelse, nämnes, att Licenterna från Lif-, Est- och Ingermanland på tio års tid hade vuxit till elfva tunnor guld i riksdaler, utöfver hvad de förut utgjort. Det förenämnda Nyen, der äfvenledes både en Finsk, en Svensk, en Tysk och en Grekisk Församling hade sin särskilda gudstjenst, förstördes redan i början af K. Carl XII:s krig, och dess invånare skingrades eller bosatte sig i S:t Petersburg, som vid samma tid grundlades, och numera utsträcker sig till den plats, der det lilla Nyen förr var beläget.

Ännu i 17:de århundradet utgjordes Ingermanlands invånare till största delen af Finnar, som i afseende å språket skilde sig i tvenne grenar. Den ena, som egentligen kallades Ingrer, hade bibehållit en renare Finsk dialekt, den andra grenen, efter deras egen benämning Vatialaiset, kallad Vatländare, numera bibehållen blott i få afkomlingar i några närmare till Narva belägna socknar, talade en mer egen, med främmande ord uppblandad, för öfrigt med den Savolaxska eller Karelska dialekten beslägtad Finska, hvarjemte många eller de flesta af dem redan på Gezelii tid hade färdighet i Ryska, som dock icke ännu inom dem sjelfva utgjorde det vanliga tungomålet.[22] Trakterna vid Nöteborg, numera Schlüsselburg, voro, efter krigsåren 1657, 1658, och sedermera framåt samt i Gezelii tid, bebodda blott af ett inskränkt antal Ingrer, men mest af Finländare, som der bosatt sig, sedan

de förre inbyggarne, Ingrer och derjemte Ryssar, hade bortflyktat. En hufvudorsak till dessas flykt synes det intrång varit, hvilket de såsom hörande till Grekiska trosbekännelsen hade lidit i den religionsfrihet dem vid fredslutet i Stolbova betingats och utlofvats; hvarvid derjemte uttryckligen hade blifvit stadgadt, att från Ingermanland och Kexholms Län inga andra än Munkar, Adelsmän och Borgare, som icke ville blifva Svenske undersåtare, skulle få till Ryssland bortflytta, men dessa landskapers öfrige invånare, eller SocknePresterna och Bönderna, vara ovilkorligt skyldiga att under Svenska väldet qvarstanna. Äfven inbyggarne i de inre trakterna af Ingermanland, hvilka ännu vid Gezelii ankomst alla bekände sig till Grekiska religionen, hade förenämnde krigsår lemnat sina hemvist och begifvit sig inom Ryska området, men dock efter freden återkommit. Bland dessa Ingermanländningar, och från äldre tider hörande till landets invånare, var äfven en betydlig mängd Ryssar, ehuru Finnarna utgjorde ett vida större antal. Desse Ingermanländske Ryssar ökades sedermera med Roskolniker, en år 1666 inom Grekiska kyrkan uppkommen seperatistisk sekt, hvars anhängare lemnade sina förra hembygder, och af hvilka en hop äfven i Ingermanland nedslog sina bopålar, samt, då Gezelius tillträdde Stiftets förvaltning, räknades bland dess inbyggare.[23]

Genast efter freden i Stolbova hade Ingermanland erhållit en särskild civil styrelse, i det att till

Landshöfding derstädes förordnades Fältmarskalken Friherre Carl Gyllenhjelm, samt efter honom 1620 den förenämnde Finländska Öfversten Henrik Fleming. Detta Län utgjorde äfven en särskild Lagsaga, som lydde under Dorpats Hofrätt till år 1684, då den enligt dåvarande Landshöfdings eller GeneralGouverneurs Baron Sperlings förslag lades under Åbo Hofrätt,[24] hvarunder redan förut Kexholms Län hörde, hvilket hade med Ingermanland gemensam Landshöfding. Bland den ofvannämnde Flemings närmaste efterträdare förekomma en Anders Hästehufvud från år 1622, och från 1629 Henrik Matthias Grefve von Thurn, samt från 1633 Arvid Horn. Men 1634 förordnades till General Gouverneur öfver Lifland och Ingermanland Friherre Bengt Oxenstierna, och näst efter honom till GeneralGouverneur i Ingermanland och Kexholms Län Erik Gyllenstierna, samt 1651 likaså Grefve Erik Stenbock, äfvensom 1654 Baron Gustaf Horn. Och till denna Länestyrelse befordrades sednare, likaledes med titel af GeneralGouverneurer, 1682 Baron Hans von Fersen, följande året den ofvannämnde Baron Georg Sperling, dernäst, 1691, Baron Otto Vilhelm von Fersen, hvilkas siste af Svenska Regeringen utnämnde efterträdare var Baron Otto Vellingk. Blott en enda af dessa Ingermanländska Höfdingar kommer i det följande att oftare nämnas. Med Sperlings, i det hela utmärkt berömvärda, Länestyrelse sammanträffar Gezelii förvaltning af Narva Stift. Också är ingenderas hvar-

vken före- eller efterträdare till sina offentliga åtgärder inom samma verkningskrets kända. Ända från början af Svenska styrelsen och tills ändtligen K. Carl XI. ställde hela det inre förvaltningsättet på fastare fot, rådde icke mindre i Ingermanland och Kexholms Län än i andra Svenska landsorter det gröfsta embetsmannaförtryck,[25] och just Landshöfdingarna voro ofta de glupskaste roffåglarna. En aflägsen provins kunde icke annat än i dryg mån få vidkännas de gängse oordningarna. Ännu under Gezelii förvaltning af Ingermanländska Stiftet framburos till Thronen klagomål öfver derstädes fortfarande våldsam egennytta vid kronouppbörden. Till Riksdagen i Stockholm 1686 öfverkom en Ingermanländsk Kapellan Matts Moisander samt några utskickade från Kexholms Län å allmogens vägnar anmälande klagomål öfver Baron Sperling, såsom den der förtryckte bönderna, och på deras samt statsverkets bekostnad riktade sig, i det han bibehållit det gamla kronouppbördsättet medelst utskyldernas bortförpaktande. Enligt dessa klagomål skulle Sperling åt roflystna arrendatorer fördelat hela Kexholms Län. Gezelius, som då vistades i Stockholm, mottog från Sperling flera bref, hvari han öfver dessa angifvelser, såsom alldeles ogrundade, beklagade sig, och derjemte yttrade sin förtrytelse, att Biskop Bång i Viborg gifvit de förledda bönderna ett till hans förfång ländande betyg. Det vissa är, att Sperling kort derefter erhöll flera bevis af Carl XI:s fortfarande nåd,

då deremot Bång mottog från Konungen en sträng förevitelse för det han hade låtit i Kexholms Läns kyrkor uppläsa riksdagskungörelsen.[26] Ty samma Län liksom äfven Ingermanland och Östersjöprovinserna saknade rättigheten att till Riksdagarna, der de dock beskattades, sända fullmägtiga med säte och stämma. Och detta underordnade förhållande, hvari de stodo, medverkade till att underhålla missnöjet mot Svenska styrelsen, hvilket sedermera under Carl XII:s krig feck fri luft.

Spridda upplysningar erbjuda sig likaledes rörande Ingermanlands Kyrkoförvaltning och menighetens odling, före Gezelii tid. Redan år 1614 hade K. Gustaf Adolph beslutat i Viborg ånyo tillsätta en Superintendent med DomKapitel, hvars område skulle omfatta icke blott kringliggande eller af K. Gustaf I. från Åbo Stift skilda, dermed åter af K. Johan III. sammanslagna Finska landsorter, utan äfven Ingermanland. Och i sammanhang med detta beslut hade förstnämnde Konung låtit sina Hof-Predikanter Johan Rudbeck och Jonas Palma anställa i Ivanogorod ett religionssamtal med Ryska Presterna samt författa en berättelse om Svenska Församlingens lära och gudstjenst, hvilken på Ryska öfversattes; jemte förmaningar till Grekiska religionens bekännare, att afsäga sig åtskilliga från de Lutherska afvikande meningar och bruk.[27] Då sedermera, året derpå, ofvannämnda beslut sålunda geck i verkställighet, att det förenämnda Stiftet såsom Biskopstift inrättades, feck den nya Bisko-

pen i Viborg Olof Elimæus tills vidare i uppdrag att vårda religionsangelägenheterna i Ingermanland samt fogligt och försigtigt låta i Lutherska läran undervisa invånarne. Och till befordrande häraf lät Konungen i Stockholm inrätta ett Ryskt boktryckeri, hvarmed afsigten var, att upplägga och bland Grekiska lärans bekännare i Karelen samt Ingermanland utsprida Lutherska andaktsböcker, dels i Rysk öfversättning, dels äfven på Finska, men dock tryckta med Slavonska bokstäfver såsom bekantare för Grekiska Presterskapet. I planen ingick dessutom, att genom utgifvande af hjelpredor för Ryska språkets kännedom befordra handelsförbindelserna, hvarvid Svenska Regeringen fästade mycken vigt. Den 14. April 1625 utfärdades för Stylgjutaren Petter von Solown i Stockholm fullmagt att vara Rysk Boktryckare,[28] och från samma tryckeri utkommo ännu under Dr. Christinas regering åtskilliga smärre skrifter af nyss uppgifna art och syftning. När detta tryckeri afstannat, är icke bekant; men i ett år 1683 gifvet Kongligt utslag å några af Gezelius såsom Superintendent i Narva andragna ärender nämnes uttryckligt, att "det Ryska "trycket, som Konung Gustaf Adolf i riket för- "skaffat, förnummits genom hvarjehanda händelser "vara förskingradt och ur vägen kommit." Sedermera gjordes försök att med Svenska stilar trycka Ryska andaktsböcker, hvilket dock icke synes haft framgång.[29] Men K. Gustaf Adolf hade jemte anläggningen af Ryskt boktryckeri, för att befrämja

dess åsyftade nytta, tillika utfästat belöningar både för de Grekiska trosbekännare, hvilka lärde sig Luthers Kateches, och för de Svenska Prester, hvilka förmådde förvärfva sig färdighet att på Ryska öfversätta predikningar. Äfven hade samme Konung år 1627 anbefallt ofvannämnde Rudbeck, som numera var Biskop i Vesterås, att anställa en visitation i Estland och Ingermanland, hvilken dock för svårigheter, som mötte i Reval, afbröts. Rudbecks under denna förrättning uppsatta anteckningar förmäla, att Kyrkorna i Estland till större delen voro förfallna, Presternas aflöning så ussel, att de måste lefva såsom tiggare: att scholor saknades: ingen ordning eller lydnad fanns bland Presterskapet, som dessutom var högst okunnigt, äfvensom deras åhörare voro försänkte i råhet och laster.[30] En på Konungens befallning af Rudbeck uppsatt Kyrkoordning blef gillad och antagen; men Revals Consistorium satte sig deremot. Af sådant hinder uppehållen hann Rudbeck icke besöka Ingermanland, utan affärdade dit, innan sin återresa till Sverige om hösten samma år, Superintendenten på Domen i Reval Nils Gaza, Lectorn i Vesterås Anders Erici Dalekarlus, och en Comminister från samma Stift Christofer Schilling, hvilka begge sistnämnda, äfvensom dåvarande Collega Scholæ, sedermera Biskopen Terserus, jemte några andra hade beledsagat honom på hans resa. Men de af K. Gustaf Adolf vidtagna kraftiga åtgärder för samma landskaps upphjelpande fortsattes icke af näst-

följande Regeringar. Och Ingermanland fortfor att vara sammanslaget med Viborgs Stift, som öfverallt var i ett vanvårdadt skick. Emellertid utfärdade år 1639 dåvarande GeneralGouverneuren i Ingermanland Baron Bengt Oxenstierna en kyrkostadga, som bestämde församlingarnas fördelning under tvenne Prostar, den ena i Nyen och den andra i Ivanogorod vid Narva.[31] Samma år satt på Åbo slott fängslad en Rysk Munk, som af Patriarchen i Konstantinopel skall haft förordnande att blifva ErkeBiskop i Ingermanland, och skulle från Åbo bortskickas på en Dantziger skuta.[32] Men året derpå inkommo dock åtskillige Ingermanlänningar af Grekiska trosbekännelsen till Svenska Regeringen med en äfven förut gjord ansökning om tillstånd att låta i Hvita Ryssland viga sig en Biskop eller Metropolit, emedan de annars nödgades affärda någon till Konstantinopel, för att af Patriarchen derstädes få vigseln; hvarpå svarades, att det vore betänkligt och för Hennes Kongliga Majestät förklenligt att tillstädja dem hämta Biskop eller Prester från andra orter, utan skulle den Biskop eller Superintendent, som nu ofördröjligt blefve till Narva eller Nyen förordnad, hafva rättighet att till Prester åt dem ordinera några af dem sjelfva valda skickliga och dugliga män, likväl med vilkor, att desse förut underginge examen och derpå förfogade sig öfver till Sverige för att aflägga tillbörlig försäkring om sin trohet och rättrådighet, hvarefter Hennes Majestät ville till den blifvande

Superintendenten utfärda befallning om Prestvigseln. Detta utslag mildrades dock genom sednare förordningar, hvad den föreskrift angeck, att de, som till Grekiska Prester antoges, först borde i Stockholm aflägga trohetsed.[33] Vid Riksdagen samma år 1640, då nyss anförda stränga författning utkom, hade Prestaståndet blifvit af Regeringen anmodadt att aflemna betänkande, huru gudstjensten måtte kunna i Lappmarken och Ingermanland bringas i rätt skick, och då, nästföljande år, Biskopen i Viborg Gabriel Melartopæus afled, feck Ingermanland en egen Superintendent, Henrik Stahel (Stahlius), förut DomProst i sin födelseort Reval; men Kexholms Län, som dock med Ingermanland hade gemensam Landshöfding, förblef till sin kyrkoförvaltning oafbrutet med Viborgs Stift förenadt. För Stahel utfärdades af Regeringen den 16. Juni 1642 en instruction, hvari bland annat föreskrefs, att de, som ordinerades till Prester, borde känna både Finska och Ryska så väl, att de på begge språken kunde hålla predikningar. Och då i Narva intet Gymnasium fanns, så borde ledamöterna i DomKapitlet, utom Superintendenten såsom ordförande, och som var Pastor vid Svenska församlingen, utgöras af Pastorerna vid Tyska och Finska kyrkorna i staden, samt en Svensk och en Rysk Pastor, hvarjemte i vigtigare ärender närmaste Prester kunde adjungeras. Till lön för Superintendenten anslogos 900 D:lr silfvermynt, samt för en ConsistoriiNotarie och en,

6

Rysk Translator hvardera 130 D:lr. Derjemte beslöts inrättande af en Trivialschola i Narva med fem lärare, äfvensom i Nyen, Jama, Koporie och Nöteborg scholor skulle inrättas.[34] Regeringens afsigter geck Superintendenten Stahlius till möles genom utbarbetande af en Estnisk språklära, som sedermera tjenade till föresyn för Biskop Petræus vid författande af den första grammatik för Finska språket. Och inrättningen af DomKapitlet i Narva förblef hufvudsakligen sådan den i ofvannämnda förordning var föreskrifven. Under Gezelii förvaltning och kring år 1686 utgjordes det under hans ordförandeskap af Pastorerna vid Tyska och Finska kyrkorna, Theol. Lectorn vid TrivialScholan och RegementsPastorn vid ett der förlagdt värfvadt Regemente Mag. Johan Forsenius,[35] men den i förordningen äfven nämnde Ryske Pastorn synes blifvit alldeles utsluten. Det i Stockholm inrättade Ryska boktryckeriet gaf Dr. Christina anledning att låta utarbeta en Rysk och Svensk ordbok, dels till lättnad för Presterskapet i Ingermanland, dels till befrämjande af handelsförbindelser på Ryssland. Dessutom beslöts, att Ryska katechesen skulle förbättrad utgifvas på Ryska, Svenska och Finska, sålunda, "att Finskan ock derjemte uti Ryska bokstäfver, och Ryskan med Latinska bokstäfver försattes." Också utkom en sådan Finsk kateches med Slavonska bokstäfver, hvilken af Finlands General-Gouverneur Grefve Brahe föreskrefs till begagnande i de under hans styrelse lydande Grekiska för-

samlingar. Men såsom hvarje försök till utbredande af upplysning möttes af de råaste fördomar, så blef en i "Nogården" prestvigd, i Kurkijoki Pogoff (Tingslag) af Kexholms norra Län till Præpositus af Grefve Brahe förordnad Rysk Prest Jochim Terentioff angifven i Viborgs DomKapitel för trolldom blott derföre, såsom åtminstone han sjelf till sitt försvar anförde, emedan han hade velat lära ungdomen den Finska med Ryska bokstäfver tryckta katechesen; och följden af denna angifvelse var, att han af samma DomKapitel afsattes från sitt embete, samt efter anförda besvär ytterligare år 1643 nödgades undergå förhör och ransakning, icke mindre vid DomKapitlet i Åbo, än vid Hofrätten, som dock slutligen återinsatte honom i embetet. Men ännu i långa tider efteråt fortfor äfven Finska allmogen i dessa landsorter i motsträfvigheten att låta sina barn lära läsa i bok. Vid Riksdagen 1686 ingafs af menigheten i Stranda, Jäskis och Euräpää härader en formlig ansökning om befrielse från sådant tvång, hvilken af Konungen afslogs.[36] I det genom särskilda språk och trosbekännelser än mer än Viborgs Län söndrade Ingermanland uppstodo så mycket större svårigheter för en ny ordnings införande, som nationala missförhållanden underhöllo ovilja mot förvaltningen. Och det krig, som 1656 åter utbröt mellan Sverige och Ryssland, drabbade tungt dessa orter. Från Ingermanland bortflyktade en stor del af invånarne till Ryssland. Efter freden i Kardis 1661 återkommo väl de flesta;

men, som redan anmärktes, upptogos trakterna kring Nöteborg numera af Finländare. Till en början uppdrogs åter Ingermanländska Stiftets vård 1663 åt Biskopen i Viborg. Året derpå tillsattes väl för Ingermanland en särskild Superintendent Salomon Matthiæ, och efter denne, som snart genom döden afgeck, tillträddes samma embete af Thauvonius, Albogius och Bång efter hvarandra, af hvilka den först och sistnämnde, liksom dernäst Gezelius, förut voro Professorer i Åbo, och begge från Narva befordrades till Biskopsembetet i Viborg. Men hvilka förtjenster desse såsom Gezelii företrädare må förvärfvat, är obekant. Bång hade tvekat att emottaga samma embete både för dess besvärlighet och ringa inkomster, hvarmed ingen af dess förra innehafvare skulle kunnat lefva. Och till orten ankommen klagade han, att de flesta der vågade allt hvad de ville, samt ville allt hvad de kunde, och hvarken fruktade Gud eller menniskor. Året derpå ingaf han till Konungen en klagoskrift, innehållande icke mindre än trettiosju besvärspunkter, som sedermera till vederbörandes utlåtande eller förklaring till Narva återsändes, men icke, innan han bortflyttade, hunno afgöras. Emellertid uppsnappade han en lägenhet att visa sitt nit för den scholastiska renlärigheten, hvilket framkallades genom en Synodaldisputation, utgifven i närmaste Stift.[31] Men något annat än en sådan förbättrande ifver fordrades af en Superintendent i Ingermanland.

Oaktadt de försök, som der till Grekiska trosförvandternas omvändande hade gjorts, voro desse utan jemförelse talrikaste delen af landets invånare ännu på den tid, då Gezelius tillträdde sin befattning i Narva, äfvensom de för öfrigt, liksom än i denna dag Grekiska trosförvandterna i för detta Svenska Karelen, hade samma seder som Ryssarna, ehuru denna nation utgjorde blott ett ringare antal af inbyggarne. Och för öfrigt herskade ännu ovilja mot flera af de författningar och inrättningar, hvilka Svenska Styrelsen hade sökt att göra gällande. Bland annat hade Ingermanländska Ridderskapet och Adeln kort förut hos Konungen anfört besvär deröfver, att Consistorium ej tillät vad till Hofrätterna i Dorpat eller Stockholm, samt att åt Prestenkor beviljades dubbla nådår; hvartill Konungen genom utslag af d. 2. Maj 1681 hade svarat, att samma ordning, som de öfriga Domkapitlen i Riket följde, äfven i Ingermanland borde iakttagas. Men Narva Consistorium låg dessutom oafbrutet i misshällighet med Magistraten derstädes, som redan mot den första Superintendenten Stahel hade visat sin myndighet,[38] samt sedermera fortfor att försvara sina privilegier. Och ej blott i Narva, utan öfverhufvud i de betydligare städerna i de eröfrade provinserna rådde samma spänning. Men äfven i Viborg hade Magistraten vågat ställa hinder mot en genom Konglig fullmagt 1657 dit tillsatt Kyrkoherdes inträde i tjensten, hade derföre af Åbo Hofrätt pliktfälts till 1000 D:r S:rmynt, men se-

dermera från sina tjenster blifvit afsatt af Konungen sjelf, som derjemte förklarade sitt missnöje öfver Hofrättens lindriga förfarande.[39] Och ungefär vid den tid, Gezelius till Superintendent i Narva befordrades, utfärdade Konung Carl XI. rörande Lifländska kyrkans angelägenheter ett bref,[40] hvari både Guds lag och verdslig rätt och plägsed åberopades till bestyrkande af öfverhetens magt och myndighet öfver församlingarna och Presterskapet, som i följe deraf borde stå omedelbarligen under Regeringen, "och icke under någon Magistrat, som är "samma Öfverhet undergifven, och af densamma "tillsatt, förordnad och authoriserad." Gezelius hade således ett ihärdigt motstånd att befara mot de planer till Ingermanländska Församlingens omskapande, hvilka han med fast öfverfygelse genast vid tillträdandet af sin nya befattning uppgjort. Å andra sidan kunde han dock räkna på mägtigt understöd från Regeringens sida till besegrande af en blott egensinnig ovilja mot all förbättring.

Men till en början begeck han det vanliga misstag att vid tillträdandet af sin nya befattning vilja ändra och omskapa formaliteter. För att till enhet med Svenska kyrkostadgar bringa Tyska församlingen i Narva, sökte han genast afskaffa gamla och införa nya ceremonier. Å ett sådant till Magistraten inlemnadt förslag erhöll han svar blott genom protokollsutdrag för d. 8. Maj 1682. Af detta inhämtas att han bland annat hade yrkat på införan-

det af offentliga bönstunder, samt Thordags veckopredikningar; hvartill Magistraten samtyckte, med vilkor, att de föreslagna nya predikodagarna likväl skulle begås blott såsom vanliga söknedagar, samt att Presterna frivilligt åtoge sig de nya arbeten. Äfven hade han fordrat, att barndop alltid måtte i kyrkan förrättas; men härtill svarades, att detta såsom ovanligt och likgiltigt icke torde böra med tvång genomdrifvas. Och mot hans förslag att skriftbarn offentligen skulle undergå förhör, invändes, att sådant näppligen torde kunna med godo införas i anseende till mångens "Blödigkeit." Men hufvudfrågan var om gränsorna mellan Superintendentens och Magistratens ömsesidiga rättigheter, hvilken fortfor att vara ett tvisteämne till dess Gezelius året derpå, 1683, fann sig befogad till Regeringens afgörande hänskjuta de stridiga ärenderna. Emellertid hade Baron Göran Sperling blifvit till GeneralGouverneur utnämnd, hvarvid tilläfventyrs en förvisning tillika ingeck, som han genom aristokratiska grundsattser kunde hafva ådragit sig.[41] Till Sperlings afgörande återsändes de mellan Gezelius och Narva Magistrat uppkomna stridigheter. Och i bref till Konungen af den 8. Nov. inberättade Sperling, att han nyss förut i begge parternas närvaro dessa ärender förehaft och bragt i det stånd, att Konungen förmodligen ej vidare deraf skulle besväras.

Men Sperlings skrifvelse innehåller flera uppgifter, som upplysa Gezelii offentliga läge och för-

hållande till landets invånare. Efter Sperlings åsigt hade Svenska Kronans inkomster och rättigheter i Ingermanland öfverallt blifvit kringskurna, men förnämligast derigenom, att städerna med sjelftagen myndighet utsträckt sina privilegier och sålunda förnärmat både Konungens magt samt hela Svenska nationens heder. Isynnerhet beifrade han, att Narva stads Magistrat i sina Tyska öfversättningar af de Kongliga förordningarna, "aus obrigkeitlicher Macht," enligt lydelsen af dess eget åberopande, skulle tillåtit sig godtyckliga stympningar och förändringar, hvarigenom Konungens tjenstemän förlorat allt anseende. För att vinna lindring i inqvarteringen, hade väl borgerskapet åtagit sig att bygga en barack, men derjemte fordrat att till biträde erhålla arbetsfolk af garnisonen, hvarvid de nyttjat alldeles obehöriga, isynnerhet för Gouverneuren förklenliga uttryck, och påstått, att staden "på det Kongliga "Gouvernementets gifna höga lofven och tillsägelser "ofta snafvat, likasom," skrifver Sperling, "vore vi "alle trolöse och banquerotter." Äfven hade Magistraten med åberopande af gammal häfd bestridt en Konglig författning, enligt hvilken förpassningen af alla resande borde från GouvernementsCancelliet utfärdas, samt dervid jemfört sina betjente i RådstufvuCancelliet med GeneralGouverneuren och Konglig Maj:ts betjente i SlottsCancelliet "jemte "mycken annan näsvishet," enligt Sperlings uttryck. Han hade således instämt samma Magistrat till sig på slottet d. 16. Oktober, då han alfvarligen före-

hållit dem deras missgrepp, samt framtett en Kongl. resolution af d. 8. Sept. 1673, som väl stadfästade K. Gustaf Adolfs åt staden förunnade privilegier, men derjemte inskränkte dem till Svenska författningar, och som föreskref, att halfva Magistraten borde bestå af infödda Svenskar, samt att dessas modersmål borde brukas i bref och handlingar samt alla rättegångsmål. Svenska seder och särdeles Svenska språket, som af de infödda redan var så tillbakasatt, att nästan inga qvarlefvor deraf mera funnos, hoppades han så mycket mer att kunna styrka och utbreda, som detta redan äfven antagits af Magistraten i Nyen, hvilken tillförene alltid rättat sig efter Narvaboerna, men; då han nyligen rest derigenom, vid första allvarsamma tilltal strax fallit till föga. Ytterligare hade han äfven vid ett sammanträde d. 3. Nov. på Rådstufvan i Narva med Magistraten och en del af Borgerskapet derstädes, i eftertryckliga ordalag förehållit dem de stympningar och ändringar af Kongliga förordnanden, som de vid en öfver deras utfärdade författningar anställd granskning befunnits sjelfmägtigt hafva tillåtit sig. På dessa och flera dylika andraganden erhöll Sperling sedermera ett särdeles nådigt svar af d. 10. Dec. s. å., hvari Konungen så väl i allmänhet berömde hans drift och trohet i sin tjenst, som särdeles den "dexteritet, flit och alfvarsamhet," som orden lydde, hvarmed han tillrättafört och stäckt den förmätna Magistraten i Narva. Emeller-

tid led landet sålunda tillika intrång i ömtåliga rättigheter. Och samma kränkning hade under Baron Sperlings medverkan nyss förut, som förtjenar att här upplysningsvis utställas, äfven drabbat en landsort, som hörde till Sveriges äldre område. Såsom Landshöfding i VesterNorrland hade han der 1682 mottagit en sannolikt af honom sjelf utverkad Konglig skrifvelse, enligt hvilken der boende Finnar borde alfvarligen tillhållas att, för inhämtande af religionskunskapen, lära Svenska språket, eller ock förvisas från hela orten.[42] Men det enahanda tvång, som af Gezelius och Sperling gemensamt bedrefs i Ingermanland, framkallade der ett envist motstånd mot deras öfverhufvud rättmätiga offentliga åtgärder och förehafvanden.

Kort efter sin ankomst till Narva höll Gezelius trenne särskilda Synodalmöten, först med Pastorerna i de Svenska, Tyska och Finska församlingarna af Lutherska trosbekännelsen: dernäst i Februari 1682 med Grekiska Presterskapet, och särskildt åter med Kapellanerna vid Lutherska församlingarna. Påföljande sommar besökte han de närmast kringliggande trakter, hvilkas invånare till största delen voro Lutheraner. Och för fortsättningen af dessa embetsresor utverkade han en förordning, som af dåvarande GeneralGouverneuren Baron Hans von Fersen, d. 5. Jan. 1683 utfärdades, att alla "Adelsmän, Arrendatorer" (på de betydliga Kronan tillhöriga Domänerna), samt "Hopp-

"och Amptmän" borde, enligt lag och författningar, infinna sig vid den generalvisitation, som af Superintendenten komme att anställas, och att hvarje frånvarande strax skulle pliktfällas, samt att Ridderskapet borde, enligt plägseden i Sverige, mellan församlingarna forthjelpa honom med nödiga hästar. Vid samma visitation fann han bekräftelse på de underrättelser han redan hunnit inhämta om det beklagliga tillståndet bland landets egentliga invånare, och i följe hvaraf han äfven redan hade utfärdat ett formulär, hvarefter förböner för deras omvändelse i Stiftets alla Lutherska kyrkor borde hållas. Och emedan han, såsom anställd i en provins utom Sveriges gamla område, enligt Regeringsformen icke var berättigad deltaga i Riksdagarna, sökte han dervid genom sin far bevaka Stiftets angelägenheter. Sålunda lät han under Ständernas sammankomst 1682 till Presterskapet inlemna ett förslag om åtgärder för Grekiska trosförvandternas undervisning i Lutherska läran.[43] Och sjelf öfverreste han våren derpå till Stockholm, samt hade den lyckan att i ett långvarigt enskildt företräde hos Konungen få framställa sina planer och önskningar. Äfven utfärdades samma dag d. 4. Maj en Kongl. resolution för befrämjande af hans syftemål, jemte uppdrag och befallning så väl för honom sjelf som för Gouverneuren att noga handhafva äldre likartade författningar. I denna nya förordning påbjöds, att de af Grekiska trosförvandterna erkända lärostycken, Tio Guds Bud, Apostoliska och Nicænska

Bekännelsen, Fader Vår, samt "Sacramentsens in-"stichtelse och bruk, med beqvämliga och dertill "höriga språk af den Heliga Skrift stadfästade," borde på deras kyrkors bekostnad afskrifvas, och af deras Prester, vid förlust af embete och lön, församlingarna förehållas. Men Ingrer och Vatialaiser, som utan att förstå Ryska språket, hölle sig till Grekiska trosbekännelsen, skulle Gouverneuren och Superintendenten söka att medelst öfvertygande draga till Lutherska-församlingens gemenskap; hvarjemte Grekiska Presterna förbjödos att med embetsförrättningar betjena dem. Och enligt med äldre, sedermera äfven af K. Carl XII. förnyade stadganden, föreskrefs nu tillika,[44] att de Grekiska trosförvandter, som öfverginge till Lutherska läran, skulle befrias för mantalspenningar, äfvensom de, hvilka från ungdomen i sistnämnda lära uppfostrades, borde till sitt trettionde år med denna befrielse, eller ock, efter Gouverneurens bepröfvande, med någon annan dylik förmån hugnas. Ytterligare stadgades, att den vid Narva DomKapitel anställde Ryske Tolk skulle af Grekiska församlingarna lönas. Och i ärender, som Narva Consistorium af en eller annan orsak icke kunde afgöra, borde brefvexlas med DomKapitlet i Upsala. För verkställigheten af dessa författningar lät Gouverneuren å sin sida icke eller nit och åtgärder saknas. D. 8. Nov. s. å. kungjordes, att emedan allmogen, oaktadt flera förbud, ännu plägade på helgedagar anställa sina stadsresor, hvilket oskick skulle

härröra af godsägarnes snikna hushållning med dagsverken; så måste alla foror, som till städerna i Gouvernementet på helgedagar inkomme, utan afseende på person, i beslag tagas och till fattighospitalets fördel försäljas. Gezelius åter, som från sin resa till Stockholm i Augusti månad hemkommit, sammankallade ånyo Grekiska Presterna till ett Synodalmöte på Kapurie slott, och förmådde dem der, att enligt den Kongliga resolutionen till efterföljd vid religionsundervisningen antaga ett sammandrag af deras egna lärosattser, hvilket för hvarje Grekisk kyrkas räkning afskrefs. Tillika aftrugade han dem löfte, att icke framdeles med Ingriska församlingar, der Finska språket var rådande, underhålla gemenskap. Och härvid kan upplysningsvis anmärkas, att ända till senaste tider Presterna i de till Finland hörande Grekiska församlingar varit Finska språket föga mägtiga.[45] Men i Aprill 1684 utkom en ny förordning, som uttryckligen föreskref, det Ingrerna borde med foglighet, samt förnämligast genom undervisning, förmås att hålla sig till Lutherska trosbekännelsen. I sådant ändamål företog Gezelius en ny indelning af församlingarna, hvarvid menigheter, som voro färdiga i Ryska språket, bibehöllos vid de genom fredsfördrag mellan Ryssland och Sverige åt Grekiska trosförvandterna tillerkända privilegier, men landets Finske invånare afsöndrades såsom till Lutherska trosbekännelsen förpligtade; och emedan desse gjorde motstånd, föranleddes han

flera särskilda gånger resa omkring i Stiftet för att uppmuntra och med sina råd biträda Lutherska Presterna i det dem uppdragna värf. Som han sjelf i en mot slutet af samma år uppsatt berättelse förmäler, kröntes verket med den framgång, att alla Ingrer, som bodde närmare till Finland och Finska Viken, benäget antogo Lutherska läran; men de, som bodde längre in i landet, hade, som han yttrar sig, att kämpa med frestelser, och Vatialaiserna voro motsträfviga samt måste med tvång förmås att bivista de katechetiska öfningar, som till deras upplysande skulle anställas. Hela antalet af familier eller hushåll, som från Grekiska församlingarna afsöndrats, belopp sig till omkring tretusende. — Men Gezelius insåg ljusligt, att för culturens framsteg i landet litterära undervisningsanstalter väsendtligen tarfvades. Och både från denna synpunkt samt på politiska skäl sökte han utverka Dorpatska Universitetets återställande. I ett särskildt memorial derom af den 8. Juli 1684 androg han, att det läte sig göra med 7000 till 8000 D:r S:mynt eller inkomsten af ett medelmåttigt reduceradt gods i Lifland, och att den stora reductionen blott derigenom skulle hafva välsignelse, om åtminstone en liten del till andlig nytta användes, hvarjemte han, i samma, då ännu bland Presterskapet icke ovanliga, dristiga ton, uttrycker den önskan, att Gud ej måtte tillräkna "dessom land och androm oskyldigom ett långt hämdeinteresse," för det att, hvad K. Gustaf Adolf till Guds ära hade consacrerat, nu länge varit borta.

Tillika föreslog han, att stipendier måtte beviljas för en eller två blifvande Prester, som skulle lära sig Ryska för att befordra omvändelseverket samt dymedelst äfven tillgifvenheten för Svenska styrelsen, "dertill det," för att anföra hans egna ord, "i "begynnelsen skulle tjena, att de hoptals insläppte "Tyske Studiosi, som ofta voro fundne oduglige och "förarglige, men alltid kallsinnige mot *patriam* "*nostram*, måste härefter tagas under bättre prof "och val, och ingen hädanefter befordras, som icke "antingen vore född under Sveriges Krona, eller "ock hade studerat vid Svenska Universiteter."

Men hans af Svenska Regeringen understödda åtgärder hade bland Grekiska trosförvandterna i Ingermanland väckt så starkt missnöje, att det frambars till Ryska Regeringen, som sålunda föranläts på diplomatisk väg yrka iakttagande af den genom fredsfördrag försäkrade religionsfriheten i de till Sverige afträdda landskap. Och å Svenska sidan var bibehållandet af fred och vänskap så mycket angelägnare, som underhandlingar förehades om handelsförbindelser med Persien genom Ryssland, hvarföre äfven den Svenska Beskickning, som 1684 till Moskva afgeck, förklarade, att det tvång Grekiska trosförvandterna i Ingermanland skulle lidit, vore Svenska Regeringen alldeles obekant, men, om det befunnes ägt rum, ofördröjligen skulle afhjelpas. Äfven vidtogos till hämmande af det åklagade förtrycket åtskilliga åtgärder, hvilka, enligt Sperlings och Gezelii påstående, stärkte Ingerman-

länningarna i motsträfvighet. Gezelius utgjöt sin klagan i ett bref af d. 18. Okt. s. å. till Cancelli-Rådet Bergenhjelm, deri han förklarade, att om de redan lagda grundvalar för omvändelseverket i Ingermanland skulle kullkastas, så nödgades han underdånigst bedja om ett ringa Pastorat i Sverige eller Finland, för att undgå spott och åtlöje, samt glömma smärtan öfver den förtappelse, åt hvilken så många Ingermanlänningar å nyo öfverlemnats. Några dagar förut hade äfven Sperling i samma syftning, och med klagomål öfver de till Ryssland affärdade Gesandternas eftergifvenhet, tillskrifvit Konungen sjelf; men feck till svar, att desse icke kunnat annorlunda yttra sig än enligt förut slutade fördrag, samt att äldre förordningar, hvari foglighet vid omvändelseverkets bedrifvande föreskrefs, alldeles icke, såsom Sperling hade ansett dem, vore upphäfda, utan ägde sin fulla kraft. Men detta oaktadt förnyade både Sperling och Gezelius sina hemställningar om nödvändigheten och billigheten af tvångs användande; i anledning hvaraf Konungen i början af följande år infordrade Gouverneurens uppgift, om Ingermanlands invånare, då de kommit under Svenska väldet, varit rätte Ryssar, eller om de härstammade från Finnar, hvilka, då de sig först der nedsatt, icke hört till Grekiska kyrkan. I förra fallet borde de inbegripas under det af K. Gustaf Adolf gifna privilegium på fri religionsöfning, i sednare fallet ansåg äfven Konungen dem med rätta kunna tvingas. Äfven om de,

som Sperling inberättat, vore utan religion, emedan de ej förstode Ryska språket, och deras Prester åter icke kände Finskan, så borde görliga medel användas att bringa dem till Lutherska lärans antagande.[46] För befrämjande häraf uppsatte Gezelius i Stockholm 1686 en "Förmaning till dem "alla, som kunna tala Finska språket, dock haf- "va sigh här till hållit vedh Ryska Kyrkior, och "till deras Präster," hvilken följande år på Finska från trycket utgafs, för att utspridas så väl i Ingermanland som bland Grekiska trosförvandterna i Karelen. Men Consistorierna både i Viborg och Narva gjorde dessutom sedermera nya försök att hos Regeringen utverka tvångsmedel till Grekiska trosförvandternas omvändelse. Och en sådan hemställan upprepade, men utan framgång, ännu år 1698, Biskop Laurbecchius i Viborg,[47] långt efter det Gezelius redan hade lemnat Narva.

Under hans förvaltning derstädes fortfor ännu hans brefvexling med Spener, ehuru denne trängde honom nära med erinringar om fördragsamhet och foglighet. Men hans omvändelseplaner, hans Bibelarbete, samt den rättegång med Professorerna Svenonius och Petræus i Åbo, hvari han genom sin faders förhållanden hade blifvit invecklad,[48] omfattades emellertid af Spener med varmt deltagande; och uppmuntringar saknade han icke eller från högre ort, äfven då hans förslag der måste tillbakavisas. Från Stockholm skref till honom hans far

d. 23. Febr. 1686: "Jag hafver än ingen gång varit "hos Hans Kongl. Maj:t, der Han icke låter sig i "discurs välbehaga din förrättning i Ingermanland."

Sjelf begaf han sig för bevakande af Stiftets angelägenheter under då påstående Riksdag åter till Stockholm. Och der inlemnade han till Konungen tre betänkanden, hvaröfver CancelliPresidenten Grefve Bengt Oxenstierna jemte HofCancelleren befalldes med honom öfverlägga, men hvilka sedermera äfven meddelades Ständerna. Och ehuru hans förslag af missnöjda Ingermanlänningar motarbetades, förmådde han dock genomdrifva, att åtskilliga äldre förordningar genom Konungens beslut af d. 17. Nov. s. å.[49] stadfästades; men andra af Gezelius tillika väckta frågors afgörande uppsköts, tills äfven Sperling efter öfverläggning med Gezelius öfver dem afgifvit utlåtande. Af denna Riksdag följde äfven, att Ingrernas utskylder ökades. Konungen hade, såsom Sperling tillskref Gezelius, förklarat sig hysa för dem det nådiga förtroende, att de ville "gripa Hans Kongl. Maj:t under ar-"marne med något så erkleckeligit, att det måtte "svara mot det som Ständerne i Riket sig påtagit "hade," samt hade åt Sperling uppdragit att förmå dem till bevillningar, hvilka på landets fästningsbyggnader skulle användas. Till genomdrifvande häraf borde nu äfven Gezelius genom bref till Prostarna, eller annorlunda, efter sitt godtfinnande, inverka på Prestaståndet.

Vid de nyssnämnda betänkanden hade Gezelius om sina i Ingermanland vidtagna åtgärder bifogat en berättelse, hvilken kan tjena såsom öfversigt af hans förvaltning.[50] Enligt hans utfärdade föreskrifter var i hela Stiftet början gjord med Katechetiska öfningar; skriftböcker voro införda i alla församlingar; Ingrernas och Vatialaisernas omvändelse var såvida bragt, att hela socknar enhälligt höllo sig till de Lutherska, samt började någorlunda fatta Finska katechesen, äfvensom i alla socknar åtminstone några familier ännu efterföljde den begynnelse, som 1684 hade varit allmän. Rörande läroverket anförde han, att Scholorna i Narva, Nyen, Nöteborg och Kapurien hade blifvit försedda med flera och, dels af Kronan, dels af städerna sjelfva, bättre än tillförene lönta lärare, äfvensom för öfrigt hela deras inrättning hade undergått nyttiga ändringar; att den lön för en Theologie Lector i Narva, hvilken några af hans företrädare hade uppburit, på hans begäran till sin egentliga bestämmelse blifvit använd, hvarföre han genom Konglig nåd blifvit godtgjord, samt att på de förflutna fem åren tjugu nya kyrko- och scholtjenster blifvit inrättade, hvilka dock icke kostade så mycket, som i Ingermanländska kyrkans 1642 utfärdade stat var anslaget. Flera mellan hans företrädare och det verldsliga ståndet uppkomna stridigheter hade, isynnerhet genom Gouverneuren Sperlings driftiga medverkan, blifvit afgjorda. Slutligen nämnes bland oekonomiska anstalter, att Domkyrkan i Narva blif-

vit reparerad, dess inkomster förökade och dess skuld betald; att ett nytt rum för Consistorii sammanträden blifvit uppbygdt, äfvensom i landsorterna sex nya Lutherska kyrkor; att i Narvas förstad, utom det förra hospitalet, ett annat blifvit inrättadt, o. s. v.

Genom sin af denna redogörelse bevittnade verksamhet hade han redan vunnit både det offentliga anseende och det haltfulla sjelfförtroende, att han kunde uppträda såsom tolk och bevakare af vidsträcktare, för hela Svenska Kyrkan vigtiga angelägenheter. Ännu utan tvehågsenhet lifvad af de åsigter, hvilka Spener inom Lutherska Församlingen behjertade, uppsatte han och ingaf till Preståndet vid Riksdagen 1686 ett betänkande, hvari han yrkade, att en utförligare anvisning till katechetiserande, än som i Kyrkoordningen kunde få rum, borde utfärdas, att nya, förbättrade upplagor af åtskilliga andakts- och uppbyggelseskrifter, såsom Arndts Paradislustgård samt Sanna Christendom, Regelii Betraktelser och Avenarii Bönbok, måtte från trycket utgifvas, Söndagarnas ohelgande strängt förbjudas, samt förordningar utfärdas mot bruket af eder och svordomar, hvilket på denna tid synes tagit öfverhanden, och ofta var föremål för hans fromma beifranden. Men hvad uppmärksamhet detta hans andragande inom Ståndet väckt, visar sig icke.

Han uppsatte dock sedermera för sitt eget Stift en omständlig anvisning, huru både katechisation

och gudstjenst borde inrättas i öfverenstämmelse med den nya Kyrkolagen, genom hvars införande han såg en af sina käraste önskningar uppfylld. Och då den ihärdigt gensträfviga Tyska församlingen i Narva ej ville foga sig derefter, anmodade han genom bref af d. 9. Juli 1688 stadens Magistrat att med honom sammanträda till öfverläggning om medel att befordra verkställigheten, isynnerhet hvad katechisationen beträffade, emedan kort förut vid ett förhör i Tyska kyrkan blott sjutton personer varit tillstädes. Sjelf reste han dessutom äfven omkring i Stiftet för att genom muntliga förmaningar, råd och efterdömen genomdrifva sina föreskrifter. I ett bref, som han d. 11. Okt. 1688 från Nyen skref till sin far, lemnar han om sina förrättningar på denna ort, en beskrifning, som kan tjena till prof af hans outtröttliga verksamhet och i allmänhet af förfädernas för ett mer förslappadt slägte knapt troliga arbetsflit. Den 3. Okt. hade han i Svenska scholan derstädes examinerat ända till sent på aftonen; den 4:de efter afhörd predikan i Tyska kyrkan, och derstädes anställd öfverläggning om gudstjenstens inrättande enligt nya kyrkolagen, till kl. 1 e. m. examinerat i samma församlings schola; på eftermiddagen samma dag å nyo i Svenska scholan granskat öfningarna samt utdelat djeknepenningar; den 5:te, likaledes efter afhörd predikan, i Svenska församlingen examinerat till kl. 12, kl. 1 hållit en likpredikan, från kl. 3 till 6 förhört Svenska och Finska soldaterna i deras religionskunskap;

den 6:te, åter efter bivistad gudstjenst, förhört Finska menigheten till kl. 11, derefter med församlingarnas Äldsta och stadens Magistrat öfverlagt om hvarjehanda ärender, från kl. 1 till 3 förhört Tyska församlingens ungdom, som förut hade dragit sig undan, slutligen om aftonen ända till kl. 8 äfven undersökt de der bosatta Grekiska trosförvandternas framsteg i religionskunskapen, samt genom natten begifvit sig fem mils väg till Düderhof, hvarest han påföljande dagen skulle börja dylik visitation. Denna arbetsförteckning ådagalägger en flit i enformiga embetsförrättningar, hvilken så mycket mindre bör underskattas, ju vanligare det är, att dylika af medelmåttan noggrannare uppfyllas än af en rikare begåfvad natur, och ju mer således sorgfällighet i deras uppfyllande, då dermed förenas medveten förmåga till högre värf, uttrycker en charakterstyrka, som gör sina sträfvanden pligten underlydiga.

Men hans spänstiga och haltfulla arbetsamhet i bestämda trängre embetsvärf hindrade honom icke allenast icke, utan inledde honom snarare, samt gaf honom insigt, mod och anseende, för att utöfver gränsorna af dem utbreda sin inflytelse. Genom förbindelsen med Spener stärkt och lifvad i en vidsträcktare uppmärksamhet för sedlighetens och upplysningens framsteg i det hela, såsom den säkraste borgen för deras bestånd och fortgång i mindre kretsar, fästade han ett varmt och ljust deltagande vid de nästgränsande Stiftens angelägenheter.

Med Superintendenten Fischer i Riga förenad genom det förtroliga förhållande, hvari de begge stodo till Spener, underhöll han med honom en inbördes upplysande och uppmuntrande brefvexling. Fischer, som efter Gezelii den äldres närmaste efterträdare i Riga Georg Preuss, hade, 1673, blifvit af K. Carl XI. kallad från Sulzbach, der han var Superintendent, till samma embete i Lifland, lyckades det att undanrödja det hinder för utgifvande af en Lettisk Bibel, hvilket hade mött Gezelius den äldre, i det att samma företag, hvartill den sistnämnde redan 1662 hade utverkat Regeringens tillstånd, afstannade för Presterskapets oenighet om den dialekt, som i samma Bibelöfversättning borde följas. Och sedan Fischer i början af år 1685 varit rest till Mitau för att låta Lettiska församlingarnas föreståndare i Kurland deltaga i censuren af öfversättningen, som redan var fulländad, och i Februari månad skulle läggas under pressen, hvarefter Bibelns öfversättning på Estniska strax skulle företagas; så tillskref han Gezelius och föreslog, att de gemensamt måtte hos Svenska Regeringen utverka befallning, att, om ej hela Bibeln, åtminstone Nya Testamentet blefve på Ryska öfversatt och upplagdt. Typerna förmodade han kunna gjutas i Riga af "den Kongliga Stylgjutaren" och öfversättningen utarbetas af någon Prest.[51] Liksom Gezelius var äfven Fischer angelägen om menighetens undervisning, samt dref derjemte på Bibelns utspridande med ett nit, hvilket framträder såsom före-

spel af de i våra dagar stiftade Bibelsällskapers öfver alla verldsdelar kringgripande verksamhet. I förenämnda afseende utverkade han äfven en Kongl. lig förordning af d. 23. Dec. 1684, som påbjöd, det ingen Prest i hans Stift, hvilken ej vore färdig i Estniska eller Lettiska språken, skulle tillsättas i någon landsförsamling. Men liksom Gezelius mötte äfven han motstånd både af Adeln och godsägarne, städernas Magistrater och sitt eget stånd, hvaraf han slutligen, 1699, föranleddes att taga afsked från sin befattning och återgå till Tyskland, der han ännu de sista åren af sin lefnad, genom hedrande, på Speners förord honom anförtrodda, uppdrag af Kurfursten i Brandenburg, njöt upprättelse för det misskännande honom i Lifland hade vederfarits, och som der ännu efter hans död mot hans minne utbröt jemte förföljelser mot Pietismen, i hvilka äfven Gezelius hade del, och som således komma att i det följande här närmare beröras.[52]

Såsom det Lifländska, så var äfven, och än mer, Estländska grannstiftet ett föremål för Gezelii deltagande uppmärksamhet. Den förste der af Svenska Regeringen tillsatte Biskopen Iheringius[53] hade berömligt arbetat på afhjelpande af de stora oordningar, hvilka genom Biskop Rudbecks ofvannämnda, år 1627 der anställda, visitation voro kända och beifrade; men efter Iheringii död 1657, och det året förut mellan Sverige och Ryssland uppkomna, för Estland liksom för Ingermanland förderfliga, krigets

slut 1661, hade Revalska Stiftet lidit genom täta ombyten af Biskopar, hvilka alla hade varit för landet främmande, och med dess seder, språk och inrättningar obekanta. Näst Iheringius förordnades till samma plats Theol. Professoren i Dorpat Virginius, och sedermera från Pastorsembetet vid Tyska Församlingen i Stockholm, efter hvarandra, 1666 Pfeiff, 1677 Helwich, samt efter honom Gerthen. Af ledigheten nästför Gerthens befordran tog sig Gezelius anledning att i ett särskildt betänkande beifra de i Estländska Stiftet rådande oordningar, hvilka han förklarade bland annat deraf härröra, att de flesta församlingar, ehuru ganska stora, hade blott en Prest, som dessutom vanligen ej kände landets språk, hvaraf följden äfven vore, att menighetens undervisning, några få undantag oberäknade, låg alldeles vanvårdad, samt att till och med den offentliga gudstjensten ofta inställdes. Tillika anmärkte han, att den provisoriska Kyrkoordning, hvilken af Grefve Erik Oxenstierna såsom Gouverneur derstädes hade blifvit införd, vore ofullständig, de Tyska stadgarna mångahanda och af föga kraft och eftertryck, och att derföre all kyrkotukt vore förfallen, samt grofva laster utbredda både bland lärare och åhörare. Gouverneursembetet hade länge stått obesatt, och Iheringii efterträdare hade försummat att anställa visitationer, samt äfven i öfrigt åsidosatt de af honom gifna berömliga efterdömen. Till Helwichs efterträdare fö-

reslog han DomProsten i Viborg Petter Carstenius såsom bekant både med Svenska, Tyska och Finska språken. Och i ett sednare, här redan åberopadt, betänkande af år 1686, beifrade han, att Biskopstolen i Reval snart tre år stått ledig, samt att Consistorii ledamöter, liksom de alla skulle varit Biskopar, hvar i sin ordning hade förrättat prestvigning, i anledning hvaraf han derjemte yrkade, att Magistraterna i Riga, Reval och andra städer, hvarest Presterskapet förrättade ordinationer, måtte förmås afsäga sig detta privilegium, samt att i Sveriges främmande provinser öfverhufvud, och särskildt i Lifland, Estland och Ingermanland, blott infödda Svenskar, eller åtminstone ej andra än de, som vid Svenska Universiteter och Gymnasier hade studerat, då sådana vore att tillgå, borde vid presterliga befordringar komma i åtanka. Emellertid förordnades till Biskop i Reval den ofvannämnde Gerthen, hvilken dock lika litet, som sannolikt af Carstenius[51] kunnat väntas, gagnade Stiftet, och snart äfven begärde tillstånd att få bibehålla eller återgå till sitt förra Pastorsembete. Dåmera, år 1688, var Gezelius sjelf betänkt att söka Biskopsembetet i Reval, och anmodade sin fader att kunskapa om hans utsigter dertill. I samma bref förnyade han förklaringen af sitt medlidsamma deltagande för Estländska Församlingen, hvars tillstånd han förmodade lätt kunna afhjelpas, sedan Frälseståndets magt genom reductionen vore inskränkt. Men denna nya plan för hans verksamhet synes

han snart sjelf hafva uppgifvit, såsom stridande mot hans faders önskan, att erhålla honom till medhjelpare vid Biskopsembetet i Åbo. Emellertid torde det varit en följd af hans anförda erinringar, att ändtligen efter Gerthen en infödd Estländare Joachim Salemann[55] till Biskopsembetet i Reval befordrades, och, efer dennes död 1701, en Finländare Jakob Lang, som var den siste af Svenska styrelsen der tillsatte Biskop.

Utom sin embetskrets begagnade Gezelius äfven sin inflytelse till utverkande af understöd mot yttre nöd och betryck, som drabbade den landsort, der han genom sitt embete var fästad. Till hjelp vid en hungersnöd i Ingermanland år 1688, anslogs af Drottningen genom hans bemedling en skänk af 2000 tunnor spanmål, hvilkas så väl upphandling som utdelande honom anförtroddes, och hvaraf sedermera 600 tunnor afsändes till Kexholms Län, men i Ingermanland 22,000 personer, enligt hans egen beräkning, vunno understöd.

Samma år tillföll honom ett uppdrag, som, hugnande för hans fosterlandskänsla, tillika befästade hans hos Regeringen vunna förtroende. I en honom anbefalld predikan vid hyllningsakten, som i Narva, å Carlsdagen d. 28. Jan. 1688, med många prunkande och kostsamma ceremonier begecks, uttryckte sig ett undersåtligt sinnelag, hvilket belönades med en Kongl. gåfva af 100 dukater samt en silfverkanna af 200 lods vigt, jemte det hans tal af

trycket utgafs. Hans far berättade honom i ett från denna tid bibehållet bref, att han flera gånger varit hos Konungen, som alltid varit mycket nådig, samt att han vågat med Konungen tala om sonens "succession till Åbo, der Gud skulle så behaga gö-"ra någon förändring," och att Konungen tagit det väl upp, samt strax bejakat. Tillika uppmanade han honom, att till Sverige öfverresa, emedan det icke vore godt att för länge vara borta från Öfverheten.[56]

Samma år utverkade Gezelius den äldre af Konungen stadfästelse å det förut beviljade tillstånd för sonen att flytta till Åbo för att mer obehindrad kunna arbeta på Bibelverket, samt derjemte biträda i Biskopsembetet, med försäkring om samma tjenst efter fadrens frånfälle. Men qvarhållen i Narva af den välvilja och aktning han slutligen hos ortens invånare af olika nationer, så väl Finnar som Ryssar, Svenskar och Tyskar hade vunnit, tvekade han att afstå sin innehafda tjenst,[57] tills, genom ett Kongligt förordnande af d. 20. Juni 1689, Sagu i granskapet af Åbo belägna Pastorat blifvit honom till Prebende, och bestämd lön anslaget, hvarefter han således lemnade Narva och sin befattning derstädes, samt hamnade, efter en snabb och lycklig sjöresa, d. 5. Aug. i Pargas skärgård vid Åbo. Men för sin förvaltning i Ingermanland feck han genast röna ett nytt bevis af Konungens förtroende, i det han anmodades sjelf föreslå sin efterträdare, och i följe af hans förord Pastorn i Nyen Jakob Lang

utnämndes dertill, äfvensom sedermera, vid ledigheten efter Langs efterträdare Nils Bergius, i stöd af Gezelii inhämtade utlåtande, åter en Finländare Johan Rungius till samma plats befordrades.[58] Men åt Gezelius tillerkändes vid afflyttningen rättighet att för hela det löpande året uppbära Superintendentslönen.

Snart efter hans nya bosättning i Åbo bortgeck fadren. Ännu i sin höga ålder bestridande alla embetsåligganden hade han näst för sin sista sjukdom ämnat anställa Biskopsvisitationer och Synodalmöten. Äfven hann på hans yttersta dagar Presterskapet från södra delen af Stiftet samlas i Januari 1690. Men hans förestående bortgång var dåmera befarad; och med afseende derå yttrades enhälligt den önskan, att genast efter Biskopens dödsfall hos Konungen skulle begäras för sonen stadfästelse å embetet. Enligt härmed, och sedan näst derefter Biskopen d. 20. Jan. afsomnat, beslöt DomKapitlet redan följande dagen, att hos Konungen anmäla sin och Presterskapets förenämnda önskan om efterträdare. Och Gezelius, som derpå anträdde den af fadren beramade visitationsfärd, men inskränkte densamma blott till Mouhijärvi samt nästgränsande Socknar,[59] fann vid sin hemkomst d. 26. Febr. för sig Biskopsfullmagten utfärdad den 20. i samma månad. Men efter hans egen önskan först sedan fadrens länge uppskjutna begrafning för sig gått, blef han den 20. nästföljande Augusti i Stockholms Storkyrka af ErkeBiskop Svebelius invigd.[60] Ett nytt

bevis af Konglig nåd erhöll han, i det han, enligt sin af DomKapitlet förordade begäran, feck, genom Kongligt beslut af d. 15. Mars s. å., rättighet att, jemte Pargas, såsom Prebende Pastorat äfven, så länge han det åstundade, bibehålla Sagu, med det vilkor, att på förra stället en VicePastor skulle tillsättas, hvars skyldighet det vore, att i Bibelverket biträda. I enlighet härmed uppdrog Gezelius Pargas Pastorat åt Extraordinarie Professorn Hasselqvist, för hvilken Consistorii fullmagt 1691 utfärdades, och som sedermera till sin död 1701 bibehöll detsamma,[61] hvarefter Gezelius år 1711, med anmälan hos Universitetets Canceller, afstod Sagu Pastorat åt sin son, som året förut var till ExtraOrdinarie Theologie Professor utnämnd, och som likaledes med Consistorii fullmagt försågs, med åberopande, att det ena af de åt Biskopen öfverlåtna AnnexePastorater var till Bibelarbetets befrämjande bestämdt.

Under de gynsammaste förhållanden tillträdde Gezelius Biskopsembetet i Åbo. Han sjelf hade den manliga ålderns fulla krafter, och var riktad med en dyrbar skatt af erfarenhet, jemte det han både genom egna och fadrens förtjenster så väl hos Regeringen som bland sina landsmän var på det gynsammaste känd och ansedd. I hela den offentliga förvaltningen var genom visa författningar en både i sig sjelf och i jemförelse med äldre tider ypperlig ordning införd. Under fredens hägn hade välstånd och odling utbredt sig, och folkmängden ha-

de i Åbo Stift ökats, så att nästan alla kyrkor voro för trånga.[62] Samma Stift räknade vid denna tid 118 Församlingar, och kyrkornas antal, som nu utgör 315, steg då redan tillsammans med bönehus till 240, hvarvid 400 ordinarie Prester, hvilket antal numera är minskadt till 353, på Gezelii tid voro tjenstgörande.[63]

Det alfvar och de högre fordringar, hvarmed han genast omfattade hufvudföremålen för sina nya åligganden, utgjöto sig i ett näst efter det han tillträdde Stiftets styrelse uppsatt betänkande, der han beklagar både den osedlighet och den brist på bildning, som hans stånd, måste vidkännas, och i följe hvaraf dess medlemmar, sedan de engång uppnått sysslor och lön, åsidosatte allt slags uppbygglig läsning, tilläfventyrs någon postilla undantagen, samt hvarken i tal, i kläder, i åthäfvor, eller i sitt uppförande iakttoge den alfvarsamhet dem anstode, utan sysselsatte sig blott med sin hushållning och samlande af det timliga goda, med hvarandra lefde i misshällighet, på otillbörligt sätt, genom giften och recommendationer, till hvarandras förfång, sökte befordran, och dymedelst tillika vållade, att scholorna vore besatta med uttröttade eller odugliga lärare, äfvensom ganska få församlingar hade rätta herdar eller trogna själasörjare. — Vid Biskopsvisitationer och Synodalmöten, dem han liksom fadren träget anställde så väl i Åbo som i Österbotten och på Åland, nitälskade han för sitt stånds egentliga bestämmelse. Hvad han härmed, äfvensom på

andra mindre offentliga vägar, genom rättelser och förmaningar, råd och efterdömen, verkat och uträttat, kan icke uppskattas efter enskilda frukter af hans ihärdiga bemödanden. Men mången af Finska Församlingens lärare, som i yngre åren dels såsom medhjelpare vid Bibelverket eller i hans vidlyftiga brefvexling, dels såsom hans barns handledare, hade stått honom närmare, och dymedelst danats till värdig medlem af hans stånd, bar ännu länge efter hans bortgång lefvande vittnesbörd om hans så för aflägsnare som närmare omgifvelser välgörsamma inflytelse till deras lyftning och förädling. Ännu fortfor den ända från Katholska Kyrkans äldsta tider till Protestantiska Församlingen fortplantade plägsed, att Prester af utmärktare kunskaper samlade kring sig och för sitt yrke bildade lärgiriga ynglingar af lofvande anlag, och äfven Gezelii hus blef en plantskola, hvarifrån flera sedermera genom förtjenster af det Allmänna på sin tid ansedda och högaktade män utgingo.

Men bland ljusare utsigter samt många hugnande och tillfredställande företeelser, som voro frukter dels af en genom sig sjelf stigande odling dels af hans enskilda bemödanden, utbröt ur skötet af hans eget stånd ett drag af ondska och vildhet, hvilket på det djupaste sårade och smärtade honom särskildt, äfvensom det väckte ett bedröfligt allmänt uppseende. Detta sorgliga uppträde, ett sällspordt rysligt brott, hade till upphof en genom sitt namn, sin plats och genom egna gåfvor samt lärdom fram-

satt och i förhållande dertill äfven bemärkt lärare i Finska Församlingen. Denne olycklige, hvars mörka minne här påtränger sig i bilden af hans ädle förmans verksamhet, var Prost i Kimito, och hette Henrik Florinus. Han var son till en hedervärd och aktad medlem af samma stånd, och med samma namn, kändt genom hans äfven till efterkommandes erinring bibehållna förtjenster af Finska språkets bearbetande. Såsom enkling invecklade sig sonen i en brotslig förbindelse med en gift qvinna, hustru till en Fogde i Haliko vid namn Gardeling. Och i följe af detta förhållande tillställde han ett mord, som i hans eget sofrum å Kimito Kyrkoherdeboställe, af hans systerson, hans aflidna hustrus brordotter samt en tjenstegosse, natten mot d. 22. Sept. 1704 begicks på Fogden, medan han sof i rus af starka drycker. De brotslige verkställarne af gerningen samt deras hufvudman och förförare Prosten Florinus blefvo sedermera, d. 28. Maj 1706, efter föregången ransakning och dom, vid Åbo stad afrättade. Men vanäran af den begångna gerningen upprörde hela Finska Församlingen, och Gezelius kunde icke annat än djupt smärtas af den mörka fläck, som var fästad vid hans stånd. I sorglig harm utfärdade han dagen efter straffets verkställande ett till Stiftets Presterskap ställdt tryckt circulärbref, hvari han utgjöt sitt sargade hjertas känslor, med rörande förmaningar till fromhet och andakt i lära och lefnad.

I sjelfva verket framgeck äfven under hans förvaltning den förädling i seder, som beror af allmän bildning. Och till deras framsteg, befrämjadt genom förbättrad samhällsförfattning, medverkade han i utmärkt mån, så vidt en sådan förkofran kan enskilda menniskors bemödanden tillskrifvas. Men kärnan af hans ära var den ädla, uthållande vilja och det visa alfvar, som i det hela af hans värf framlyser, och i följe hvaraf det äfven bär oförgängliga frukter. Efter återflyttningen till Åbo vidtog han å nyo det Homiletiska Collegium han förut såsom Professor förestått, motsvarande de sedermera inrättade Theologiska Seminarier. Och utgifvandet af utkasten öfver Böndagstexterna fortgeck oafbrutet. Äfvensom den kraftfulla och hjertliga uppmärksamhet han från början af sin presterliga bana hade fästat vid menighetens undervisning, bibehöll sig under hans mannaålders vidsträcktare och mellan flera yttre angelägenheter delade värf. Framgången deraf visar sig i den ljusaste dager, vid jemförelsen mellan allmänna odlingens trappsteg under förra hälften af sjuttonde århundradet och dess tillstånd vid slutet af samma tidehvarf i Åbo Stift. Och i äran af denna dyrbara, oförvanskliga tillväxt har Gezelius en andel, som hvarken kan bestridas eller nedsättas. I det åminnelsetal, som efter hans bortgång öfver honom hölls af en bland hans utmärktaste lärjungar och yngre vänner, sedermera Biskopen Juslenius, betygas, att inom Sveriges område menighetens religionsundervisning ingenstädes

var bättre vårdad än i Åbo Stift. Derjemte och såsom bevis af den odling, som åtminstone i vissa trakter af Stiftet hade bland allmogen utbredt sig, kan anföras, att under K. Carl XII:s krig skrifkunniga bönder voro att tillgå, åt hvilka under Ryska styrelsen Fogdetjensters förrättande uppdrogs.[64]

Det af fadren anlagda Tryckeri mottog Gezelius, äfvensom honom i arf likaledes tillföll Pappersbruket vid Thomasböle i Pojo.[65] Och han kunde således, liksom förut hans far, i egenskap af förläggare gagna Församlingen och Läroverket, ehuru han, i följe af fadrens dyrköpta erfarenhet, icke mer upplade böcker, hvilkas afsättning var osäker. Hans enskilda fördel var äfven tryggad, i det han erhöll privilegium för utgifvande af de nya andaktsböcker, hvarmed Finska Kyrkan liksom den Svenska nästefter Jubelfesten 1693 försågs[66], jemte det han redan förut hade till viss tid privilegium för uppläggandet så väl af skrifter dem han eller hans fader sjelfve författat eller öfversatt eller förbättrat, som öfverhufvud af arbeten dem de på sin bekostnad först utgifvit. Den förtjenstfulla omtänksamhet och sorgfällighet, hvarmed han såsom Boktryckeriägare afhjelpte de allmänna behofven, påkallades äfven från fjerran håll, i det att hos Svenska Regeringen hade blifvit anmäldt om afkomlingarna af de Finnar, som vid anläggningen af colonien Nya Sverige till Norra Amerika öfverflyttat, att de tarfvade en skicklig Prest samt Finska Biblar och Psalmböcker. Och ehuru sedermera snart upplystes el-

ler åtminstone föregafs, att de allmänt förstode Svenska språket, samt i följe häraf de åtgärder, hvilka genom en Konglig befallning af d. 11. Jan. 1692 blifvit Gezelius uppdragna,[67] icke behöfde fullföljas; så var likväl dermed särskild anledning gifven till förnyadt och noggrannare utgifvande af hela Finska Församlingens gemensamma andaktskrifter. Och bland de första företag, hvari Gezelius såsom Boktryckeriägare inlät sig, var äfven, att upplägga en Finsk Psalmbok med grof stil, i stort octavformat, och renad från den mängd af tryckfel, som vanställde äldre upplagor, isynnerhet dem, hvilka från Svenska bokpressarna utgått. Men till att äfven för framtiden förebygga denna Finska Kyrkan och språket tillfogade misshandling, utförde han omständligt, i ett, 1691 till CancelliCollegium ingifvet betänkande, huru samma vårdslösade tryck vore så mycket mer förvillande, som Finskan med Österländska språken deri hade likhet, "att af en försatt bokstaf "besynnerligen i terminationerna hela meningen blif"ver förändrad; till förtiga," som han dock ytterligare skrifver, "att denna nation hafver den berömm"liga genium, att den i samtal med andra ingaledes "aktar, om främmande dess språk något bryta och "förändra, allenast de det förstå; men i predikan "och alla delar af gudstjensten vilja de hafva språ"ket oqvaldt, och oansedt de kunde förstå det, som "*in sacris* af förseende orätt framföres, så bedröf"vas dock de rättsinniga deraf." Och samma år utkom äfven, förmodligen i följe af Gezelii andragan-

de, en Konglig förordning, som ålade Consistorierna att under censur taga alla utkommande nya upplagor af offentliga andaktsböcker, samt att efter slutad aftryckning jemföra dem med förut godkända original. — Men Finska Församlingen skulle, liksom den Svenska, dåmera snart hugnas med nya vigtiga förbättringar. År 1693 mottog Åbo DomKapitel en genom CancelliCollegium meddelad Konglig befallning, att föranstalta om Finska Psalmbokens öfverseende och omarbetning. Och detta uppdrag öfverlemnades af DomKapitlet genast åt några bland Stiftets Prester, hvilka med skyndsamhet sammanträdde samt utförde sitt värf, så att redan under förra hälften af samma år deras förslag till förbättrad Finsk Psalmbok kunde vid ett Prestmöte i Åbo till Ståndets granskning aflemnas, hvarvid det enhälligt gillades. Men den öfverhetliga stadfästelsen uteblef, och af Konungen förklarades under d. 30. Juni s. å., att utgifvandet af en ny Finsk Psalmbok måste uppskjutas tills förbättringen af Svenska Psalmboken vore utförd, hvarefter sedermera den Finska borde rättas. Emellertid utverkade Gezelius, att en af Boktryckaren Keyser i Stockholm företagen upplaga af den gamla Finska Psalmboken genom CancelliCollegii af Konungen stadfästade beslut indrogs, samt att samma Collegium af Konungen befalldes ransaka och dömma öfver Boktryckarens tilltag. Ejeller dröjde dåmera, innan den väntade nya Svenska Psalmboken utkom, hvarefter således ett nytt förslag till förbättrade Finska Kyrkosånger utarbe-

tades. Och sedan detta, enligt ytterligare Konglig befallning, blifvit Domkapitlen i Viborg och Narva meddeladt, samt äfven der godkändt, och härpå vunnit slutlig städfästelse, erhöll Gezelius Kongligt privilegium af d. 12. Dec. 1696, på tolf års tid, för denna nya Finska Psalmboks utgifvande. Om han äfven, eller för öfrigt hvilka, i sjelfva utarbetandet deltagit, är icke bekant. Och de flesta af dessa Finska kyrkosånger äro både till form och innehåll underlägsna efterapningar af de Svenska. Men hans förtjenst var åtminstone ledningen och bedrifvandet af denna för hela Finska församlingen dyrbara angelägenhet. Och sannolikt var det äfven hans föranstaltande, att en till Finska församlingens nya behof lämpad Choralbok i Stockholm hos förenämnda Keyser 1702 utkom.[68] Men i Svenska Psalmboken har hans namn anspråkslöst bibehållit sig vid en öfversättning från Tyskan, Psalmen N:o 234, äfvensom han för öfrigt åtminstone på aflägsnare håll till denna Psalm- och Euangeliiboks utarbetning bidrog, dels såsom ledamot af en 1693 tillsatt Comité för granskande af Svedbergs försök, dels sedermera såsom Ordförande i en Comité, som ägde att skärskåda öfversättningen af söndagseuangelierna jemte epistlarna.[69] Men förnämligast var han härunder sysselsatt att för Finska Församlingen bereda samma fruktbara förbättringar, hvarmed den Svenska hugnades; och troget bevakade han hennes angelägenheter, medan han, frånvarande då hon begeck Jubelfesten,[70] vistades i Sverige. Firandet af den-

na religiösa fest hade han året förut enskildt påyrkat i bref till Erkebiskopen, som dock dessförinnan sjelf hunnit på högre ort väcka förslag derom. Men den uppmärksamhet han för egen del och å Finska Församlingens vägnar fästade vid denna högtid, saknade dock icke tillfälle att offentligen yttra sig. På hans föranstaltande öfversattes Upsala Mötes Beslut på Finska af Prosten Florinus, som han i anledning deraf, i en till Konungen ställd berättelse om arbetets framgång, recommenderade för sina under torftiga vilkor i flera för Finska Kyrkan angelägna värf nedlagda mödor. Och med Kongligt understöd af 358 D:r S:rmynt lät han på sitt tryckeri upplägga denna öfversättning, mot förbindelse att till Kyrkorna aflemna 250 exemplar. Hans förtjenst var äfven föranstaltandet af nya Kyrkohandbokens Finska öfversättning, hvars utförande uppdrogs åt "tvenne i språket väl förfarna män," och hvarvid, på hans förslag, samma dialekt iakttogs som förut blifvit följd i Bibel, Kyrkolag och Psalmbok. Sedan denna öfversättning vid Synodalmöte i Åbo gillats, blef den enligt Konglig befallning, äfven meddelad Consistorierna i Viborg och Narva till granskning, hvarvid från Narva framställdes några, förmodligen af samtida ändringar i Svenska orthographin föranledda, förslag till förbättringar i ordens skrifning, och deribland införandet af K i st. f. det äfven länge efteråt i vissa ord såsom t. ex. Cuningas brukliga C. Äfven denna nya Finska kyrkohandboks utgifvande uppdrogs

åt Gezelius, genom ett Kongligt privilegium af d. 28. Aprill 1694. Och sålunda den ena gången efter den andra genom privilegier uppmuntrad samt understödd, kunde han slutligen såsom förläggare medelst prydliga och det höga ändamålet värdiga upplagor sätta kronan på de verk han såsom Biskop föranledt och med drifvande uppmärksamhet bevakat. Året förut, 1693, hade han äfven erhållit privilegium af d. 15. Dec. för en ny upplaga af Biskop Erici Kateches, åter med vilkor, att Viborgs och Narva Domkapitel borde dem inseendet öfver utgifningen. Denna lärobok hade, alltsedan den först utkom, begagnats i Åbo Stift, hade flera gånger i sammandrag, men fullständig icke sedan 1674, från trycket utkommit. Bibehållandet af densamma jemte de af hans far utgifna Spörsmål hade han förut bevakat mot Viborgska Biskopen Bång, då denne 1688 begärt Konungens stadfästelse å en ny af honom på Finska författad förklaring öfver Luthers Kateches. Gezelius ingaf deremot s. å. ett betänkande, hvari han yrkade, att enhet i menighetens undervisning borde bibehållas, samt torde sålunda medverkat, att Bångs försök, sannolikt icke till förlust för Finska Kyrkan, stannade dervid. Emellertid hade han blott tvenne år förut, 1686, till försvar för Spegels nya Kateches, framgifvit en vederläggning af anmärkningar, dem förenämnde Bång uppställt.[71] Och en särskild heder för hans minne är äfven detta försvar för den Spegelska läroboken, hvars värde först af en sednare tid erkänts.[72] Men derjemte

upplysas af denna korta polemik de renare åsigter; hvarefter han sedermera för Finska Kyrkan verkade, till att göra henne delaktig af förbättrade offentliga andaktsböcker.

Hans spänstiga och vidsträckta uppmärksamhet undgingo ej eller de offentliga fromma stiftelserna och välgörsamhetsanstalterna. Vid Riksdagen 1693 ingaf han till Konungen förslag om inrättande af ett särskildt Barnhus inom Stiftet. Och ehuru han feck afslag, emedan Konungen fann betänkligt att för sådant behof anslå barnhustunnan i Finland, så förnyade han likväl samma förslag 1698, efter K. Carl XI:s död; och året derpå tillade han den underdåniga önskan, att uppförande af två barnarum vid Nagu kyrka måtte anbefallas, samt några närmaste hemman anslås att dit betala kronoränta. Och i ett patriotiskt betänkande, föranledt af den svåra hungersnöd, som vid samma tid hemsökt Finland, påyrkade han likaså den föreslagna stiftelsen för fattiga barns uppfostran.[13] Hans plan misslyckades väl åter; men så mycket skarpare framträder hans ihärdighet dervid såsom ett charaktersdrag, gränsande till den envishet, hvilken i det nordiska klimatet har sin trefnad.

Emellertid hade under Carl XI:s regering vigtiga förbättringar, af Gezelius utverkade eller under hans tillsyn utförda, med en beundransvärd fortgång tillskyndats Finska kyrkan. Och medelst

denna sin inre utveckling bibehöll hon tillika den välgörsammaste inflytelse på hela samhället, äfvensom i följe deraf sin yttre betydenhet.

Men derjemte befästades hennes öfvermagt i förhållande till de litterära undervisningsanstalterna samt hennes anspråk på ledningen af dem, liksom åter dessa hade hennes bemedling hufvudsakligen att tacka för den hägnad, inom hvilken deras egna frön till sjelfständig växt likväl, småningom och omärkbart, grodde samt slogo rötter. Bland kyrkans föreståndare och tjenare rådde den åsigt af Undervisningsverket, att det hufvudsakligen ägde för det presterliga yrket bilda ungdomen. Och under denna inom kyrkan länge bibehållna okunnighets- och omogenhetsålder, som äfven kunde kallas hennes oskuldstillstånd, hade icke eller Staten verkligt och klart behof af en sådan djupare grundval, som vetenskap och vetenskaplig bildning utgöra, till försvar mot ytliga och fanatiska meningar och fordringar.

Sålunda förblef först och främst Scholverket i sitt gamla skick, utan att genom några väsendtliga understöd upphjelpas. Den 1693 af K. Carl XI. utfärdade Scholordning föreskref till offentligt begagnande flera af Gezelius den äldre författade eller utgifna läroböcker, deribland hans Logik och hans Grekiska Grammatik. I Åbo Stift fortfor Kathedralscholan att vara den talrikast besökta.[74] Undervisningens hufvudföremål voro den förtorkade

Theologiska Dogmatiken samt en inskränkt Latinsk ord- och phraslära. Och sålunda qvarstannade ännu Scholverket på ett lågt trappsteg i jemförelse med den förkofran som samtidigt visar sig i andra offentliga inrättningar.

Gynsammare var icke eller den lott, som i allmänna bildningens dåvarande läge kunde tillfalla Finlands Akademi. Hon delade samma öde, som de flesta af hennes systrar i andra länder voro underkastade. Stiftad i ett ärorikt tidskifte hade hon i sin början fått en sjelfständig litterär bestämmelse. Men den hägnades sedermera icke uppifrån, och så mycket mindre förmådde hon under tryckande yttre förhållanden lyfta sig öfver fördomsfulla och fiendtliga eller nedsättande tidsmeningar. Icke eller saknade Staten Vetenskapernas och Speculationens egna utbildning samt inflytelse, så länge ännu kyrkan, utan att dåmera göra intrång i de offentliga angelägenheterna, gällde såsom osviklig ledstjerna för all högre insigt af sanning och rätt. Och icke blott genom sitt från den Europeiska bildningens stamsäten fjerran skilda läge, utan derjemte genom en fortfarande ömkansvärd torftighet i de henne beviljade anslag, hade Åbo Akademi att kämpa med egna ytterst tryckande hinder och svårigheter. Men denna kamp och egentligen ett deri uttryckt lefvande behof med dunkel aning af en högre kunskap än blotta traditionens förtjena redan i sig sjelfva deltagande och uppmärksamhet, äfvensom de utgöra

ett i sin utveckling och sin utgång betydelsefullt skådespel.

I egenskap af PröCanceller ingaf Gezelius till Regeringen flera ansökningar om förbättring af Universitetets stat. Under sin vistelse i Stockholm 1693, då de fruktbara förbättringar bereddes, som snart derefter tillfällo Finska Församlingen, glömde han icke eller de Akademiska angelägenheterna. I en s. å. till Konungen ställd inlaga åberopade han, att nyligen åt Upsala Akademi understöd beviljats, samt att Lundska och Dorpatska Akademierna upprättats, och begärde i anledning deraf förökning på anslaget för det Finska Lärosätet. I Dess stat, som från början utgjort 7,285 D:lr S:mt, hade årligen brustit omkring 2,000 Daler, hvarföre ock Professorernas löner icke ens hunnit till 300 D:lr S:mt, under det likväl lefnadssättet i Åbo, der Hofrätts- och Landstater jemte Akademien hade sitt säte, vore ganska kostsamt, äfvensom främmande böcker der ganska dyra, men för den studerande ungdomens torftighet ingen biinkomst att påräkna. Consistorii sessionsrum, efter 1656 års brand nödtorftigt iståndsatt, saknade icke allenast alla prydnader, utan var ock, emedan allenast lösa bräder blifvit lagda på takbjelkarna, så kallt, att ingen utan största obehag kunde om vintrarna der dröja. Å detta Gezelii underdåniga andragande utföll Konungens svar af d. 12. Okt. 1694 innehållande, att såsom redan 1646 afgjorts, det Akademien ingen ersättning hade att vänta för de hemman, hvilka vore öde el-

ler förmedlade, kunde sådant icke eller nu beviljas, men att den redan 1684 på Consistorii anhållan beslutna, ehuru genom militie indelningen fördröjda nya skattläggning numera, enligt Konungens till Landshöfdingen i Åbo afgående befallning, skyndsamt skulle verkställas, dock på Universitetets eget äfventyr, eller utan ersättning af statsmedlen för den möjligen genom ny skattläggning uppkommande minskning i inkomster, hvilken hvarje löntagare borde lika vidkännas. Icke eller kunde de för underhållande af Universitetets byggnader på staten uppförda 200 D:lr ökas, utom att inalles 500 Daler, som Consistorium begärt dels till ersättning för lönebrister dels till betalande af ett lån upptaget för de år 1656 afbrända Universitetshusens återställande, skulle af Konungen i nåder anslås, sedan Consistorium först till LiquidationsCommissionen redogörelse insändt. Och i anledning af Consistorii anhållan om inrättande af en ny Fogdetjenst, jemte den, som förut fanns, beordrades Landshöfdingen att med Biskopen och Consistorium öfverlägga om behofvet deraf samt huruvida af den förra Fogdelönen någon del kunde anslås åt den nya uppbördsmannen. Blott tillsättandet af en Fäktmästare med samma lön, som i Upsala för en sådan var bestämd, blef i nåder beviljadt, med föreskrift, att den, som till tjensten förordnades, alltid först i Stockholm af Konungens Exercitiemästare skulle pröfvas; och finge för hans öfningar ett af Consistorium föreslaget gammalt stenhus i kyrkogårdsmuren upplåtas,

om detta af Landshöfdingen ansåges kunna från Domkyrkan umbäras. — Och då sålunda, under Carl XI:s för allmänna hushållningen välgörande styrelse, Universitetets stat förblef ohulpen, så var allt hopp om förbättring betaget under påföljande långvariga krig. Bristerna ökades genom det akademiska uppbördsverkets från äldre tider fortplantade oredor.[75]

Den oumbärligaste af Akademiens inrättningar och samlingar, Hennes Bibliothek, erhöll på ganska lång tid ingen annan förökning än genom frivilliga gåfvor, hvaraf de flesta voro alldeles ringa eller blott i välmeningen hade värde. Bland de betydligare kan den föräring räknas, hvarmed Gezelius redan såsom Professor hade krönt sitt akademiska Rectorat. Första åren efter sin flyttning från Narva till Åbo bjöd han till att afhjelpa de äfven af brist på Bokhandlare fortfarande olägenheter, i det han begagnade förbindelser i Reval för att genom en Bokhandlare derstädes så väl för eget som andras behof förskrifva böcker.[76] Men denna nödhjelp var lika ovaraktig som obeqväm. Och förgäfves bemödade han sig att åt akademiska Bibliotheket utverka nya anslag, särdeles då tillfälle erbjöd sig till inköp af Ambassadeuren Coijets efterlemnade betydliga boksamling. Dylika försök förbjödos sedermera af sig sjelfva, då alla offentliga tillgånger påkallades för Rikets yttre försvar.

Emellertid hade de Europeiska folkslagen genom mer utvecklade borgerliga och politiska inte-

ressen trådt i närmare beröringar af den fördelaktigaste inflytelse på den allmänna bildningen. Bland qvarlefvor af medeltidens råa formaliteter var den vid Universiteterna brukliga så kallade Pennalismen och Depositionen, som genom en Konglig förordning af d. 25. Nov. 1691 förbjöds,[11] men hvaraf ända till mannaminne lemningar bibehöllo sig.

Tillgifvenheten för gamla plägseder och bruk så väl i det offentliga som enskilda lifvet sammanhängde med fasta sedliga och fosterländska band. Men dermed förenade sig förkärlek för äldre blott theoretiska sattser och läror. Och denna ensidighet urartade till envist och blindt fasthållande vid stationära innehållslösa former i vetenskaperna. Detta alstrades och närdes dock hufvudsakligen af ett inom sjelfva protestantiska församlingen småningom inrotadt tanketvång, som ansågs nödvändigt både för Kyrkans bestånd och Vetenskapernas grundliga behandling. Och vid Åbo Universitet, liksom vid alla andra protestantiska länders läroverk, insmögo sig eller fortplantades våldsamma fördomar af den art, att all sjelfständighet i forskning utstängdes. Ett och annat äldre drag af dem förutsändes här såsom förklarande den inflytelse, hvilken Gezelius i egenskap af ProCanceller utöfvade. Ända från Universitetets första tider förete sig skarpa och bestämda spår af dessa förvillelser. Michael Wexionius, en bland Universitetets utmärktaste lärare af första uppsättningen, hade till Consistorii protokoll d. 14. Maj 1642 erinrat, "att hvar och en Professor

"achtar sigh för all tingh therföre; att han icke "något nytt proponerar till then ändan att han skul- "le synas något mera eller bättre kunna göra än "the andre, theraf tvifvelsutan förargelse och osem- "ja kan sedhan förorsakas." . Ytterligare under d. 22. Jan. 1645 upptages såsom i Consistorium aftaldt, att ingen Professor måtte utan Konungens och Cancellerens särskilda befallning hålla offentliga föreläsningar öfver andra författare än dem, hvilka voro i Constitutionerna uttryckligen nämnda; samt att icke eller någon borde lasta gamla författares goda mening, och sin egen eller andras nya meningar ovisligen offentligt försvara, utan tvertom till det bästa uttyda villfarelser, som kunde finnas i äldre arbeten, och derjemte så framställa den bäst grundade meningen, att de förståndige kunde utvälja densamma. Denna bevakning mot införandet af nya vetenskapliga läror innefattade tillika en sträng uppsigt öfver de akademiska Disputationerna. Och utgifvandet af litterära arbeten på annan väg var förenadt med än flera tryckande eller nedslående omgånger. Då en Student vid namn Grimsten, som hade öfvat sig att gravera, 1673 började upplägga en Konungalängd med stamtaflor, förklarade Consistorium, att öfverhufvud ett sådant företag utan särskildt tillstånd från Kongl. Cancelliet i Stockholm vore obehörigt; äfvensom sedermera Senaten förbjöd tryckningens fortsättande. Och härjemte tjenar till upplysning ett år 1688 för Viborgs Gymnasium beviljadt Boktryckeriprivilegium, der

uttryckligen förbehölls, "att på bemälte tryck icke "det ringaste, som är af något värde, måtte tryckas "förr än det först af CancelliCollegium vore genom- "sedt och adproberadt, vid förlust af detta privile- "gio, samt vid det straff Kongl. Maj:t vid den hän- "delsen skulle deröfver statuerande varda." Samma år hade en särskild Censor i Stockholm blifvit till- satt, hvars hufvudögnamärke borde vara icke min- dre att hämma uppläggandet inom landet än infö- randet utifrån af sådana skrifter, hvilka kunde stö- ra enighet i religionen eller kränka sederna.[78] Men dessa offentliga bevakningsanstalter oberäknade, hölls vid Universiteterna dessutom af Presterna en sträng tillsyn öfver allt, som från Philosophiska Facul- teten till tryck utgafs. Vid samma tillfälle Con- sistorium utlät sig om de förenämnda stamtaflorna, angaf Theologen Bång, det en nyss af en Student Gabriel Melartopæus utgifven disputation *de Ami- citia* möjligen skulle lända Philosophiska Faculte- ten till elakt namn. Och samma ömhet om Philo- sophernas goda rykte fann som oftast anledning att visa sig, än mildare än strängare. Då några år der- efter åter en Student, Anders Merthen, anhöll om tillstånd att få utgifva en afhandling *de Prudentia Civili et Militari*, förbjöds det på annat sätt än i form af disputation.[79] Äfven var det öfverhufvud vådligt att vidröra ämnen, som hörde till Statsrät- ten; och genom ett derhän syftande akademiskt ar- bete ådrog sig JurisProfessorn Kempe Biskop Ge-

zelii den äldres hotande anklagelser. En dylik försigtighet fortplantades till den tid, då Gezelius mottog ProCancellersembetet. Kort förut då den ledig blefna JurisProfessionen skulle besättas, anhöll Consistorium hos Cancelleren, att dertill måtte förordnas ej en främmande, som medelst nya meningar skulle förvirra de Studerande och störa den i Philosophin lyckligt bibehållna enigheten, utan någon som vid Åbo Universitet insupit de sunda principerna. Men isynnerhet det öde, som hade drabbat Biskop Terserus, utgjorde en skarp erinring om de för hägnande af Kyrkans former uppdragna gränsorna. Okända voro således fordom de hastiga förändringar i rådande meningar och åsigter, hvilka sedermera företett sig såsom närmaste yttre följd af tänkandets framdrifna rätt; och vetenskapernas vanliga framställning i sjuttonde århundradet inskränktes till ett idkeligt upprepande af utnötta, ihåliga satser, hvilket icke ens genom ombyte i uttrycket kunde upplifvas, utan att råka i misstanka såsom oförenligt med grundlighet eller renlärighet eller praktiska syftemål. Följden var, att nästan hvarje genom högre egenskaper utmärkt Universitetslärare ådrog sig vanrykte, men derjemte att dock småningom en lefvande öfvertygelse vaknade om den inre nödvändigheten af tankefrihet, samt att dock tillika mot utgången af århundradet ett nytt äfven den allmänna odlingens tidehvarf förebådades, hvars ehuru dunkla gryning icke eller vid stränderna af Aura uteblef, ehuru det fördröjdes af den

ofördragsamhet och tvång, som inom Kyrkan hade rotfästat sig.

Dess mörkaste sida visar sig i de påståenden och anklagelser, hvilka under Riksdagen i Stockholm 1693 från offentliga myndigheter utgingo mot en skara af småningom till Sverige dels inkallade dels undan religionsförföljelser ditflyktade främmande trosförvandter. Och i anfallen mot dessa utlänningar uppträdde bland de främsta af Prestaståndet äfven Gezelius utan att af de fromma arbeten i Psalm- och EuangeliiboksComitéer, hvarmed han tillika efter den nyss firade Jubelfesten var sysselsatt, stämmas till ett försonligare sinnelag. Inom Svenska Kyrkan hade otålsamheten dåmera stigit till en höjd, der den började visa sig i öppen motsatts mot stigande sedliga och politiska grundsattser, samt uppträdde med anspråk, hvilka af en uppväxande allmän bildning slutligen tillbakavisades, efter det de likväl utöfvat en högst förderflig inflytelse, samt hämmat och kränkt den lära, hvars upprätthållande de föreburo. I ett närgränsande äldre tidskifte hade fri religionsöfning utlofvats åt de genom Louis de Geer från Flandern och Lüttich inkallade bergsmän af Reformerta bekännelsen. Men redan under K. Carl X. Gustaf hade de inflyttade främlingarnas religionsfrihet inskränkts derhän, att deras i Sverige födda barn måste i Lutherska läran uppfostras. Ännu likväl år 1684 hade K. Carl XI. i en skrifvelse till Gouverneuren i Ingermanland Sperling föreskrifvit, att den fria religionsöf-

ning, hvilken kort förut åt de i Narva bosatta Engelska Handlande af Konungen blifvit beviljad, borde äga bestånd, ehuru Konungen dock godkände en af Gouverneuren jemte Gezelius såsom Superintendent föreslagen inskränkning, att de icke i någon kyrka, utan, enligt Konungens uttryckliga förklaring, blott i förstone, i ett tjenligt hus, till undvikande af förargelse, måtte hålla sin gudstjenst. Men snart derefter tillbakaträngdes vishetens och den religiösa tålsamhetens bud genom ett blindt nit, hvaraf Kyrkans föreståndare betogos, isynnerhet sedan en talrik skara, såkallade Réfugiés eller Franska flygtingar af Reformerta bekännelsen i Riket inkommo. Den 3. Maj 1687 utfärdades ett Kongligt påbud, att som Stockholms stads invånare af Franska nationen plägade bivista den Katholska och Calvinska gudstjensten hos de utländska Ministrarna af samma lära, och; då de derföre ställts under tilltal, åberopat, att i hufvudstaden ej någon Fransk Luthersk Prest vore att tillgå; så borde en sådan skicklig och lärd man införskrifvas med löneanslag af stadens kassa, men emellertid noggrann tillsyn hållas, att de Franska familiernas barn antingen vid Svensk eller Tysk schola i Christendomen blefve undervisade. I följe häraf inrättades skyndsamt en Fransysk Luthersk Kyrka i Stockholm; men hon blef föga besökt. Och år 1693 inlemnade af sådan anledning Öfverståthållaren Grefve Christofer Gyllenstierna en berättelse till Konungen om de främmande trosförvandternas visade försumlighet. Men

tillika angafs, att de icke ens åtnöjde sig hvar inom sitt hus hålla sin gudstjenst, utan om söndagarna i stora skaror och med gny samt till en del åkande i vagn, tågade genom Stockholms gator till sina samlingställen, Fransoserna och Holländarne hos Bruksförvaltaren de Geer, ättling af förenämnda, om Svenska näringarna förtjenta Ludvig de Geer den äldre, Engelsmännen hos deras landsman LegationsPresten och Secreteraren Robinson,[80] jemte det några af Katholikerna stundom besökt mässan hos Kejserliga Gesandten von Starenberg. Och jemte det de åstadkomme förargelse samt kunde blifva farliga för Svenska Församlingen, hade de, emot utfärdade Placat, på Böndagarna utevarit från Lutherska gudstjensten. Men emedan de sålunda missbrukat Konungens nåd samt muntliga befallning, hvarefter med de Reformerta setts genom fingren, hemställdes nu, om ej strängare åtgärder mot dem borde vidtagas. Härå utföll d. 31. Maj Konungens beslut, hvarmedelst åt Öfverståthållaren uppdrogs att mot det öfverklagade oskicket vidtaga nödiga åtgärder. Och följden var, att de främmande trosförvandterna underkastades nytt tvång. Men de Reformerta föranlätos deraf att till Konungen ingifva en d. 5. Aug. s. å. undertecknad böneskrift, hvaremot åter Presterskapet från andra sidan framträdde med sina beifranden. Och å Ståndets vägnar ingafs till Konungen ett betänkande af d. 1 Dec., hvilket enkom var ställdt mot de Reformertas böneskrift. Författare dertill var just Gezelius, som på ErkeBiskop Svebilii anmodan hade uppsatt detsamma. Par drag

äro tillräckliga att beteckna dess bitterhet. Oförhöljdt förklarades, "att om intet Cromwell, och "de, som med honom begingo det i alla andra tider "ohörliga Konungamord, hade varit intagne med "en Calvinisk anda, så hade de intet kunnat drif- "vas till en så förskräcklig gerning." Och sophistiskt begagnades det i de Reformertas böneskrift åberopade skäl, att Lutheranerna i flera reformerta länder njöto religionsfrihet, samt förvrängdes derhän, att de Reformerta icke kunde annat än erkänna möjligheten af den eviga salighetens vinnande genom Lutherska läran, ehuru Lutheranerna å sin sida aldrig kunde finna sig i ett motsvarigt erkännande.[81] Dessa utfall mot de Reformerta röja den intolerans, det samvets- och tanketvång öfverhufvud, som inom Svenska Kyrkan hade fått rotfästa sig. Ett förnyadt utbrott deraf, hvari Gezelius likaledes var bland anförarne, måste här än ytterligare uppställas både såsom sjelft talande mot sig, och såsom bevittnande en utbredd vidskepelse och förvillelse, hvaraf Lutherska Församlingens föreståndare gemensamt hade låtit sig bemägtigas. ErkeBiskop Svebilius jemte flera andra af de Svenska Stiftens styresmän förenade sig i Stockholm d. 25. Nov. 1695 åter om ett betänkande, som var riktadt mot de Reformerta och liksom det förra af Gezelius var uppsatt. De förnyade härmedelst sina klagomål, att den Fransyska Lutherska kyrkan liksom äfven Fransyska Scholan föga besöktes, samt yrkade på noggrannare tillsyn öfver de främmande trosförvand-

terna, att de ej måtte förleda ungdomen; och derjemte begärdes, såsom äfven i det förra betänkandet, att ingen utlänning af främmande trosbekännelse måtte till språkmästare eller lärare i några slags öfningar få antagas. — Nyss förut hade en Fransk reformert Prest Isak Rouyer med sin familie blifvit från Sverige förvisad, genom Konungens d. 19. Jan. s. å. gifna resolution, som upphäfde en mot honom i anledning af Kyrkoordningen anställd rättegång, men derjemte anbefallde ÖfverStåthållaren att för honom utfärda pass att från Sverige afresa, likväl med "förskoning, för den *genant*, som främ"mande, när de med deras i landet förvärfvade egen"dom alldeles bortflytta, äre skyldige efter privile"gierna att gifva till staden." Dessa förföljelser stridde uppenbarligen mot den redan framdrifna borgerliga idoghetens och allmänna bildningens interessen, men de fortforo dock i Sverige, tills att mognare och förädlade sedliga föreställningar reste sig emot dem. Ifrån Kyrkans sida underhöllos de, i det att den i Christendomens äldre tider uppställda lära om en enda saliggörande Kyrka åter förklarades gälla om ett uteslutande och yttre Kyrkosamfund. Denna förvillelse jemte de påfviska anläggningar för proselyters förvärfvande, hvilkas riktning, bland andra tillställningar, det i Linz i Österrike inrättade såkallade Nordiska Stiftet[82] röjde, underhöll Protestanternas, i intoleransen uttryckta liksom deraf tillbaka än mer utbredda misstroende till sig sjelfva.

Samma misstroende samt otålsamhet utstängde speculationen från beröring med religionens innehåll samt medverkade till hennes riktning på den yttre naturens föremål.

Vid Åbo Universitet utbröt år 1697 en tvist, som öppet ställde mot hvarandra tvenne dittills mer dolda partier. Anledningen gåfvo några, under Poeseos Professorn Rudéns inseende utgifna, af honom sjelf såsom Decanus äfven till tryckning godkända theser *de mente humana*, dem en Studerande Anders Chydenius, sedermera stamfader för en i Finland utbredd slägt af samma namn, hade författat, och, för sin fattigdoms skuld, till besparande af tryckningskostnad fått Philosophiska Facultetens tillstånd att i stället för disputation utgifva. Detta ringa arbete blef af Gezelius d. 25. Jan., dagen efter sedan det utdelats, i Consistorium Academicum angifvet innehålla nya och ovanliga philosophiska principer, i afseende hvarå han yrkade, att dess offentliga granskning borde tills vidare inställas. Hans påstående understöddes af Theologie Professorn Wanochius, som förklarade några talesätt i samma theser vara irrläriga; hvarjemte Professorn i Physiken Hahn mot den sista thesen, så lydande: *Quidquid est, esse corpus vel spiritum*, anförde: *Radius solaris est, Ergo est corpus vel spiritus.* Under ordvexlingen häröfver åberopade Rudén, att han i stöd af sin i Upsala förvärfvade lärdom befordrats till Professor, samt ej sedan i Åbo kunnat inhämta någon annan öfvertygelse, och

att han från de åtalade uttrycken afstyrkt Respondenten, men för öfrigt, "om", för att anföra hans egna ord, "de gode Herrar ville ge sig patience, "ville han visa, att de gamla ock varit i samma mening"; hvaremot åter Gezelius invände, att i sådant fall samma ordformer, som de Gamle brukat, hade bort iakttagas, samt lät uppläsa Kongliga bref af d. 26. Okt. 1691 och d. 18. Mars 1693 mot onödiga nyheter, såsom på denna tid hvarje afvikelse från ett utnött godtyckligt ordkram hette. Slutligen afgjordes, enligt med Rudéns begäran, att han, innan thesernas offentliga granskning ginge för sig, öfver dem borde med Theologiska Facultetens Decanus, nyssnämnde Wanochius, förklara sig. Men som denna genast på eftermiddagen anställda, öfverläggning aflopp blott med Rudéns tydning af några enskilda uttryck, och Gezelius begaf sig bort på en resa, så geck disputationsacten i verkställighet. Och, som Gezelius sedermera till Cancelleren inberättade, gjorde Akademiens dåvarande Rector, Med. Professorn Braun vid samma tillfälle en gratulation deröfver, "att sådana *principia* nu kommo in." Härmed delar dock Braún den utmärkelse, som tillkommer Medicine Professorerna vid Åbo Universitet i detta tidehvarf, att de, af vetenskapligt interesse, någon gång jemförelsevis dristigare höjde sin röst för dessa såkallade nya principer, dem de inhämtat vid Holländska Universiteter, hvarest de flesta af dem hade studerat. Men sådana gäsnings-

ämnen ansågos då i allmänhet såsom skadliga eller onyttiga, emedan de icke omedelbart tjenade för de gifna praktiska syftemålen, jemte det de störde den stillastående enigheten på trons område. Och i kraft af utfärdade förordningar mot då såkallade nyheters insmygande, ansåg Gezelius sig pligtig att ställa Rudén under ytterligare tilltal, för det han för theserna presiderat; hvaremot denne nödgades taga sin tillflykt till den förklaring, att han i kathedern uppträdt, "intet till att defendera, utan "allenast explicera det, som syntes något främman-"de talt." Med detta nödtvungna urskuldande utställes i sjelfva verket det papistiska tanketvång, som Protestantiska Kyrkan, i motsägelse mot sig sjelf, hade infört, samt erinras om ett än i denna dag i den strängare Katholska Församlingen bibehållet sätt att meddela vissa förkättrade vetenskapliga läror blott såsom hypotheser, eller berättelsevis.

Men tvisten mellan Biskopen och Professor Rudén upprördes snart å nyo, då i nästföljande Mars månad under den sistnämndes inseende åter ett akademiskt arbete under titel: *de cognatione artis atque naturæ* utkom, hvilket skulle vara författadt af Respondenten, en Candidat, Clemens Thelaus. Detta angafs i Domkapitlet af Dess ledamot och Philosophiska Facultetens Senior, Professorn i Logiken och Metaphysiken Simon Tolpo, om hvilken här synes lända till upplysning, att han med Gezelius var besvågrad, och för öfrigt, att han, enligt samtida omdömen, var en from man, men "allt

för opportun för dem, som fiska i grumligt vatten." Hans andragande var det, att samma disputation innehölle principer, stridande mot dem, som förut vid Akademien i alla Dess tider meddelats. Och Gezelius ansåg sig nu befogad skriftligen hos Universitetets Rector förbehålla, det disputationsacten måtte tills vidare inställas. Men då han åter strax härpå till sitt Prebendepastorat afreste, fattade Consistorium Academicum under tiden åter det frimodiga beslut, att ventilationen obehindradt kunde för sig gå, "allenast de rum, som syntes meri"tera, vidare publice explicerades." Såsom skäl likväl för detta beviljande upptogs försigtigtvis i protokollet, att de åtalade sattserna blott berättelsevis vore framställda och ingenstädes i disputionen funnes påyrkade eller försvarade. Men detta oaktadt reste sig Domkapitlet; och genast efter Gezelii hemkomst, uppsattes af Theologie Professorn Wanochius, i Facultetens namn, åtskilliga mot begge disputationerna riktade anmärkningar, hvilka till Universitetets dåvarande Canceller Grefve Wallenstedt öfversändes. Och följden var, att Cancelleren medelst ett strängt bref af d. 13. Juli föreskref, det Rudén ägde genom Biskopen öfversända sin förklaring, som af Philosophiska Facultetens utlåtande borde åtföljas. Men den skrift Rudén således afgaf, upplyser noggrannare det betryckta läge, hvari Vetenskapernas lärare på denna tid befunno sig, genom det tvång, som af Kyrkans tjenare utöfvades, medan de å andra sidan lånade dem sitt beskydd

och hägn. Och Rudéns uppsatts utgör tillika en påminnelse om lyckan af sednare, genom ljusets och sanningens egna segrar beredda förhållanden, samt dermed erbjudna högre både rättigheter och förpligtelser. Hans försvar börjas med bedyranden, att han lika så mycket som någon Theolog vore om sin salighet angelägen, samt åberopande, att han blifvit i Theologin examinerad, att han aldrig tillförene blifvit för kätteri misstänkt, att han vid Professionens tillträdande aflagt ed på Guds rena ord och den oförändrade Augsburgiska bekännelsen m. m. I det följande må han sjelf tala. "2:o "att någon förgripelse vore skedd mot rätta *prin*-"*cipia philosophica*, har jag så mycket besvärligare "att finna, som de icke hafva specificerat, hvilka "principia böra kallas de rätta; om härmed förstås "de *principia*, som vid denna Academien (ehuru "väl icke öfverallt) äro vedertagna, låter jag för min "person dem gerna så vara, hafvandes aldrig min "tanka varit, att mig mot dem opponera eller nå-"gons mening disputera. Det måste jag väl tillstå, "att den tiden jag studerade i Upsala, idkades som "bäst *Recentiorum principia*, uti hvilka jag, så väl "som andre, hörde våre lärde *Præceptorum* lectio-"ner, och såg de experimenter, som gåfvo mig täm-"meligt tillfälle, att mer inclinera till den philoso-"phien. Icke dess mindre lärer jag hafva det vit-"nesbörd af alla, som närmare känna mina studier, "att jag aldrig gjort mig så till träl af Cartesio el-"ler på hans ord svurit, att jag ock icke med flit

"de gamlas skrifter handterat: och förmodar, der "jag skulle i Philosophin fovera någon synnerlig "mening för mig sjelf, den mig syntes med ett sundt "förnuft och alla tiders förfarenhet bäst öfverens-"komma, det vara så tillåteligit, som ingen kommer "derigenom att lida förutan jag sjelf, om jag i nå-"gon villfarelse vore; ty att jag, sedan jag hit till "Academien blef skickad, antingen uti disputationer "eller lectioner, publice eller privatim, någon velat "min mening inbilla eller obtrudera, vill jag mana "mina ovänner att säga, om de kunna. Jag vet ful-"ler intet, huru försvarligit det vore vid ett Univer-"sitet, om uti Philosophia ungdomen skulle så bin-"das vid ens Auctors mening (om hvilken ännu tor-"de contenderas, om han är den bästa), att man u-"tan fara af hat och förföljelse icke understode sig "en gång fråga efter andra. Så har jag dock mig "minst om sådant bekymrat, lemnat hvarjom och "enom fritt för mig att tänka och tala som bäst ho-"nom synes, och med största ömhet, som kunnat "ske, uti publique discurser handterat alla de mate-"rier, som jag förstått vara hos somlige denna A-"cademiens Professorer illa lidne, om hvilka mate-"rier jag ock med flit har sökt mig att underkun-"diga, till att dem så mycket mera undfly, och in-"tet tillfälle till oenighet gifva, det jag ock fram-"gent observera tänker. Men att jag denna gången "har kommit till att såsom Decanus approbera des-"se anklagade theses *de mente humana*, skedde för-"denskull, att jag omöjeligen kunde tänka, det skul-

"le en mening, som för några år sedan allmänt är "vorden agreerad, nu förlorat sin gunst och blifvit "allom förhatelig. Ty jag ser af en disputation, "som *anno* 1690 här är hållen under Herr Profes-"soren Hahns præsidio, med nästan alla *Professo-"rum* gratulationer, *de sensibus hominis*, att sam-"ma expressioner och ordeformer der finnas opåtal-"de defenderade, som uti *Thesibus de mente hu-"mana*. Jag vet icke, om den assertionen, att *ani-"ma humana* kallas en *res cogitans*,[83] lärer fallit "mäst anstötelig; men bemälte disputation säger det-"samma, och besynnerligen i dess præfation finnas "dessa ord: *Hæc anima nihil aliud est, quam res "cogitans, seu res intellectu et voluntate prædi-"ta, cujus essentiam ne minimo quidem momento "absque cogitatione concipere possum.* — Den se-"nare disputationen, *de cognatione artis et naturæ*, "kunde så mycket mindre mot de rätta *principia* "sägas något innehålla, som Respondenten nästan "intet tordt *positive* affirmera, utan allenast refere-"rar andras meningar, — hafvandes han, uti det "han ponerat, i allt följt den excellenta Sturmium "(som förmodelig ännu lefver i Altdorff, äfven en "Lutheranisk Academie) uti en tractat, som han "under samma titel skrifvit. Och ehuruväl desse "Respondenters disputationer utaf *Philosophia re-"centiori* något smaka, kunna dock hvarken de el-"ler någon annan säga, att de sådana *principia* af "mig lärt, eller till de materier äro tvungne." Slutligen påstår Rudén, att en af Gezelius mot honom

åberopad Kongl. förordning af d. 26 Okt. 1691 ej i denna tvist kunde eller borde tillämpas, då den förnämligast rörde politiska ämnens afhandlande, och vore föranledd af en i Upsala utkommen disputation *de statu hominum naturali et adventitio*, hvars ventilation föranledt tvist om Konungamagtens ursprung. Och för öfrigt anmärkte Rudén derjemte, att nyligen i Åbo en disputation *de admiratione*, i allt, som han uttryckte sig, hämtad ur den nyare Philosophin, blifvit under Hahns inseende, utan åtal offentligen granskad.

Denna Rudéns förklaring åtföljdes af Philosophiska Facultetens utlåtande, hvilket bär än djupare spår af det ok, hvarunder Vetenskaperna småningom måste arbeta sig fram. Faculteten erkände, att Chydenii theser väl vore grundade "på *philoso*-"*phia*, så kallad *nova*, och fördenskuld något främ-"mande här vid Academien. Men om," yttrade sig Faculteten vidare, "nu så väl *Docentes* som *Discen*-"*tes* skulle sig afhålla *in totum* ifrån allt det, som "af nya Philosophien har någon smak, och hålla "sig vid det gamla, som merendels här till har "varit här vid denna Academien brukeligit, eller "om något af nya Philosophien här efter kan tålas "och excuseras, som Kongl. Maj:ts allernådigste re-"script af d. 17. April 1689 synes medge, der H:s "Högstsal. Maj:t Philosophiens fria bruk allernå-"digst tillåter, så att man icke ensinnigt behöfver "hålla sig vid de gamla *Dogmata*, allenast någon "nyfikenhet att uppfinna nyheter ej löper derunder,

"som Kongl. Maj:ts allnådigste rescript af d. 26. "Oktober 1691 förbjuder, det understår sig icke "Facultas Philos. utsäga, utan det varder H:s Hög-"grefl. Excellence Acad. Cancellario allerödmjukast "hemstält. Angående den senare Candidatens The-"lai gradual disputation *de Cognatione Artis et* "*Naturæ*, så har ock *Facultas* densamma noga ge-"nomläst och skärskådat, som ock derhos iakttagit "de observationer, som Herrar Professores *Meta-*"*physicæ* och *Physicæ* deröfver, så väl som om "den förra formerat, emedan begge disputationerna "hafva synts något röra deras Professioner, men "funnit denne mest vara uti det, som nytt är, *rela-*"*tive* ställdt, men ock i en stor del bestående af det, "som gammalt eller *Aristotelicum* plägar kallas. "Dock har *Facultas* till sin större säkerhet deruti "utmärkt 12 rum, som hafva synts ändteligen något "främmande, och deröfver fordrat Herr *Professo-*"*ris Poesios* mening och uttydning, hvilken sedan "*Facultas* har erhållit, och han, H:r Professor "Poesios, är funnen icke vara af någon annan me-"ning än lidelig kan vara, tyckes oförgripeligen den "disputationen *de Cognatione Artis et Naturæ*, "Philosophien anbelangande, icke kunna qväljas."

Sedan sålunda Philosophiska Faculteten betagits den rättighet att yttra sin egen öfvertygelse, och då äfven Rudén iakttog varsamhet, så återställdes för lång tid åtminstone i det yttre en gammal haltlös enighet i vetenskapernas behandlig. Och Rudén, som kort derefter anträdde en resa till Vermland

till sin faders begrafning, erhöll Gezelii förord till Cancelleren, att han i sin Profession användt flit och i Eloquentiæ studium gagnat ungdomen; "vore till önskandes," skref Gezelius, "det han af-"hållit sig ifrån de tvenne anstöteliga disputationer, "som han nu i år hållit, och intet angått hans Profes-"sion. Skulle det," förklarade Gezelius vidare, "Gudi och vår Nådigste höga Öfverhet behaga, att "öka hans lycka, så skulle jag för hans k. Svärmo-"der och andra hans förvandters skuld hafva deraf "hugnad, såsom han är af god capacité, att han det "med Guds bistånd kan förestå, som Kongl. Maje-"stäts Nåd honom täckes anförtro." Denna förlikning var redan afslutad, då ett bref från Cancelleren till Gezelius ankom, uttryckande den önskan, att saken måtte afhjelpas utan vidare besvär. Och någon tid derefter, den 6. Apr. 1698, yttrade Gezelius i Consistorium, att Rudén i afseende å de tvenne disputationerna gifvit honom tillbörlig satisfaction, i anledning hvaraf "Professor Poesios betacka-"de Herr ProCancellario," som protokollet lyder, "för dess gunst och godhet, och contesterade, att "såsom det aldrig varit hans intention, att bryta "Herr ProCancellario emot, så utlofvade han ock, "att Herr ProCancellarius aldrig härefter sådant af "hans actioner skulle förnimma." Så uppmärksam för sin yttre lycka, och derjemte ansedd såsom poet och genom sin särdeles vid Åbo Akademi dittills sällsynta Romerska lärdom och vältalighet,

vann Rudén snart önskadt tillfälle att öfvergå till Kyrkans öfverherdeembeten, blef Superintendent i Carlstad, och sedan Biskop i Linköping. Men Gezelius, som mot slutet af förenämnda år bivistade Riksdagen i Stockholm, ingaf der till Cancelleren ett memorial, hvari han anhöll, att vid Åbo Akademi de från Dess början antagna philosophiska grundsattser måtte upprätthållas, emedan de visat sig gagneliga och, mer än de andra nya och så kallade Cartesiska, grundlagt skicklighet hos Theologie-Studerande, som i Åbo utgjorde största delen af den akademiska ungdomen. Sålunda förfäktades praktiska syftemål samt en stationär enighet såsom ledstjernor för vetenskapernas riktningar.

Men medan Kyrkan sålunda öfverskred gränsorna för sin inflytelse, befästades tillika inom henne tvång mot hvarje sjelfständigare uttryck af en lefvande öfvertygelse. Och Gezelii bemödanden att ignorera eller afstänga vetenskapens nya banor såsom ledande till haltlösa och i praktiskt afseende ofruktbara tvister, åtföljdes af likartade försök att qväfva söndringarna mellan de religiösa föreställningarna. Med en ihärdighet, som tillhörde hans charakter, kämpade han under sednare åren af sin lefnad mot anhängarne af den schola, hvilken, i Tyskland och vid Universitetet i Halle stiftad af Speners vän och lärjunge Franke, snart äfven till Sverige och Finland utbredde sig. Hans motstånd mot dem var förberedt genom upplösning af hans i yngre åren med Spener ingångna förbindelse,

hvilken synes från Gezelii sida hafva blifvit afbruten, i följe af Speners allt kraftigare till honom ställda varningar om tålsamhet och foglighet[84], men derjemte i följe af den afund samt bitterhet, som efter Speners år 1686 erhållna kallelse till Öfver-Hofpredikantsembetet i Dresden, bland de Tyska och sedermera bland andra länders Lutherska Theologer mot honom väcktes, samt äfven torde varit orsaken, att efter Gezelii bortgång, i de öfver honom uppsatta personalier, hans tidigare med Spener underhållna förbindelse, förmodligen såsom för hans minne tvetydig, alldeles förbigås.

Den splittring inom Lutherska Församlingen och i hennes theologiska system, hvilken Speners läror slutligen föranledde, härflöt dock hufvudsakligen från ett å nyo, i motsatts mot scholastisk dogmatik och praktisk skenhelighet, väckt behof af lefvande christlig öfvertygelse. Men från denna riktning afveko den Halleska sekten och dess anhängare, i det de till medel för den religiösa känslan och fromheten nedsatte Tron och Vetenskapen, som de demagogiskt undergräfde. Med skäl tillades dem således benämningen Pietister, ehuru åter många af deras motståndare, och bland dem Gezelius, i enskilda åtgärder förgingo sig, att icke nämna de blott från hat utgående förföljelser, som Pietisterna vederforos.

Redan före den tid, då benämningen Pietism infördes, hade i Åbo tvenne fromhetsvärmare, Lars Ulstadius och Petter Schæfer, uppträdt. Och nä-

ring för sina meningar hade de till en del hämtat ur samma äldre asketiska skrifter, hvilkas begagnande Spener upplifvade, samt hvaraf en och annan äfven på Gezeliska tryckeriet i Åbo blifvit i öfversättning utgifven. Desses uppträdande, jemte några samtidiga likartade företeelser inom Finska Församlingen, utgjorde förebud af den farsot, som snart derefter på Lutherska Kyrkans område frambröt, och hastigt på vida afstånd utbredde sig, i följe af ett gemensamt andligt behof. Nyssnämnde begge orolighetstiftare utstodo en högst oskonsam behandling, hvari Gezelius mot dem deltog. Och följden var, att de förföllo i uppenbar galenskap, samt upphörde att förtjena annan uppmärksamhet än medlidandets. Redan vid början af sin förvaltning i Åbo Stift förgeck han sig äfven med ett olagligt samt hårdt förfarande mot en Kyrkoherde i Pudasjärvi, Johan Vegelius, som hade angifvits vara besmittad af samma villfarelser med de förenämnda.[85] Och deras undergångna lidande hade till och med vunnit den ryktbarhet, att ända från Tyskland röster höjdes till deras försvar; äfvensom Åbo Domkapitel ansåg sig befogadt, att offentligen urskulda sig, och derföre år 1702 hos CancelliCollegium begärde, samt under d. 27. Juni s. å. erhöll tillstånd att om beskaffenheten af Ulstadii och Schæfers villfarelser från trycket utgifva en berättelse, för att sändas utomlands, och särskildt till Theologen Arnold, hvilken i sin Kyrko- och KättareHistorie meddelat om dem uppgifter, som vore falska, och mot deras

domare samt hela orten förklenliga. I sjelfva verket utgjorde äfven Åbo Domkapitels förfarande en af de många anledningar, hvilka åt nyssnämda författare erbjödo sig, till att i allmänhet angripa de såkallade Orthodoxa, och förkunna dem bittra sanningar. Och Gezelius hade begått en skärande motsägelse mot sig sjelf, såvida han hade beredt och utbredt den sinnesstämning, som gynnade Pietismens insteg, äfvensom han ännu några få år förut hade befrämjat utgifvandet af ett stycke ur den med Spener nära förenade Tyske Theologen Scriver's så kallade Själaskatt i Svensk öfversättning, som af Gezelius försedt med företal och på hans tryckeri upplagdt, utgafs, med afseende å den hungersnöd, som då härjade Finland, och ansågs påkalla religiösa tröstemedel.

Men såsom Pietismens anhängare vid Åbo Akademi uppträdde först en ung Theolog Isak Laurbeck, son till Professorn, dåmera Biskopen i Viborg Petter Laurbecchius. I Tyskland och vid det då redan för Pietism misstänkta Universitetet i Altdorf utnämnd till TheologieLicentiat, och sedan under hemresan försedd med ett till Gezelius ställdt recommendationsbref, af d. 27. Mars 1701, från Theologen Fecht i Rostock, gjorde Laurbeck, efter sin återkomst till fosterlandet, ansökning om befordran till den genom Gezelii bedrifvande nyligen inrättade Theologie Adjunctur eller Extraordinarie Profession, hvilken, emedan prebendepastoraten voro upptagna, hade lemnats obesatt. Efter att å denna ansökning hafva fått afslag, dels emedan han vo-

re för ung dels ock ingen lön stode ledig, begaf han sig till Viborg, der han, i början af år 1702, genast, vid det då beramade Prestmöte, ådrog sig en af Stiftets Presterskap till sjelfva thronen ställd anklagelseskrift, för det han åstadkommit trätor och oväsende, beskyllt hela ståndet för okunnighet och gudlöshet, våldsamt inmängt sig i Domkapitlets göromål, samt förorsakat en allmän förargelse. Ännu samma år till Åbo återkommen, utgaf han under TheologieProfessorn Joh. Flachsenii inseende ett Specimen *de Conversione*, erhöll Theologiska Facultetens intygande, att han vore begåfvad med herrliga natursgåfvor, dem han med idkesam flit excolerat, utnämndes derpå af Universitetets Canceller Grefve Vallenstedt till Theologie Adjunct, samt bekom i stöd häraf Consistorii tillstånd att hålla enskilda föreläsningar och att utgifva disputationer. Men härmed icke åtnöjd förnyade han än hos Consistorium än hos Cancelleren sin begäran om titel af Extraordinarie Theologie Professor med rättighet att äfven offentligen hålla föreläsningar, samt ingaf, under Cancellersembetets ledighet år 1703, en dylik ansökning till CancelliCollegium, der den dock icke upptogs. Och ehuru han näst derefter af den utnämnda nya Cancelleren feck afslag jemte en förmaning, att genom flit göra sig förtjent och fördelaktigt känd hos sina förmän, befästades dock hans oroliga sinne, genom en i Stockholm ingången förbindelse med Kamereraren vid Stora Sjötullen Wolker, sedermera likaledes af-

männare bekant såsom en ifrig Pietist. Men bland de utbrott af hans uppblåsta nit, hvilka slutligen blefvo föremål för offentligt åtal, var en predikan, som han, d. 29. Juli 1706, i Piikkis kyrka höll öfver de af Pietisterna ofta åberopade och tolkade ord: "Vi bygge Babel, dock blifver Babel intet "uppbygdt," med hotelser af Guds hämnd öfver hela landet för Konungens och folkets synder. Och isynnerhet ansågs han hafva förgått sig medelst några sattser, hvilka han under namn af corollarier tillade, i det han företog sig att å nyo låta upplägga tvenne delar af sin fars disputation *De gratia Dei.* Dessa corollarier, jemte en disputation *De impedimentis Studii Theologici*, som han till tryckning afgaf, föranledde en långvarig strid och rättegång, som mot honom fördes af Gezelius. Men full dager vinner denna fejd blott i sammanhang med de pietistiska rörelserna öfverhufvud. De hade till grund ett verkligt allmänt behof och en vaknande tanka af den subjectiva öfvertygelsens heliga rättighet. Men de ansatte fiendtligt hela protestantiska kyrkan samt all vetenskaplig och speculativ kunskap, hvilkas bestånd eller uppkomst var vilkoret för framgången af deras innersta fordran. Derföre måste de duka under, ehuru mången af deras anhängare förtjenade en aktning och deltagande, som bortvänder sig från hopen af deras motståndare.

Af Laurbecks disputation hade tre halfark hunnit å tryckeriet afdragas, då fortsättningen för-

bjöds, och författaren mottog två särskilda stämningar näst efter hvarandra, att inställa sig inför Domkapitlet, och en tredje till Consistorium Academicum, men hörsammade dem icke. Denna hans olydnad angaf nu Gezelius i en till Cancelleren ställd skrifvelse af d. 20 September. Och ehuru Laurbeck å sin sida hos Cancelleren likaledes anmälde klagomål, blef han genom Cancellerens bref af d. 23. Okt. ålagd, att inför Biskopen och Consistorium Academicum inställa sig till ansvar för sina från trycket utgifna skrifter, hvarigenom han såsom Theologie Licentiat skulle föröfvat en "*licentiam* "*illicitam;*" och härjemte förbjöds honom tills vidare, att "anten disputera eller något af trycket ut- "gå låta, eller med någon ungdoms information sig "vidare befatta." Härefter ingaf han d. 28. Nov. till Consistorium en skrift på fjorton ark, till försvar för sina ofvannämnda corollarier. Det han isynnerhet yrkade, var läsning af Bibeln, såsom källa för all högre kunskap och efterdöme. Men såsom förberedelse dertill dref han på religiösa samtal, samt sjelfförsakelse och bön. Och behjertandet häraf var redan utropadt såsom pietistiskt, emedan det ofta geck ut på att nedsätta allt bestämdt läroembete samt Kyrkans former öfverhufvud. Dessutom voro några uttryck i hans förklaring särskildt riktade mot Gezelius, äfvensom han bestred Biskopen rättighet att öfver denna sak, der han vore Actor och contrapart, intaga säte och dömma i Consistorium. Till ytterligare ömsesidig förbittring hade Laurbeck ge-

nom sin gynnare Theologiska Facultetens dåvarande Decanus Flachsenius, emot Rector Professor Tolpos muntliga förbud förmått Boktryckaren Wall, efter åtta dagars afbrott, fortsätta tyckningen af hans disputation, hvilken dock åter afstannade i följe af Rectors deremot utfärdade skriftliga befallning.

Emellertid hade så väl Biskopen som Laurbeck varit på olika håll verksamma för att skaffa sig stöd af främmande myndigheter. Gezelius hade, redan då han hos Cancelleren anmälde klagomål, öfversändt Laurbecks skrifter till ErkeBiskopen Benzelius, hvars utlåtande näst derefter Cancelleren sjelf begärde. Och ErkeBiskopen afgaf d. 9. Okt. det yttrande, att Gezelii anmärkningar tycktes vara väl grundade, samt ytterligare d. 19. Okt., att Adjuncten Laurbecks förhållande vore "ogement "culpabelt" deri, att han ej infunnit sig till conference, och med förakt bemött sin förman, Biskop Gezelius, och att han, genom sin vägran att förklara sig, syntes förfallen till det i Kongliga förordningen mot Pietisteriet af d. 7. Juni 1706 stadgade straff. Men äfven härefter å nyo af Åbo Universitets Canceller uppfodrad att än en gång afgifva sitt betänkande, förklarade han i bref af den 14. Mars 1707, att han för aftagande krafter icke kunde inlåta sig i denna tvist, hvarå i allt fall, innan det å bane bragta libellerandet vore hämmadt, intet slut stode att vinnas, samt att han aflemnat de till honom öfversända handlingar i förvar hos Theo-

logiska Faculteten i Upsala, hvilken för öfrigt vore fullt sysslosatt af egna göromål. — Laurbeck deremot å sin sida tillskref flera Theologiska Faculteter i Tyskland. Och från Faculteten i Altdorf genmäldes af d. 2. Maj 1707, samt bevisades, genom utläggning af hans sattser, att de öfverensstämde med Kyrkans lära. Men Leipzigska Facultetens svar af d. 25 i samma månad innehöll, att samma sattser tarfvade förklaring, och att isynnerhet den sjette sattsen, om förberedelse till bibelläsningen, vore tvetydig, samt att deremot kunde åberopas femte artikeln af Augsburgska Bekännelsen, eller att goda verk icke vore trons början utan dess frukt. Ytterligare hade han från Universitetet i Rostock begärt utlåtande; och Theologerna derstädes betygade kortligen genom sin Decanus, den ofvannämnda Fecht, att hans sattser lätt kunde i en sund mening uttolkas. Men från Pernau förkunnades honom, att Faculteten derstädes ogillade både hans sattser och hans beställsamhet, att mot egna domare värfva främmande försvar; och, genom skrifvelser af d. 12. Juli från samma FacultetsDecanus Ingemund Bröms, underrättades både Gezelius och särskildt Faculteten i Åbo om Laurbecks meddelande, äfvensom tillika betygades, att Theologerna i Pernau hade nog att skaffa med den redan äfven i Lifland rotfästade fanatismen. Likväl aflät Laurbeck åter genast till samma Pernauska Facultet en skrifvelse, bedyrade sin renlärighet, påstod att Gezelius vore hans fiende, samt att den väckta tvisten

anginge blott ord, men icke saker, och anförde ur någon föreläsning af den ofvannämnda Fecht en bestraffning öfver Theologernas toma stridlystnad, som öfverdrefve hvarje den obetydligaste skiljaktighet i meningar, samt såsom kätteri utförde hvarje förfeladt uttryck. — Dessa underhandlingar om främmande understöd och försvar förlängde striden. Och strider måste oupphörligen uppstå, så länge sanning och rätt åter inom kyrkan blott efter tradition och yttre myndighet afgjordes. Emellertid hade Gezelius jäfvat det af Laurbeck från Altdorf anskaffade utlåtande, emedan Akademien derstädes vore Pietismens hufvudsäte. Och det Leipzigska betänkandet hade åter af Laurbeck icke blifvit framtedt, utan blott åberopadt, då det äfven kunde tydas honom till förfång. Men det korta Rostockska yttrandet återkallades af Fecht sjelf, efter det Gezelius med bref af d. 9. Jan. 1708 tillsändt honom i Latinsk öfversättning sina mot Laurbecks disputation riktade anmärkningar, hvartill Fecht med smicker svarade, att om de förut varit honom bekanta, skulle han strax fattat om Laurbeck misstankar. Förut redan, eller om våren 1707, hade Laurbeck rönt den motgång, att han, ehuru utnämnd Theologie Adjunct, blef, såsom stående under anklagelse, förbigången vid besättande af Piikkis då lediga prebendepastorat, äfvensom Cancelleren afslog församlingens ansökning att erhålla honom till Pastor. Och då han hade utgjutit sin harm häröfver i ett bref till Gezelius, så blef äfven detta angifvet hos

Cancelleren, som åter genom skrifvelse af d. 14. Maj åt Consistorium uppdrog, att bland annat för hans bref till Biskopen ställa honom under tilltal. Dernäst hade han å nyo fruktlöst gjort försök att jäfva Biskopen samt de med hans Fru besvågrade Professorerna Hahn och Tolpo, äfvensom honom afslogs att få del af Biskopens bemötande mot hans afgifna förklaring. Och förgäfves hade han s. å. 1707 besvärat sig i Åbo Hofrätt, som inhämtade Consistorii utlåtande, hvarjemte en särkild berättelse af Gezelius ingafs, derpå Hofrätten förklarade sig icke kunna upptaga hans vid annan domstol anhängiga mål. Gezelius åter hade icke eller försummat, att till Cancelleren inberätta om Laurbecks anförda besvär, deremot Gezelius anhöll, att i stället för Flachsenius, som vore Laurbecks gynnare, Theologen Bröms från Pernau måtte förordnas, att på begge de förenämndes gemensamma bekostnad komma till Åbo för att i Domkapitlet derstädes deltaga vid Laurbeckska målets undersökning. Och snart derpå åter väckte Gezelius hos Cancelleren det nya förslag, att en särskild Comité öfver Laurbeck måtte tillsättas, hvarvid han till ledamöter föreslog Biskop Lund från Viborg, Professorerna Tolpo och Rudén, den sednare såsom dåmera flyttad till Theologiska Faculteten, samt jemte dem Prostarna Valstenius i Vemo, Bergius i Töfsala och Hagert i Finström. Men Cancelleren fann sig föranlåten att om rätta domstolen göra förfrågan hos Senaten. Och sålunda bestämdes ändtligen,

att Åbo Domkapitel ägde öfver Laurbeck ransaka och utslag fälla. Men härmed var äfven hans undergång afgjord. Domen föll d. 23. Juli 1708, blef derefter, enligt befallning, öfversänd till Senatens pröfning, och stadfästades d. 9. Okt. utan väsendtliga förändringar. Laurbeck dömdes förlustig sin akademiska tjenst, prestaembete och licentiatsvärdighet, samt ålades en afsägelse af sina villomeningar. Och dessutom uppdrog Senaten åt Åbo Hofrätt att låta genom Advokatfiskalen ställa honom under tilltal för hans tillmälen mot sina förmän. Men ännu misströstade han icke att vinna upprättelse. Och år 1712 lyckades det honom äfven att framskaffa en besvärskrift till Konungen, som derpå, d. 12. Febr. 1713, befallde Åbo Domkapitel att förklara sig. Detta utlåtande synes dock uteblifvit i följe af krigshändelserna, samt Domkapitlets flygt. Men Laurbeck förnyade sina försök att hos Konungen vinna den fällda domens upphäfvande. Och de slutades icke eller förr än döden afskar hans oroliga lif. Om hans bortgång erhöll Gezelius underrättelse i ett bref från Ystad, af d. 21 Mars 1716, hvarmedelst den bekante författaren af K. Carl XII:s historie, dåvarande HofPredikanten Nordberg, tillkännagaf att Doctor Isak Laurbechius, sedan han blott några dagar varit hängsjuk, och ännu sista förmiddagen gått uppe, d. 16. Mars kl. 7 e. m. mycket stilla aflidit, och att han efterlemnat enka med tre barn i fattigdom, samt att OmbudsRåden både för hans begrafning gjort sammanskott, och

jemväl bivistat jordfästningen, hvarvid Nordberg öfver Ps. 63 v. 4 hållit likpredikan.[86] Men detta slutliga deltagande öfver hans öde röjer ett ogillande, hvarmed Regeringen samt Konungen sjelf dåmera ansåg de så kallade Orthodoxas framfart.

Emellertid hade desse förut blifvit skyddade och uppmuntrade i sina ovisa, våldsamma åtgärder; och förordningar till Pietismens hämmande hade utfärdats, hvilka genom sina obestämda uttryck i en och samma klass med förryckta svärmerier kastade behjertandet af de vigtigaste sanningar. Dessa författningar voro väl af det högre Presterskapet utverkade, men skulden till dem kan icke drabba blott ett stånd. Och, sammanställd med den utbredda hätskheten mot Pietisterna mildras den mörka färgen af Gezelii enskilda åtgärder. Men i sin sanna dager framträda de blott i bredd med hans öfriga värf och hans verkliga i sig sjelfva kärnrika äfvensom jemförelsevis utmärkta förtjenster, hvarvid å andra sidan Pietismen visar sin svarta sida och sina tillika mot Staten, Kyrkan och Vetenskapen fiendtliga förvillelser. Spener hade till föresyn och efterdöme åberopat den ursprungliga christliga församligen och den frihet, som inom henne ägde rum. Men många af hans sednare anhängare dreffvo blindt på förstöring af Kyrkans redan utvecklade former och inrättningar, bestredo värdet både af dem och ytterligare äfven af speculation och vetenskap, samt antastade sjelfva samhällsordningen såsom ovärdig den religiösa känslans kärlek och o-

skuld. Och äfven Laurbeck hade, om icke bestämdt i sina åtalade skrifter, åtminstone i sitt beteende öfverhufvud, röjt en smitta af samma förvillelser, hvilken Gezelius genom blott yttre medel förgäfves sökte att hämma, under det åter mången annan af hans embetsbröder likgiltigt eller tvehågset åsåg den inbrytande farsotens härjningar.

Samma år utslag föll i Laurbeckska tvisten, började i Pernau en dylik, hvari Gezelius snart indrogs. Början dertill var en stämning, som d. 15. Apr. 1708 af Domkapitlet utfärdades till Dess ledamot Professorn Johan Folcher, för det han i predikningar och äfven vid andra offentliga tillfällen skulle såsom mindre christliga i lära och lefverne med förtäckta ord svärtat sin förman och colleger, GeneralSuperintendenten i Lifland Gabriel Skragge, och Professorerna Ingemund Bröms, redan nämnd i sammanhang med Laurbeckska målet, samt Nils Viræus. Och då dessa beskyllningar icke kunde ledas i bevis, antastades han strax derpå för en redan 1696 i Giessen utgifven gradualdisputation, hvaröfver han icke inlät sig i svarsmål, utan vände sig med besvär till Kongl. Senaten, deremot Domkapitlet genom skrifvelse af d. 12. nästföljande Maj hos Konungen sjelf anförde sina klagomål och utverkade, att Konungen, ännu intagen mot Pietismen, d. 29. i samma månad från Radoskovits i Lithauen åt Domkapitlet uppdrog att med Folcher öfver hans pietistiska meningar anställa ransakning. I följe häraf uppsattes sedermera af Pernauska Domkapit-

let öfver Folcher ett betänkande, hvars innehåll dock icke här kan närmare uppgifvas. Men vid Riksdagen 1710 utverkade Bröms, som emellertid blifvit utnämnd till Förste TheologieProfessor i Åbo, att nämnda betänkande öfverlemnades till samtliga Biskoparnas pröfning. Och på ett i följe häraf genom Spegel och Gezelius ingifvet Memorial biföll Senaten tillsättandet af en Comité, hvartill Bilberg, Gezelius, Steuchius och Lund, Theologie Professorn i Upsala Esberg, DomProsten i Vexiö Giöding, samt Kyrkoherdarna i Stockholm Norlind och Camén förordnades, jemte det tillika åt Presterskapet uppdrogs att förordna allt hvad med en laga rättegång vore enligt, i anledning af dels Folchers tillbaka mot Skragge och Viræus riktade beskyllningar för villfarelser i religionen, dels äfven dylika af Bröms mot Pastorn vid Estniska församlingen i Pernau Salomon Henrik Vestring framställda tillvitelser. Men Bilberg förebar sjuklighet och undandrog sig, samt slutade sin afsägelseskrift med den önskan, att "Gud allsmäktig måtte förlä-"na sin församling enighetenes ande." Folcher, som hade all anledning att beklaga Bilbergs afgång, yrkade väl, att äfven han borde i Comitén deltaga; men på Comiténs hemställan förkastade Senaten detta påstående, och Comitén, i hvilken Gezelius var ordförande, fortfor således i sin redan började verksamhet.

Den i samma rättegång indragne Pastorn Vestring undkom snart faran, genom en förklaring af

ånger öfver åtskilliga af Pernauska Domkapitlet och sedermera äfven i Comitén fördömda uttryck, dem han isynnerhet i en d. 2. Okt. 1708 hållen predikan skulle brukat, och på Comiténs hemställan till Senaten tilläts honom, att, ehuru hans sattsers granskning i Comitén fortginge samt deröfver framdeles utslag skulle fällas, emellertid hemresa och tills vidare åter vidtaga sin tjenst, hvarifrån han af Pernauska Domkapitlet blifvit suspenderad. Men den slutliga domen öfver Vestring och Folcher gemensamt utföll d. 28. Juli 1710, hvarvid angående Vestring hemställdes till Senatens afgörande, om han icke i samma Tyska församling, der han förbrutit sig, borde öfver likartadt ämne hålla en ny predikan med rättande af sina förra uttryck; men angående Folcher hette det, att bland de femtiosju sattser, hvilka Domkapitlet i Pernau hade honom tillvitat, några kunde ursäktas, andra blifvit af honom bättre, men likväl icke nöjaktigt upplysta, samt att således han, om Konungen behagade honom åter med någon tjenst vid läroverket förse, borde anses skyldig att genom en skriftlig förbindelse afsäga sig alla villomeningar. Slutligen uttryckte Comitén den önskan, att Folcher måtte med sina anklagare komma till inbördes och christlig försoning. Bland anmärkningsvärdare tillmälen mot honom, hvilka till en del dragna ur hans predikningar, till en del ur hans ungdomsarbete, den ofvannämnda gradualdisputationen, i sjelfva domen uppräknas, hör det, att han skulle "angripit euan-

"geliska Kyrkans Theologi under prætext af *Theo-*
"*logia Scholastica*," samt "att han upphöjt de hed-
"niska Philosopherna öfver Theologerna," hvaröf-
ver han hade sig förklarat dermed, att han menat den så kallade scholastiska Theologi, som herrskade före Reformationen, deremot åter Comitén anmärkte, att "som några i våra tider hafva den rät-
"ta philosophiens nyttiga bruk i *Theologia* under
"samma föregifvande velat förkasta, sedan allehan-
"da nya philosophiska *principia* äro antagna både i
"*theoreticis* och *moralibus*, hvilka föra ungdomen
"till en skadelig *libertinismum* och *sanioris philo-*
"*sophiæ* förakt, hvaraf ock i denna disputation fin-
"nas exempel i några *terminorum* orimliga appli-
"cation; så vore ock att önska, att Höga Öfverhe-
"ten dervid sådana *remedia* täcktes använda, att
"*Theologia* och *Philosophia* måtte, som sig bör,
"*solide et sobrie* tracteras." Denna dom var af Gezelius uppsatt. Men Comitén aflemnade dessutom till Regeringen ett särskildt betänkande om medel mot Pietismen, samt föreslog att lärare vid Gymnasier och Universiteter måtte förpligtas enkom vederlägga dess villomeningar, ungdomen hindras att besöka utländska Universiteter, införandet af pietistiska böcker strängt förbjudas o. s. v. Tvångsanstalterna ökades; behofvet af en djupare och alfvarligare upplysning förbisågs.

Oaktadt de tillsatta Comitéerna och utfärdade förbuden mot Pietismen, utbredde den sig allt

mer, så att Svenska Regeringen år 1713 ansåg sig föranlåten förordna en särskild Commission öfver dem, som i hufvudstaden voro för Pietisteri misstänkta[87], samt d. 1. Dec. s. å. utfärda en ny varning mot Pietisteriet. Men för Gezelius, som nu, stadd på flygten, vistades i Sverige, voro icke eller dessa åtgärder tillräckliga, utan förenade han sig med några andra dels liksom han sjelf på flygten stadda Finska, dels Stockholmska Prester till att medelst en i Juni 1714 till Regeringen inlemnad skrift föreslå, att i Stockholm en ständig Comité måtte inrättas till skärskådande och afdömmande af alla slags pietistiska förbrytelser.

Näst derefter uppväcktes å nyo tvisten mot Folcher, i det han begagnade samma utväg, som Laurbeck äfven slutligen hade tillgripit, och, för att vinna upprättelse, lät till Konungen öfverlemna ett vidlyftigt memorial, innehållande vederläggning af de honom gjorda tillmälen, hvaremot Gezelius förenade sig med Kyrkoherdarna i Stockholm Samuel Törling och Daniel Norlind om en d. 7. Febr. 1715 likaledes till Konungen ställd inlaga, deri de anhöllo om en ny sammankallelse af den förut öfver Folcher tillförordnade Comité, i ändamål att åter förmana och öfverbevisa honom. Och då Folcher näst derefter var färdig med en till allmänheten d. 26. i samma månad ställd "Anteckning på de läro-"arter, hvilcka Högvördige Hr Biskopen Dr Geze-"lius, såsom Præses med Hög- och Ärevördige Her-"rar Deputatis i Deras betänkande eller dom till

"Kongl. Maj:ts höga Justitiæ Revision ingifven d. "27. Julii 1710 förmena vara riktige och påstå, att "jag emot min Eed och samvete antaga skall;" så ingaf Gezelius åter till Konungen, jemte en afskrift af Folchers så kallade anteckning, en inlaga, som förut blifvit meddelad åtskilliga medlemmar af den 1710 tillsatta Comitén, och äfven af dem i Upsala d. 3. Nov. 1715 var underteckuad, deri de anhöllo, att deras förstnämnda år fällda utslag ej måtte betraktas såsom en enskild skrift utan äga offentlig auctoritet. Året derpå erhöll Folcher församlingens i Carlshamn enhälliga kallelse till det lediga Kyrkoherdeembetet derstädes, hvilken dock icke kom honom till godo. Och af de fortsatta ömsesidiga anklagelserna nödsakades Konungen slutligen d. 15. Okt. 1716 anbefalla JustitieRevisionen att ofördröjligen företaga och afgöra den å nyo upprörda tvisten. Hurudan vändning densamma härmedelst feck, upplyses icke af till hands varande Handlingar, vidare än att Gezelius året derpå föranläts tillsammans med ErkeBiskop Steuchius samt Kyrkoherden Törling, åter genom en inlaga till Konungen begära tillförordnandet af en ny Comité öfver Folcher. Att dock ErkeBiskopen icke långt derefter fattade andra tankar, röja tvenne hans bref till Gezelius, det ena af den 17. Dec. 1717, deri han önskar, att Folchers sak måtte med en kärleksmantel öfvertäckas, och ursäktar med sitt *ingenium*, om han ansåges dömma för mildt, det andra af d. 17. Jan. 1718, hvari han förklarar sig vara af hvarje-

handa göromål hindrad att i Stockholm infinna sig i afseeende å Folcherska målet, som han förmodar dock kunna genom närvarande Biskopar och andra Assessorer afgöras. Och Gezelii måg Biskop Lund beklagade i bref från Vexiö, att hela bördan af Folchers sak lemnades på Gezelius. Slutligen afkunnades den 12. Febr. 1718, genom hvilken Rätt eller Domstol kan här icke bestämdare uppgifvas, ett utslag öfver Folcher, hvarigenom han förklarades förlustig både embete och presterlig värdighet. Men samma deltagande, som Laurbecks olycka hade väckt, skänktes bland allmänheten äfven åt Folcher. Den öfver honom fällda domen äfvensom den stränga behandling honom under rättegången vederfarits, i det han till och med hade blifvit häktad, utgjorde föremål för allmänt tadel. Och någon tid derefter, sedan Gezelius redan hade lemnat verlden, njöt Folcher den upprättelse, att sjelfva Ständerna vid Riksdagen 1723 tillerkände honom en pension för hans öfriga lefnad.[88]

Föremålen för Gezelii nit mot Pietismen voro förnämligast de nu framställda Laurbeckska och Folcherska uppträdena; men under tiden hann han i sin vaksamhet för upprätthållande af kyrkans författning och troslärornas system äfven dela uppmärksamheten åt andra alldeles skilda håll, der den nya förvillelsen tycktes vilja insmyga sig. I Upsala hade TheologieProfessorn Molin först i ett tal vid Rectoratets nedläggande 1714, och snart derefter genom theser utgifna för Stipendiaternas

öfning tvenne särskilda gånger om våren 1715, ådragit sig misstanka att vilja nedsätta värdet af *Liber Concordiæ*, samt hade derföre i Consistorium Academicum blifvit angifven af sin embetskamrad Daniel Lundius, efter det denne redan vid de begge disputationsacterna såsom Opponens hade uppträdt. Frågan om nödvändigheten och vigten af Reformationens symboler hade inom Protestantiska Kyrkan genom Pietismens inflytelse blifvit väckt. Men tiden var dåmera förfluten eller åter ännu icke inne för skiljandet mellan uttrycken af hela Församlingens tro och de läror, hvilka icke hade rätt att inom henne gälla, emedan de alstrats blott ur tvister mellan särskilda theologiska scholor. I den i Upsala väckta tvisten indrogs Gezelius genom flera bref från Lundius, det första af d. 5. Aug. 1714, som innehöll berättelse om Molins ofvannämnda tal. Och i följe af dessa meddelanden framträdde Gezelius med ett betänkande, hvilket jemte ErkeBiskopens bemedling uppgifves hafva förmått Molin att afgå från sina påståenden. Detta eftergifvande var dock icke alfvarligare än att Molin jemte Svedberg några få år derefter, vid Riksdagen 1719, satte sig emot ErkeBiskopens påstående, att *Formula Concordiæ* skulle i regeringsformen såsom symbolisk bok stadfästas.[89]

Men äfven ända till främmande länder utsträcktes Kyrkans föreståndares anspråk på förmynderskap öfver samvetsfriheten samt derjemte öfver all vetenskaplig rörelse, och för dessa fordringars un-

derstödjande påkallades Regeringarnas biträde, liksom det allt tätare anlets för det inhemska tanketvångets befästande. Bland Svenska församlingens vidast spejande väktare var Gezelius, hvars kraftfulla charakter i hans verkningskretsar framstår, och träder i beröring med hans samtids hufvudriktningar. Hans blick fästade sig således äfven vid de nya läror i Naturrätten, hvilka, till en del i sammanhang med Pietismen, i Tyskland hade börjat föredragas af den bekanta Thomasius. Och det politiska beroende, hvari Hertigdömet Holstein på denna tid stod till Sverige, tyckes väckt hos Gezelius anspråk på ett slags tillsyn öfver renlärigheten vid Universitetet i Kiel. En derstädes år 1708 af Juris och Moralium Professorn Christofer Henrik Amthor[90] utgifven disputation *de habitu Superstitionis ad vitam civilem;* hvari yrkades, att äktenskapet vore en blott borgerlig förening, att det presterliga läroembetet vore en stiftelse blott af kyrkofäderna, att intoleransen härrörde af en blind tillgifvenhet för toma ord och formler m. m., föranleddde Gezelius till att författa några anmärkningar, hvilkas bestämmelse, ehuru den i hans uppsatts icke är tillkännagifven, otvifvelaktigt stod i sammanhang med en åtgärd, hvartill han ansåg sig förbunden i anledning af ett bref till honom år 1710 från Rostockska Theologen Fecht, rörande villfarelser, som vid Philosophiska Faculteten i Kiel skulle fått insteg. Hos CancelliPresidenten Grefve Horn anförde nu Gezelius mot samma Facultet kla-

gomål, som hade den framgång att de, genom Hertigen, Administratorn i Holstein Christian August, blefvo nyssnämnda Facultet meddelade, samt att Faculteten befalldes afgifva en förklaring. Så förgripliga åtgärder väcktes och underhöllos af enskilta magthafvande, som härmedelst tillbaka förvärfvade tacksam medverkan för andra, skenbart politiska, af ståndsegennytta bestämda syftemål. Och isynnerhet tyckes Grefve Horn icke orättvist hafva blifvit stämplad såsom den der med sina många lysande egenskaper dock genom skenheligt skrymteri eftersträfvade anhang.[91] Kielska Facultetens förmenta förseelse bestod, som förklaringen utvisar, deruti, att Hon, i anledning af en redan genom sjelfva titeln förkättrande disputation *de Atheismo Böhmii*, gifvit dess författare, en Magister Herwech, någon varning och erinran derom, att han då Böhme väl ansåges såsom en fanatiker men icke såsom en atheist, skulle gjort visligast att afhålla sig från denna tvist. Och ehuru samme Herwech kort derefter likväl hade fördristat sig i Rostock utgifva sin skrift under den förlängda och än allmännare förkättrande titeln: *de Atheismo Böhmii ex fundamentis sectæ fanaticæ, matris Pietismi, eruto*, samt inflickat smädelser mot Universitetet i Kiel, för hvilka Faculteten i sin förklaring begärde upprättelse; så kunde dock Gezelius icke finna annat än, såsom han i sitt svar å Grefve Horns meddelande så väl af denna förklaring som Hertigens bref utlåt sig, att Kielska Faculteten både orätt för-

farit mot den i godt uppsåt författade disputationen, samt äfven för öfrigt visat sig gynna irriga läror. Sålunda hänfördes han att försvara afvägar, der mysticismen med all sin djuphet och rikedom hos Böhme förklarades för gudlöshet, jemte det att Spenerska scholans från all speculation skilda fromma lära derjemte fördömdes. Men sålunda ljusnade å andra sidan behofvet af sanningens fria och lugna undersökning i motsatts mot alla partier, såsom Vetenskapen sedermera visat sig. Med de grundsattser, dem han såsom Theolog i yngre åren hade omfattat, var han så mycket mer utsatt för att hänföras till en våldsam intolerans, som hans mannaålders verksamhet länge, eller under hans förvaltning i Ingermanland, hade till föremål att med Protestantiska Kyrkan införlifva ett ännu alldeles rått och okunnigt folk, som kunde och borde med tvång uppfostras, och der han vänjde sig att glömma den mognare församlingens fordringar samt hennes lärares och föreståndares deraf uppkommande nya både rättigheter och skyldigheter. Han förbisåg således sedermera, att Pietismens vidsträckta och långvariga rörelser antydde något allmännare och varaktigare än en menighets flygtiga svindel, och att de betecknade ett redan djupt och vidt utbredt behof hos hela tidehvarfvet.

Hans kamp mot dem faller in på de femton sista åren af hans lefnad. Ännu på grafvens brädd afgaf han betänkanden, som uttrycka hans ihärdigt

förfäktade dogmatiska meningar. För tillämpning af dem erbjöd sig ny anledning i en med viss offentlighet väckt fråga om intet mindre än Lutherska och Reformerta Kyrkornas förening. Huru Svenska Theologerna, efter de tidigare i sjuttonde århundradet fruktlöst gjorda såkallade synkretistiska försöken, fortforo att vara sinnade mot beslägtade trosförvandter, hade visat sig, då år 1693 fråga uppstod om de främmande religionsöfningarna i Stockholm. Likväl tilltrodde sig, mot slutet af K. Carl XII:s regering, Grefve Carl Gyllenborg*, efter återkomsten från sin beskickning till England, att kunna, utan allt omsvep, väcka förslag om förening mellan Svenska och Engelska Episcopala kyrkan, samt tillskref i detta ändamål de flesta af Sveriges Biskopar samt ansedda Theologer, för att först enskildt inhämta deras utlåtande och bereda dem på denna plan. Bland andra, åt hvilka han sålunda meddelade sitt förehafvande, var äfven Gezelius, som d. 20. Febr. 1718 afgaf sitt svar, en bland hans allrasista, kort för hans bortgång författade uppsattser, hvari han erinrade om de 1593, 1638 och 1693 i Sverige vidtagna beslut, och, som lätt kunnat förutses, helt och hållet afstyrkte den med ett slags allvar föreslagna föreningen såsom overkställbar af det skäl, att den Engelska Episcopala kyrkan dock förmodligen ej ville helt och hållet conformera sig med den Svenska. Samma eller till enahanda beslut ledande mening yttrade äfven alla andra i detta ämne rådfrågade

Svenska Prester. Förslagets egentliga upphofsman föregafs vara en Engelsk Theolog, samma ofvan redan nämnda, dåmera till Biskop i London befordrade, Robinson, hvilken 1693 hade vistats i Stockholm i diplomatisk egenskap samt derefter likaledes hos K. Carl XII. under fälttåget i Polen, och som var författare till en i London på Engelska tryckt berättelse om Sverige. Men politiska syftemål förmodades ligga under Gyllenborgs förslag, hvarjemte han såsom gift med ett Engelskt fruntimmer misstänktes att hysa enskilda afsigter. Och snart tillintetgjordes genom K. Carl XII:s bortgång alla nyss med djerfhet å bane bragta vidtutseende nya planer och anslag.

Samma ensidiga meningar, dem Gezelius följde i angelägenheter, hvilka rörde Församlingen, misledde äfven den inflytelse han såsom ProCanceller utöfvade. Nitälskande för Akademiens förkofran hänfördes han dock ofta dels af otålsamhet dels af den skumma åsigt, enligt hvilken Läroverket blott borde dana Embetsmän och isynnerhet Prester för landets behof. Han, jemte de flesta af hans samtida, förbisåg, att denna fordran kan vinnas blott derigenom, att de vetenskapliga inrättningarna i och för sig sjelfva befrämjas. Och Kyrkans verkliga eller förmenta angelägenheter voro stamhållet för de åtgärder, han såsom ProCanceller företog sig och med sin vanliga ihärdighet utförde. Hans ögnasigte och dess missledningar hafva visat sig i hans bevakning öfver studiernas riktning, och de vi-

sa sig likaså i hans inflytelse vid sjelfva läraretjensternas besättande. Då år 1704 en ny Eloquentiæ Professor skulle utnämnas, gaf han sitt förord för LL. Professorn Pihlman på det skäl, som han utan tvehågsenhet och öppet åberopade, att Pihlman genom denna flyttning måtte vinna mer ledighet för sina befattningar såsom ledamot af Domkapitlet samt Pastor i sin Församling. Classiska Litteraturen föraktades; Hebraiska och Grekiska språken skattades blott såsom Bibelns grundspråk, men gällde dock från denna synpunkt såsom ett angeläget läroämne, hvilket påkallade strängare sysselsättning. Sjelf medverkade Gezelius för studium af förstnämnda språk och dess utbredande, i det att genom hans anstalt, och på hans förlag trycktes en ny, af honom äfven med företal utstyrd Grammatik, hvilken af dåmera aflidna Professorn Paulinus, på Gezelii den äldres uppmaning var ur Wasmuths och Opitii läroböcker sammandragen.

Men sjelf har han äfven lemnat efter sig ett frejdadt namn såsom författare och såsom arbetande medlem af det vetenskapliga samfund och läroverk, hvars närmaste ledning och styrelse han nära trettio års tid kraftigt handhade. Ty de synbarare värf, hvarmed han i sin tidigare mannaålder såsom Professor vid Åbo Akademi utmärkte sig, fortgingo hela hans lefnad igenom. Men bland dem framstå i första rummet hans på det stora så kallade Gezelianska Bibelverket nedlagda arbete. Och här vore en plats, främst för framställningen, af detta

vidlyftiga och mödosamma arbetes så väl ursprungliga, som sedermera dels utvidgade, dels å nyo i följe af yttre omständigheter nedstämda, syftning, och sättet hvarpå det blifvit utfördt, äfvensom af de offentliga uppmuntringar och understöd, hvarmed det befordrades, de svårigheter och hinder, hvarigenom det afbröts eller fördröjdes. Ty äran af detta verk tillhör egentligen Gezelius den yngre, ehuru beslutet dertill först fattades af fadren, som äfven uppgjorde ett i sin början jemförelsevis trångt utkast till dess utförande. Men den yttre verksamheten i beredande och anskaffande af medel och hjelpkällor samt hela tillrustningen, delade Gezelius d. äldre med sonen, eller var, så länge han lefde, deri hufvudpersonen, i anledning hvaraf hans lefvernesbeskrifning upptager underrättelserna derom. Men sonens lott var sjelfva utförandet af arbetet, och den egentliga, inre och litterära verkställigheten deraf. Den ståndaktighet och uthållning, det mod och de uppoffringar, hvarmed han hela sin lefnad igenom, eller ända sedan återkomsten från sin såsom förberedelse till samma arbete anställda utländska resa, och derefter ända till sina dagars slut sysselsatte sig dermed, äro verkligt beundransvärda. De svårigheter oberäknade, som än i dag i nordliga bygder möta icke allenast större utan äfven inskränktare litterära företag, hade Gezelius dessutom att kämpa med en äfven mot hans fader yttrad afund från Theologernas sida, bland hvilka mången förtröt, att ett sådant verk "skulle

"komma från Finland," såsom den redligt och ädelt sinnade Biskop Bilberg i bref till Gezelius öppet förklarade. Härtill kom den fördomsfulla falska försigtighet, hvarmed den antagna Bibelöfversättningen upprätthölls. Men Gezelii starka och fasta charakter svigtade icke eller för dessa hinder och svårigheter, ehuru de länge fördröjde fulländandet af hans företag. Uppläggandet af Nya Testamentet var år 1710 ändtligen börjadt; men afbröts, i det han af fruktan för Ryska kriget s. å. stannade i Sverige och dit äfven öfverflyttade tryckeriet. Omsider likväl utkom der följande året Nya Testamentets förra del, samt andra delen 1713, efter det han under tiden hade till Åbo återflyttat, men sistnämnda år å nyo tillgripit flygten. Men derefter hvilade för en lång tid tryckningen, som både för hans enskilda och allmän förlägenhet och nöd måste inställas. Fruktlöst gjorde han år 1716 ansökning att, såsom för Nya Testamentets uppläggande hade tillåtits, få af kyrkorna förskott. Deras medel blefvo samma år upptagna för krigsbehofven; den tullfrihet, som var honom för utländskt tryckpapper beviljad, kunde för sjöfartens osäkerhet icke begagnas; och ett Kongligt förordnande, som han näst före sin död utverkade, att till alla kyrkor i Riket ett exemplar äfven af Gamla Testamentet borde förskottsvis inlösas, hann icke gå i verkställighet. Men först efter hans bortgång blef vid Riksdagen 1719 ett beslut fattadt af Prestaståndet, och af Regeringen stadfästadt, hvarmedelst åt hans arfvin-

gar, som ville besörja fortsättningen af Bibelverkets utgifvande, borde från hvarje kyrka till en början försträckas fem daler s:mt, äfvensom af Stats-Deputationen och Ständerna, likaledes med Kongligt bifall, 1000 daler för samma ändamål anslogos. Af detta offentliga understöd kunde likväl icke förr än i Augusti 1720 och blott hälften eller 500 daler anvisas på ränteriet i Upsala. Men sjelfva beviljandet af dessa medel i en tidpunkt, då de offentliga tillgångerna voro ytterst medtagna, måste gälla såsom bevis af en särdeles uppmärksamhet, hvilken fästades vid frukterna af Gezelii långvariga Bibelarbete. Och då sistnämnda år nya stylar från Lübeck ankommit, kunde ändtligen tryckningen åter vidtagas. Men omsorgen och kostnaderna härvid hade bland Gezeliska familiens efterlemnade medlemmar blott hans måg Biskop Lund samt sonen, dåvarande Theologie Professorn Gezelius åtagit sig. Och den sednare skötte äfven correcturen med samma mödosamma sorgfällighet, som hans far förut vid Nya Testamentet hade iakttagit, att vid alla citationer å nyo jemföra Bibelns originaltext. Men sedan han till Finland öfverflyttat, öfverläts denna befattning för visst arfvode åt Studeranden, sedermera Professorn vid Åbo Akademi, Isak Björklund. Och sålunda utkom ändtligen Gamla Testamentets första och andra Del 1724, den tredje 1727, och den fjerde eller sista 1728. Men ofördelaktig i afseende å erkännande af arbetets värde var den långsamhet, hvarmed det i följe af de mångfaldiga yttre hindren omsider upp-

nådde sin fulländning, då under en så lång tids förlopp och just under öfvergången till förnyade, eller till friare och djupare litterära riktningar både det theologiska systemet och exegetiska grundsattser dels hade förändrats dels allt mer vacklade. Gezelii Bibelverk hade förnämligast en asketisk, men derjemte en dogmatisk riktning, som med den outtröttligaste möda isynnerhet i samlandet af så kallade parallela bibelställen är utförd, och det var samt förblifver en skattkammare af de bibliska och theologiska kunskaper, som på hans tid hade största anseende. Men dessas ensidighet och skefhet, eller tidehvarfvets brist och saknad af fri och sjelfständig Philosophi samt philologisk och theologisk forskning, hade en inflytelse, hvarmed öfverhufvud de svaga sidorna af Gezelii Bibelverk äro betecknade. Språkstudium, kritik och speculation lågo qväfda under en andelös Dogmatik, hvilken tillät blott asketiska yttringar af religiös frihet, men uteslöt hvarje framskridande uppfattning af menniskoslägtets urkunder och uppenbarelsens läror och hvarje försök till den christliga öfvertygelsens utveckling i högre visshet om sig sjelf; hvarföre de bättre af Församlingens lärare kunde utmärka sig hufvudsakligen blott derigenom att de arbetade på den religiösa känslans upplifvande. Men denna fromma syftning råder äfven i Gezelii Bibelverk. Och deri låg dock tillika en början till afsägelse och förkastande af det gängse scholastiska dogmatiserandet, äfvensom förberedelse af öfvergången och

lyftningen till en fruktbärare och friare Exegetik. Inflytelsen af hans arbete minskades emellertid genom den från hans egen sida oförvållade långsamhet, hvarmed det utkom, och det synes haft samma öde, som drabbat många stora encyklopediska verk, att tidehvarfvet växer från och hinner framom dem, eller, som här äfven kunde varit fallet, att bland uppgående nya föremål för den allmänna uppmärksamheten de gamla i sig sjelfva ädlare lättsinnigt bortglömmas. Det mottogs med loford, men dock, såsom det synes, kallt; och det torde höra bland de skrifter, som mer berömts än lästs och begagnats. Då det fulländadt framstod, voro redan andra tider inne, skilda från den gamla scholastiska eller den blott fromma rättrogenhetens, och mer upptagna af hushållning och en ytlig politik, än att det skulle kunnat vinna det större antal läsare, hvarpå det dock åtminstone inom Gezelii eget stånd var beräknadt. Dess gagn och dess medverkan till den theologiska bildningens förkofran var, men genom oblida förhållanden, mindre än han med den derpå nedlagda ofantliga möda sjelf kunde hafva åsyftat. Men dess värde och erkännandet deraf beror icke af den tillfälligtvis större eller mindre inflytelse det haft. Såsom utgånget från en i sig sjelf haltfull föresatts och med djupt alfvar samt mod och ståndaktighet utfördt, är det dock i allt fall ett ärorikt verk, en bedrift, som har sin förtjenst inom sig, äfvensom det således i Bibelexege-

tikens och den Theologiska vetenskapens historiska utveckling intager sin egen märkvärdiga plats.

Gezelii öfriga från trycket utkomna arbeten äro homiletiska, några tillfällighetskrifter oberäknade. Årliga utkast öfver Böndagstexterna hade han redan tidigt börjat utgifva; hvarföre de redan här ofvan nämnts. Han fortsatte dem sedermera hela sin lefnad och af samma anda lifvas äfven hans mer tillfälligt författade strödda homiletiska arbeten. Bland dem höra några predikningar, dem han under sin förvaltning i Narva såsom Superintendent år 1685, med afseende å en allmän missväxt, hade hållit, och hvilka han vid den i Finland i slutet af samma århundrade inträffade svåra hungersnöd från sitt tryckeri utgaf. Den asketiska framställningen medförde fromma tillämpningar på händelser och företeelser för dagen. Bland annat beifrade han ofta det tilltagande bruket af eder och svordomar, och till hämmande deraf utgaf han i Åbo på Finska ett utdrag ur sin i Narva vid hyllningsedens afläggande hållna predikan. Sedermera invecklad i striden mot Pietisterna hänfördes han till att mot dem äfven från predikstolen slunga bannstrålar. Och såsom protestantiska Presterskapet med en från katholska tiden fortplantad dristighet ännu tillät sig att aga företeelser utom kyrkans område, så tvekade icke eller Gezelius i äldre åren att från predikstolen afkunna bestraffningar icke mindre öfver hvardagslifvets gyckel än öfver sjelfva den offentliga förvaltningen samt till och med Regentens

handlingsätt. I ett år 1710 utfärdadt circulärbref, hvilket här kan gälla såsom prof af hans homiletiska bisyftningar och utflygter, heter det: "Några "hafva hållit krijg för ett tidsfördrijl och blodsut-"gjutelse för en leek; ty har ock Gud velat tuckta "oss genom sin vredes rijs", o. s. v. Samt ytterligare: "Aldrig hafva menniskiorna tillförene giordt "sina hufvud så styggeliga med krusande och pu-"drande. Altså när krijg och hunger eij kunde "späkia oss, hafve vi pestilentz-stank för god lukt, "och hela landets skallötheet, thet är fattigdom, "Jer. 47, v. 5, och sorg, Amos 8, v. 10, Mich. 1, "v. 16, för krusat håår, Esaj. 3, v. 24." Sådana riktningar af andans svärd försloöade dess ägg. Med syndens upphof fördömdes utan åtskillnad tillika ömsom hvardagslifvets obetydliga företeelser ömsom all subjectiv sjelfbestämning. Och dessa straffdomar bidrogo att underhålla vantron på en ond den menskliga frihetens absoluta öfvermagt. Lättsinniga utbrett af denna vidskeppelse vore bland annat de af Gezelius beifrade svordomarna, hvilka åter i en föregående period hade ansetts så förskräckliga, att ett kyrkomöte i Langres 1404 hade funnits nödigt till försäkrande deraf, att de, som genom svärjande hade förgått sig, dock icke vore i den Ondes våld. Men äfven de rysliga angifvelserna om förbund med Djefvulen fortsattes från slutet af 17:de inpå 18:de århundradet. Och ett prof deraf ur kretsen för Gezelii embetsverksamhet kan bevittna den vexelverkan, som förband församlingens gemensamma fördomar samt hennes lärares homi-

letiska syftningar. År 1712 meddelades Åbo Domkapitel Svea Hofrätts utslag öfver en Dansk krigsfånge, Lieutenanten Baron Henning Otto de Lüzou, hvilken för förbund med den Onda dömts till döden och att steglas. Justitierevisionen hade, emedan fördraget icke gått i verkställighet, tillstyrkt domens mildring. Men Åbo Domkapitel deremot förklarade, att i besagda missgerning vore flera grufliga förbrytelser, att de alla förtjenade döden eller ett proportionelt straff mot stenande, och att de åtminstone med stegel och hjul om icke svårare borde afstraffas.[92] Från domaresätena, kathedrarna och predikstolarna närdes samma vantro. Och spår deraf qvarstå äfven i Gezelii homiletiska skrifter. Men öfverhufvud har han genom dessa på ett utmärkt sätt och i en vidsträckt krets bidragit till predikosättets förädling, eller till en haltrikare religiös framställning, och derjemte till dess renande från ihåliga och falska scholastiska utväxter. Och i stöd af denna förtjenst delar han med sina samtida Spegel och Svedberg samma ära; hvartill han i det hedervärda triumviratet är fullt berättigad genom sina långvariga oafbrutna på samma fält nedlagda mödor.

Härmed hafva slutligt de vigtigare värf visat sig, dem han för Kyrkans och Läroverkets samt upplysningens förkofran utfört under ledningen af en framskridande högre sanning och rätt, i hvars tjenst han med djupt alfvar och fast ihärdighet arbetade. Men äfven hans yttre lefnadsomskiften mot

nedgången af hans bana hafva märkvärdighet, och kunna samt böra uppteeknas, för deras sammanhang med tilldragelser, hvilka rörde hela fosterbygden, liksom de således åter tillbaka af fäderneslandets historia fordra sin aflägsna, djupare förklaring.

Utgången af det sjuttonde århundradet var liksom ett förebud till de ödeläggande stormar, hvilka i det påföljande öfver Finland utbröto. En förfärlig hungersnöd och deraf uppkommen farsot bortryckte på mindre än ett år eller från Michaelis dag 1696 till Midsommarsdagen 1697 blott i Åbo Stift 60,371 personer, enligt hvad Stiftets Domkapitel uppgaf i en till Konungen ställd inlaga af den 7. Febr. 1700, hvari den öfverståndna landsplågan förklarades synbarligen hafva varit ett syndstraff för sabbatens ohelgande. Af brist på utsäde måste de flesta åkrar lemnas osådda, och en tunna spanmål, som i Finland förut icke hade haft högre pris än 6 till 8 daler kopparmynt, gällde nu 32 till 36 daler. Isynnerhet i de öfra landsorterna var tillståndet högst beklagansvärdt. I Pielisjärvi Socken i Karelen dref hungersnöden om våren 1697 en bondhustru att döda samt med sin man och en tolf års gammal son uppäta tvenne hennes egna yngre barn, äfvensom derefter ett främmande barn; för hvilka rysliga brott, begångna sedan icke blott boskap utan hund och katt i huset voro förtärda, hon sedermera af Häradsrätten dömdes att mista lifvet och brännas.[93] Alldeles otillräckliga till hungersnödens afhjelpande voro Kronans för detta ändamål öppna-

de förråder. På en af Consistorium Academicum 1697 gjord ansökning, att Akademiens lärare måtte af den till allmogens understöd anvisade spanmål få för det bestämda priset köpa 200 tunnor, svarade Konungen d. 20. Maj s. å. "att en så stor knapp-"het var på Kongl. Maj:ts spanmål, att densamma "icke ens förslog till de mest nödställdes under-"stöd af allmogen." Flera tusen tunnor voro likväl skickade blott till Österbotten, äfvensom likaledes år 1698 om våren 5000 tunnor genom Regeringens föranstaltande dit öfverkommo.[94] Men ytterligare tillstötte samma vår det missöde, att Björneborgs stad härjades af en svår vådeld. Dessa allmänna olyckor väckte hos Gezelius ett djupt, medlidsamt deltagande, som ledde honom till att uppsätta ett förslag för landets upphjelpande. Han kallade det "Oförgripliga tankar om det arma Finlands upprättelse." Följande är ett utdrag derur.

Å Kronoutskylderna hade, såsom Gezelius beklagar, ett stort antal rester samkats, dem han ansåg lätt kunna minskas, om allmogen finge rättighet att betala dem *in natura*, hvarjemte han särskildt äfven anmärker det tryckande behofvet af smått kopparmynt. För befordrandet af de talrika ödeshemmanens upptagande, föreslog han, att, med upphäfvande af alla frihetsår, åt åboerna måtte beviljas försträckningar, deribland äfven den boskap, som, i brist af penningar, på några orter vid kronouppbörden mottogs, men att deremot genast i början lindriga afgifter måtte dem påläggas, som

sedermera småningom kunde ökas, hvarigenom de skulle afhållas att blott lefva för dagen, samt drifvas att förkofra sig. Bondaståndets fattigdom ansåg han till en del äfven härröra af kronobetjeningens våldsamheter, hvarföre han föreslog, att i hvarje socken tre bepröfvade män af hvarje stånd måtte "såsom *arbitri* förordnas, att styrka hvar i sin rätt." Men isynnerhet vore angeläget, att Finlands allmoge undervisades om tidens dyrbarhet, och huru den borde användas, i stället att de i lätja och försummelse styrktes genom tidspillande stämningar och sammankomster, särskildt de kostsamma men ändamålslösa skalljagterna samt de täta och i oläglig tid hållna regementsmöten, mönstringar och besigtningar, m. m. Till folkbristens afhjelpande och befrämjande af propagationen föreslog han, att soldater, som commenderades till garnisoner, måtte få taga sina hustrur med sig, och ytterligare, att, emedan de i Sverige på åtskilliga orter spridda Finnar ej njöto den själavård, som K. Carl XI. för deras i Gestrikland och Helsingland bosatta landsmän hade föranstaltat,[95] smärre hushåll eller yngre personer af detta folk måtte tillbakaflyttas till öde orter i Finland, hvadan deras förfäder komne voro. Och till förekommande af hungersnöd vid inträffande missväxt, borde den tiondehärbergena tillfallande spanmål alfvarsammare indrifvas, samt till hämmande af öfverflödet i starka drycker anstalter vidtagas genom inskränkning af krogarnas antal äfvensom af deras försäljning af dryckesvaror för

hvarje dag, och genom förbud dels för allmogen att hålla bränvinspannor dels öfverhufvud att af råg bränna bränvin,[96] samt derigenom att allmogen måtte hindras i goda år "så vanvyrdigt bortgifva "sin spanmål emot tobak &c." Att här blott från œkonomisk synpunkt tobakens bruk beifras, afsticker mot den ännu inpå sednare hälften af sjuttonde århundradet utbredda föreställning, enligt hvilken icke mindre att snusa än att röka, eller, såsom det då hette, och ännu i den djupare Finskan samt öfverallt i Orienten säges, att dricka tobak, var ett brotsligt frosseri. I Åbo Domkapitels protokoll ännu för år 1659 finnes antecknadt, att Pastorn i Nagu hade klagat öfver en dräng, "som drack några "pipor toback, för än han gick till absolution sam-"ma morgon, mången till förargelse," samt att han blifvit af Domkapitlet dömd att antingen stå för kyrkodörren en söndag, eller böta en daler samt till kyrkan, hvarjemte dessutom hans brott skulle i församlingen afbedjas. Och vid en prostvisitation i Paldamo ännu år 1673 anklagades några bönder "för det de af öfverdådighet tagit snustobak under predikan" samt dömdes att sitta i stocken en söndag hvardera. Men äfven i sistnämnda aflägsna socken hade dåmera redan bruket af bränvin tagit öfverhanden, så att derstädes 1671 stockstraff måste påläggas de vid kyrkan boende "lösdrifvare och ogudaktiga män," hvilka före och under gudstjensten sålde bränvin och öl.[97] Det hade således redan visat sig, att Presterskapet så i Finland som

annorstädes förgäfves slungat sina bannstrålar mot bränvinets icke mindre än mot tobakens bruk. Och det nya behofvet af dem hade inflytelse på hela verldshandeln, medverkade sedermera till gemenskapen och förbindelsen mellan aflägsna verldsdelar, samt dymedelst dock slutligen äfven till culturens utbredande. Men värdet af Gezelii näst anförda patriotiska betänkande är emellertid i sjelfva verket redan dermed godkändt, att flera der uttryckta önskningar än i denna dag påkalla medborgerlig uppmärksamhet och behjertande.

Men för Finland ingeck med början af adertonde århundradet ett tidskifte, hvarunder de innersta grundvalarna af redan uppnådt offentligt och enskildt välstånd rubbades. Utbrottet af K. Carl XII:s krig var inledningen till en följd af allmänna olyckor, hvilka, ju lifligare Gezelius deltog i sitt fosterlands angelägenheter, så mycket tyngre drabbade honom enskildt, och hvilkas upplysande således icke är främmande för framställningen af hans sednare lefnadsförhållanden, om det också blott på längre håll hänför sig till hans yttre lidanden.

Redan under den förra, för Sverige lyckligare hälften af detta krig måste Finland, oaktadt den genom nyssnämnda hungersnöd lidna minskningen i sin folkmängd, vidkännas en afgång af manskap, hvars betydenhet kan uppskattas deraf, att, inom samma jemförelsevis hugnesammare tidskifte, blott från Åbo Län 40,000 soldater hade uttågat.[98] Att upp-

sättningar till detta belopp kunnat åstadkommas, är öfverraskande, då redan vid den recrutering af samma Läns Regemente, hvilken i början af år 1702 anställdes, icke mindre än 322 hemmmansåboer måste utskrifvas, enligt en under sjelfva utskrifningen anställd beräkning, hvarefter ännu 59 rotor återstodo att fyllas af "lösa karlar och öfverloppsman-"skap." För Björneborgs Läns Regemente befarades då redan en än större brist på dugligt folk, emedan i denna landsort hungersnöden och dödligheten hade varit större än vid sjökanterna; så att genom denna utskrifning några hundrade kronohemman förmodades råka i ödesmål.[99] Följden blef äfven, enligt en uppgift för år 1708, att dåmera af kronohemmanen i Åbo Län nära hälften låg öde, och att knapt en tiondedel var i stånd att betala årliga utskylder samt att Akademien då hade sextio ödeshemman. Nöden var så mycket mer tryckande, som Finland ända från de första krigsåren sväfvade i fara och osäkerhet. Redan efter det d. 12. Okt. 1702 Nöteborg hade öfvergått, måste utomordentliga försvarsanstalter vidtagas, och Consistorium Academicum anmodades genom bref af d. 18. i samma månad från Landshöfdingen i Åbo Jakob Bure, att låta excercera de Studerande samt Akademiestatens folk och vaktkarlar, äfvensom således jemte det åt Landshöfdingen svarades, att de studerande nationernas Inspectorer skulle derom antyda hvar sin nation, men att de Studerande ej sjelfve för sin fattigdom kunde förskaffa sig gevär och kläder,

Consistorium af denna anledning anbefallde Fäktmästaren Porat, att uti exercerande taga undervisning, för att sedermera kunna öfva den studerande ungdomen, och Gezelius föranläts af samma hotande utsigter att, i circulärbref af d. 27. i samma månad,[100] till Stiftets Presterskap utfärda fromma förmaningar. Likaså utbredde sig i Finland en ny farhåga för krigets annalkande, sedan Czar Petter år 1704 eröfrat hela Ingermanland, i anledning hvaraf Consistorium Academicum åter från Landshöfdingen mottog en uppmaning att låta exercera de Studerande, hvilkas handledning i militäriska öfningar Matheseos Professorn, slutligen Biskopen, Tammelin, som i det följande kommer att oftare nämnas, nu åtog sig. Och år 1706 i Oktober, efter det att Ryssarna framträngt och belägrade Viborg, steg den allmänna förlägenheten derhän, att Åbo Hofrätt då redan beredde sig till flygt upp åt Österbotten.[101] Fruktan mildrades väl småningom genom vanan vid den långvariga osäkra ställningen, men i sjelfva verket mörknade utsigterna allt mer. Om hösten 1709 fanns nödigt, att enligt Landshöfdingens genom Domkapitlet meddelade föreskrift, låta Pastorerna uppsätta förteckningar öfver allt manskap mellan 15 och 60 år, tjenligt att bära gevär, hvilka förteckningar sedermera genom Kronofogdarna till Landscancelliet insändes. Den allmänna nöden öktes, i det att samma höst hela landet hemsöktes af en svår missväxt, hvarefter priset å Spanmålen steg till 20 eller 30 daler för tunnan,

såsom vid hungersnöden 1697. Och i den allmänna förvaltningen herskade en förvirring, som nådde sin höjd, sedan i Mars 1710 Viborg börjat å nyo belägras. Inbördes söndring, misstroende samt tvedrägt, vanliga beklagansvärda företeelser i ett sådant läge, bidrogo att förbittra alla förhållanden.

En brådskad men naturlig målning af ställningen och sinnesstämningen lemnar följande till Gezelius, som då vistades i Stockholm, ställda bref från Academiens Rector, den nyssnämnde Professor Tammelin, af d. 11. Aprill 1710: "Jag fick bod "efter mig från Her Landshöfdingen Påsknatten, jag "skulle komma in" (från Lundo) "och uthreda Stu-"denterna till marchera med nostofolcket" (ett halft Finskt och Svenskt ord, betecknande uppbådsmanska-"pet.) Derföre fick jag intet heller predijka Andra "Dagen, som jag mig föresatt, i Brunckala. Gud vet, "hvad man skall taga sig före. Constitutionernas "sidsta Capitel och 2:dra §. seja väl: *Studiosi habe-"bunt vacationem militiæ, cujuscunque sortis sint "vel conditionis, nec sub quocunque denique titulo "ad eam inviti trahentur;*" men nu uthi fädernes-"landets yttersta nöd, veet man inthet, hvad man "skall giöra. Derföre är Kongl. Academiens öd-"miuka bön till Högvördig Her Biskopen, det Hög-"vördig Her Biskopen ville härom conferera med "Hans Höggrefl. Excell:e vår nådige Cancellario. "Han är något svår Hr Landshöfdingen därutinnan, "att han vill, det för Academiæ medlen skall kiö-"pas åth Studenterna kläder och gevähr, och såda-

"ne medel äro inthet till finnandes, som Högvör-"dig Hr Biskopen sielf väl veet, men födan och "maaten lofvar han bestå på Cronans vägnar. Om "fienden, det den högste Gud afvärie, skulle nalc-"kas nermare, så vore ingen förbön för dem eller "andre, men att de nu skulle marchera ut till Pel-"tis, där GeneralMajor Lybecker ligger, synes va-"ra *injustum et iniquum.* Sedan besinnar Acade-"mien det och så, att om de komme uth och blef-"ve slagne, så komme barbari i landet, när den Stu-"derande ungdomen vore bortta. Derföre hemstäl-"ler Kongl. Academien Högvördig Hr ProCancel-"lario och H:s Excell:ce Cancellario, hvad härutin-"nan står att giöra. *O bone Deus, in quæ nôs re-"servasti tempora.*" Landshöfdingen hade, förmäler Tammelin vidare, på kunskapande utsändt en Lieutenant Procopæus, hvilken återkommit med den underrättelse, att Viborg verkligen belägrades. "Här "i staan," fortfor han, "är alt förvirrat verck, och "lijknelse till buller och uppror. Aftonen för Påsk "sköts in med tre kulor uthi Assessor Gyllenkroks "kammar, så länge han vaar i badstugan: och uthaf "den gemene hoopen hör man deröfver oförnuftigt "och förargeligit taal." - - - Samma dag detta bref skrefs, blef Conrectorn vid Kathedralscholan Johan Sidbeck af Landshöfdingen Palmenberg skriftligen anmodad att uppgifva, om bland scholungdomen funnes väl växta, värbara gossar, som vore dugligare till krigstjenst än till bokliga konster; emedan allt manskap, som kunde bära gevär, må-

ste uppbådas. Och äfven samma dag lät Landshöfdingen i Åbo Domkyrka uppläsa vidlyftiga varningar mot en från Ryska sidan öfversänd kungörelse, hvari landets invånare försäkrades om sina fri- och rättigheter. Redan d. 14. i samma månad borde det med brådföst skyndsamhet uppbådade manskapet anträda marchen till Viborg. Men samma dag uppbrottet skulle ske, ankommo GeneralMajoren Lybeckers contraordres, att manskapet finge "till nygräset," som orden lydde, hemma qvarstanna. Likväl voro den 7. Maj Borgmästare och Råd i Åbo samt ombud från Embetsverkena, efter kallelse af Landshöfdingen, samlade å Landscancelliet till öfverläggning om landets och stadens försvar i händelse att Viborg öfverginge och ofred blefve i sjön.

Underrättelser om Finska Arméens dåvarande belägenhet äro bibehållna i ett bref till Gezelius, skrifvet i Åbo d. 4. Juni, från GeneralMajoren Hans Henrik von Liewen, som uppmanade honom att i Stockholm vid Riksdagen utverka kraftigare försvarsanstalter. Liewen, som af den i hufvudstaden tillsatta FörsvarsCommisson var befalld att jemte Lybecker anföra Arméen, som i Finland skulle upprättas, hade, vid sin ankomst, funnit densamma bestå af två Bataillonér Infanteri, tillsammans 700 man, under befäl af ÖfversteLieutenanterna Krusenstierna och Meisner, samt dertill blott Viborgs Läns Cavalleriregemente, 700 man, under Öfverste Armfelts befäl, "varandes dock," skrifver Lie-

wen, "berörde manskap lijkare döde än lefvande "menniskior, som den stora brist på nödigt under-"håll förorsakat, och vid min afresa ifrån Hr Ge-"neralMajoren Lybecker så godt som på flychten "stodo till deras hemvister, at föda sig med barck "och annan ovanlig spijs: jemvähl hästarne för man-"gel på fouragie så utsvultne, at med dem då eij "den ringaste Kongl. Maijst:ts tienst kan göras. "Dessutom så haar man eij ringa orsak at beklaga," heter det vidare, "huruledes inga Magaziner i lan-"det finnas vara upprättade; den så kallade Arméen "ej heller med behörigt Artillerie, mindre ammuni-"tion är försedd, hvilcket alt iag eij hade kunnat "troo, änskiönt tusende tungor derom edeligen blif-"vit hörde, der icke iag sielf sådant med mine ö-"gon blifvit varse, hvarom med mera iag uth-"förligare i tvenne underdånigste Memorialer gif-"vit Kongl. DefensionsCommission vid handen." För öfrigt var, enligt samma bref, i hela Nyland största brist på säd, men Landshöfdingen i Åbo hade det lyckats att anskaffa någon proviant. Med missnöje hade Liewen försport de rörande Lybecker utspridda förklenliga rykten, och yttrade farhåga, att om, som sannolikt vore, utgången blefve olycklig, han sjelf skulle råka under samma förtal.

Kort derefter, d. 14. Juni, öfvergeck Viborg,[102] i anledning hvaraf Landshöfdingen i Åbo genom kungörelse i Domkyrkan befallde allt manskap, af hvad stånd det vara månde, att hålla sig färdigt till

uppbrott, och Consistorium Academicum anmälte hos Landshöfdingen 20 Studenter såsom odugliga till studier men tjenliga att bära vapen, hvarjemte 16 djeknar från Kathedralscholan såsom lika beskaffade uppgåfvos. Men derjemte fortfor fruktan för anfall äfven från sjösidan, samt föranledde till uppbådande af en stor mängd allmoge för anläggande af en skans vid Jungfrusund. Dagligen föreföllo i Åbo exsecutioner för innestående contribution och andra utlagor, såsom bevis hvaraf i bref till Gezelius nämnes, att d. 21. Juni 33 gårdar på auction uppbjudits, utan köpare. Redan tidigare på våren hade Hofrätten och Consistorium Academicum varit betänkta att begifva sig på flygten, och hade i sådant afseende å högre ort anhållit att få från Åbo bortflytta. Österbotten hade då ännu ansetts såsom säkert, och Hofrättens begäran att med sitt archiv få begifva sig dit, hade erhållit Regeringens bifall af d. 23. Aprill. Efter Viborgs öfvergång var dock inom Embetsverken icke mer fråga om annan flygt än till Sverige. Och såsom Senaten redan i Maj månad hade anbefallt Landshöfdigen föranstalta, det kyrkornas klåckor, ljuskronor och öfriga redbara egendom måtte från sjösocknarna till Stockholm öfverföras, men i landssocknarna på aflägsna ställen nedgräfvas; så uppdrog Landshöfdingen åt Domkapitlet verkställigheten af dessa föreskrifter, samt utfärdade förbud att ingen enskild skulle, innan offentlig egendom först vore räddad, få bortflytta sina redbarheter, och att

den skeppare, som mottoge enskildt flyttningsgods, skulle böta 40 mark s:rmt.[103] — Kriget aflägsnades dock än en gång, och derjemte afstannade anstalterna till flygt. Men försvarsrustningar vidtogos åter, sedan Grefve Nieroth om hösten s. å. till Finland öfverkommit, för att der tillträda högsta befälet. Hvarken proviant eller penningar eller annat manskap än ett CompagnieStåndsdragoner medförde han från Sverige; utan utfärdades till Finländarne ett påbud, att alla karlar, ingen undantagen, i hela Storfurstendömet, borde förse sig med gevär och två månaders kost, samt hålla sig färdiga till uppbrott. En sådan uppmaning kungjordes i Åbo d. 7 Dec. med trumslag, och dagen derpå i gryningen var allt stadens manskap, försedt med gevär, efter befallning samladt, samt blef å Rådhuset besigtigadt och antecknadt. Äfven uppskrefs i hela Länet nu å nyo allt manskap, fördelades i Compagnier, med Fogdar och Länsmän såsom Officerare, samt befanns utgöra 10,000 till 11,000 man.

Landet hade väl om hösten s. å. hugnats med en rik skörd. Men hungersnöden efterträddes af en annan härjande landsplåga. Med Liffländska flyktingar öfverfördes Pesten till Finland, äfvensom till Stockholm, och visade sig mot slutet af September 1710 i och vid Åbo stad, derifrån Gezelius,[9] som fortfor att vistas i Stockholm, erhöll, genom bref från Landshöfdingen Palmenberg, upplysningar om tillståndet. Ett hufvudföremål för embetsmyndig-

heternas uppmärksamhet synes varit de sjukas behof af religionens tröst. Då Nieroth reste genom Åbo, utnämnde han der till Pestprest en afsatt Kapellan vid namn Tragman; men denne afsade sig samma uppdrag, hvarefter, som äfven vid nästföregångna pest 1657 hade inträffat, svårighet uppstod att finna någon hugad till denna presterliga befattning. Och sedermera anförde Landshöfdingen, i bref till Gezelius af d. 2 Febr. 1711, klagomål öfver Domkapitlets senfärdighet att tillförordna en ny Pestprest i den aflidnas ställe. Men derjemte anhöll han äfven om Gezelii föreskrift för Domkapitlet, att låta inviga en utom staden utstakad begrafningsplats för de i farsoten aflidna; ty blott förnämare ståndspersoners lik begrofvos på kyrkogården, samt med den försigtighet, att deras grafvar, till förekommande af smittans utbredande, sorgfälligt betäcktes med sand. Gezelius åter tillskref Domkapitlet, att, när dernäst å den nya, utom staden belägna begrafningsplatsen lik första gången komme att nedsättas, så borde, för de enfaldigas skuld, å någon predikodag förut, i kyrkan undervisning meddelas om nödvändigheten af detta försigtighetsmått, samt att vid sjelfva begrafningen några bibelställen måtte före den vanliga bönen uppläsas. Äfven erinrade han, att Pastorerna borde af Domkapitlet anmodas föranstalta, det grafvarna måtte ymnigt öfvertäckas med sand. — Men af bref, som han ytterligare från Åbo erhöll, inhämtas, att pestsmittan vid den strängare vinterns annalkande aftagit;

och vid nyåret 1711 återstodo i hans Annexepastorat Pargas ganska få sjuke. Bland trakter, der farsoten svårast härjat, räknades Janakkala socken, som var nästan utödd. I Österbotten hade smittan utbrutit samt utbredt sig i Uleåborg, GamlaCarleby och Kronoby. Emellertid hade dock, utom den ofvannämnda föreskriften rörande begrafningarna, andra åtgärder äfven varit mot smittans utbredande vidtagna. Domkapitlets protokoll d. 26. Jan. 1711 innehåller, att Kyrkoherden i Vemo skulle anmodas, gemensamt med dem, som öfver de sjuka borde hafva inseende, afgöra, om några af hans åhörare, i hvilkas hus smittan förut hade varit, kunde, enligt sin begäran, få i kyrkan begå Nattvarden.[124]

En särskild, men för hela landet känbar, olycka drabbade Åbo stad, i det att nära fjerdedelen deraf, 148, eller, efter en annan uppgift, 151 gårdar, genom en vådeld d. 16. Maj 1711 lades i aska. Härvid räddades dock alla publika byggnader utom "det vackra Biskopshuset." Gezelius, som fortfor att vistas i Sverige, förlorade dermed en del af sin lösegendom och bokförlag, hvaribland en nyss afdragen stor upplaga af Finska Psalmboken; men genom Landshöfdingens anstalt bergades dock största delen af hans bibliothek. Elden hade (äfven denna gång liksom år 1827) frambrutit i nordliga trakten af staden, och hade derifrån kastats öfver ån, samt genast antändt en nära biskopsgården belägen qvarn, hvarifrån den ytterligare spridt sig. Ett litet Gezelius enskildt tillhörigt, vid ån beläget

stenhus, der hans tryckeri hade stått, blef vid samma brand illa skadadt; men sjelfva tryckeriet hade han sommarn förut till Sverige öfverflyttat, för att under egen tillsyn fortsätta den då ändtligen började tryckningen af Bibelverket.

Sjelf hade han redan om våren 1710 dit öfverrest, för att bivista Riksdagen. Genom Folcherska religionstvisten uppehölls han der inpå sommaren s. å. Och emedan Finland fortfor att hotas af kriget, samt mot hösten pest der utbröt, utverkade han sig Senatens tillstånd att i Sverige qvarstanna, i följe hvaraf äfven hans familie öfverflyttade. Men som samma pestsmitta i Stockholm utspridde sig, nödgades han söka en annan tillflygtsort. Och då honom hyresfria boningsrum välvilligt erbjödos på en i Rö socken i Roslagen vackert belägen säteriegendom Beateberg, af ägaren till detta gods, Landshöfdingen i Skaraborgs Län Baron Carl Soop; så valde han der sin bostad, och hade den lyckan, att i stilla landtligt lugn på samma ställe få tillbringa ett helt år, hvarunder han åtminstone var aflägsnad från de bekymrande utsigter eller verkliga olyckor, som förskräckte och krossade hans fädernebygd. Ända från September 1710 till hösten påföljande år var förenämnda Beateberg hans vistelseort. Emellertid underhöll han oafbruten brefvexling med Domkapitlet i Åbo, samt deltog dock sålunda i Dess vigtigare göromål. Och för att erhålla ordination inställde sig Studerande från hans Stift, dem han dels i Rö socknekyrka dels i Riddarholms-

kyrkan i Stockholm till Prester invigde. Från denna aflägsna vistelseort utfärdade han äfven ett tryckt circulärbref, hvarur i det föregående ett utdrag influtit, såsom prof af de tillämpningar, hvartill han stundom likaledes i sina predikningar öfvergeck. Och ändtligen utkom ett band af Bibelverket, eller förra delen af Nya Testamentet. Men ehuruväl, äfven under denna sin vistelse i Sverige, oafbrutet uppmärksam för sitt embetes åligganden, hade han dock, genom sin för Stiftet olägliga långvariga bortavaro, ådragit sig ett tadel, som han hvarken genom nyssnämnda circulärbref, eller andra, i skrifvelser till Domkapitlet afgifna, ursäkter och förklaringar, kunde nedtysta. De allmänna olyckorna födde, som vanligt, en inbördes afund, misstänksamhet och bitter sinnesstämning, hvars utbrott äfven drabbade Gezelius, och fördystrade hans dessutom af medborgerliga sorger qvalda sednare lefnadsdagar.

Likväl saknades honom aldrig förtröstan och rask omtänksamhet att afhjelpa eller bekämpa olyckorna. I Augusti 1711 till Åbo återkommen, vidtog han genast anstalter för iståndsättande af den genom branden förstörda biskopsgården, samt att, för detta ändamål, och emedan i nejden af Åbo blott ett enda tegelbruk fanns, äfven återupprätta det af hans fader anlagda, men dåmera förfallna tegelbruket i Pargas; jemte det han tillika stod i beråd, att inköpa det vid Gamla Kyrkogatan belägna för detta Kyrkoherdehuset, som af Magistraten för. 400 R:dr utbjöds.

Men alla utsigter till fredlig verksamhet tillintetgjordes snart åter. Från Konungen sjelf mottog Landshöfdingen Palmenberg en skrifvelse, gifven i Bender d. 10. Aug. s. å., af innehåll, att Konungen väl anbefallt Senaten sända trupper till Finland, men att derjemte de i landet stående Regementer borde till antalet fyllas; och i hänseende till den större tunga Finland utöfver Sverige dragit, i det att der icke blott så kallade tremänningar och en sedermera flera år efter hvarandra recruterad fördubbling, utan ock, senast, de ständiga Regementerna blifvit uppsatta, så hade Konungen befallt Senaten, att, om möjligt, eftergifva af kronoutlagorna så mycket, som svarade mot kostnaden vid Regementernas återställande till deras fulla antal, hvarom Landshöfdingen borde skyndsamt föranstalta. Förut s. å. hade Kyrkornas kassabesparingar och silfverförråd, med undantag af det nödvändigaste, blifvit till Kronan utlemnade. De penningar, hvilka sålunda från Åbo Stifts församlingar bortgingo, stego till 3180 d:r s:mt. Om försigtighet i utlefvererandet och riktiga quittensers affordrande var, genom bref till Domkapitlet, erinradt af Gezelius, som, under sin bortavaro i Sverige, med uppmärksamhet följde Stiftets angelägenheter. Men äfven den enskilda patriotismen hade blifvit påkallad till fyllande af Statens behof. I följe af de vid föregångna Riksdag fattade beslut samlades, medelst subskription inom hvarje stånd, frivilliga sammanskott; och Gezelius underlät icke eller att med sin inflytelse befrämja ändamålet.

De bidrag, som sålunda af Presterskapet i Åbo Stift sammanbragtes, stego till 1169 d:r s:mt. Bland enskilda föräringar, hvilkas belopp finnes uppgifvet, äro af Prosten i Lojo Abr. Juslenius 18 tunnor spanmål, af Professor Tolpo 50 d:r s:rmt, af Prosten i Pedersöre Joh. Gezelius en silfverpokal af 24½ lods vigt, som, enligt det i Vasa d. 10. Aug. 1711 gifna quittens, försåldes för 20 d:r s:rmt. Biskopen sjelf hade redan vid Riksdagen tecknat sig för 1000 d:r k:rmt. Men efter hemkomsten begärde han, att från denna sin förbindelse befrias, af det skäl, att han först i slutet af år 1711, och i följe af en, å Senatens befallning, från Statskontoret tilll Landshöfdingen Palmenberg utfärdad särskild föreskrift, ändtligen erhöll på lönen för år 1709 innehållna 192 tunnor spanmål; hvarefter han ännu för år 1710 hade 86 tunnor att fordra, ehuru han blott för dessa begge år hade i skatter till Kronan erlagt, enligt hans egen uppgift, 2500 d:r k:rmt. Men de allmänna bördorna ökades än vidare genom förnyade krigsrustningar. I början af år 1712 uppbröto åter alla ordinarie trupper i Finland åt trakten af Viborg. Och ehuruväl då tillförordnade ViceLandshöfdingen i Åbo, Gezelii måg, Lagmannen Stiernstedt, i en till Senaten ställd förfrågan af d. 12. Febr., om Länets förut genom Gr. Nieroths anstalt uppskrifna manskap borde uppbådas, derjemte eftertryckligt anmärkte svårigheten, att så väl för ordinarie trupperna som uppbådsmanskapet anskaffa nödigt underhåll, samt att hela Länets jordbruk och derjem-

te Kronans inkomster af landet skulle tillintetgöras, om allt arbetsfört manskap utcommenderades; så förklarades likväl, i det svar af d. 19. Febr., hvilket han å sitt andragande erhöll, att Senaten, ehuru beklagande landets nöd, och önskande, att den kunde lättas, dock hyste den förhoppning, att, i en så allmän fara, hvar och en vore beredvillig till uppoffringar, samt för öfrigt, att Senaten öfverlemnade alla försvarsanstalter åt GeneralLieutenanten Lybecker, med hvilken Stiernstedt skulle äga att häröfver rådgöra. Men dessutom hade Senaten i början af samma år äfven, å Konungens befallning, till Landshöfdingarna i Finland utfärdat föreskrift om Dragoners uppsättande, efter de år 1700 antagna grunder, enligt hvilka Adelsmän för hvarje rusttjenstshäst de höllo under Adelsfanan, Kapitalister för hvarje 800 d:r s:rmt behållet interesse, och Pastorerna för hvarje hundrade mantal, som deras Pastorater utgjorde, borde anskaffa en dragon, i hvars ställe dock äfven eller hellre 200 d:r s:rmt finge erläggas.[105] Och isynnerhet denna nya tryckande börda väckte öfver hela landet klagan och missnöje; hvarföre Åbo Domkapitel ansåg sig föranlåtet att genom skrifvelse af d. 20. Mars, hos Senaten, anmäla omöjligheten af så stora skatters utgörande som i början af kriget, samt äfven utverkade, att Senaten, i svar af d. 11. Aprill, med förklaring af sitt deltagande, lofvade till Konungen öfversända Domkapitlets underdåniga anhållan om Prestaståndets befrielse från dragonernas uppsättande. Men

då Presterskapet häraf tog sig anledning att tills vidare undandraga sig samma dragonuppsättning, utfärdade Landshöfdingen i Åbo befallning om deras tertials innehållande; hvaröfver åter af Domkapitlet besvär anfördes i Senaten, äfvensom flera skrifvelser i samma ämne affärdades både till Landshöfdingarna och Presterskapet.

Förlägenheten och nöden sträckte sig till alla stånd och alla landsorter. Såsom Landshöfdingen i Österbotten Clerck i skrifvelse till Senaten af d. 10. Jan. 1712 betygade, befann sig Gamlakarleby stad i den mest tryckande belägenhet, förorsakad genom sjöskador, ingångna cautioner, den år 1710 gängse farsoten, och svåra missväxter, samt var derföre oförmögen att utgöra den pålagda contributionen, till hvars indrifvande icke gård och grund skulle förslå, om ock, hvilket icke vore att förmoda, köpare skulle finnas. Men det Österbottniska kustlandet hade åtminstone ännu inga krigiska anfall att befrukta, då deremot gränsorterna och södra Finland sväfvade i beständig fara. Om sommaren s. å. mottog Consistorium Academicum från Landshöfdingen i Åbo en skrifvelse, hvari begärdes förteckning öfver det under Akademien lydande manskap; och sedan en sådan var meddelad, affordrades ytterligare en uppgift öfver de i staden befintliga Studerande såsom skyldiga att bära gevär, hvilken uppgift Consistorium dock uppskjöt att aflemna, tills Cancellerens yttrande vore inhämtadt. I

dessa förhållanden ansåg sig Gezelius enskildt föranledd att, genom skrifvelse till Senaten af d. 4. Sept., anhålla, det Landshöfdingen måtte befallas lemna biträde af folk för bibelverkets flyttande, i fall nödigt blefve. Men i detsamma aflägsnade sig dock faran åter en gång, och alldeles oförmodadt mottog Gezelius ett, från Finska Arméens standqvarter Villikkala d. 9. Sept. 1712, till honom ställdt bref, hvari en Prest Georg Zadler, på Lybeckers befallning, underrättade Biskopen om ett synnerligt bevis af den Högstes nåd, i det att, ehuru Arméen var ganska ringa, dessutom nödlidande och nästan modfälld, de hotande utsigterna likväl åter oförmodadt hade försvunnit. — Den anbefallda för landet betungande dragonuppsättningen fortfor likväl att af Länestyrelserna bedrifvas. Men den fördröjdes genom Presterskapets vägran, tills all verkställighet i södra delen af Stiftet afbröts, sedan år 1713 sjelfva kriget dit förflyttades. Och i ett från samma tid bibehållet bref af Prosten Falander i Gamla Karleby till Landshöfdingen Clerck, förklaras, att den af Landshöfdingen åter påskyndade dragonuppsättning dåmera var för Länets Presterskap rent af ogörlig, emedan mellan deras tillstånd åren 1700 och 1713 vore skilnad som mellan dag och natt, och månge gått flera år miste om vederlagspanmålen, gjort försträckningar till Arméen, som icke betalts, m. m.; i grund hvaraf de anhöllo, att dem åtminstone måtte tillåtas att till Sverige öfversända något ombud, för att inför Senaten förklara deras

oförmögenhet. Särskildt sökte dessutom äfven Gezelius, genom en ömmande framställning till Senaten, för Österbottens Presterskap utverka befrielse från samma betungande dragonuppsättning.

Men dåmera var södra Finland redan af Ryska trupper besatt. Landstigningen vid Helsingfors i Maj 1713, bakom eller i ryggen af Lybeckers lilla Armée, förebådade krigsrörelsernas riktning för den ingående sommaren. Och isynnerhet i Åbo utbreddes allmän bestörtning i följe af ett bref af d. 29. i s. m. till Landshöfdingen från Lybecker, som deri rådde att i händelse af påträngande fara uppbränna staden. Detta tveksamt yttrade förslag förkastades vid en af Landshöfdingen d. 3. Juni mellan stadens Magistrat och Ståndspersoner anställd öfverläggning; men det gjorde ett djupt intryck. Och Gezelius tog sig deraf anledning, samt fattade hastigt det beslut, att åter och genast lemna Finland. Redan dagen derpå anmälte han, sjelf ännu för sista gången i Åbo tillstädes i Domkapitlet, att han vore sinnad postvägen till Stockholm öfverresa, för att försöka utverka kraftigare anstalter för Finlands försvar; och genast på eftermiddagen var han äfven färdig att anträda denna skyndsamt beslutna färd, hvarigenom han för alltid öfvergaf Finska jorden. D. 9. Juni ankom han till Stockholm.

Det steg han tog, att i nödens stund lemna fosterlandet, bestämdes hufvudsakligen af hans i Domkapitlet uppgifna afsigt med sin resa. Men dertill

var han äfven berättigad, genom flera under krigets fortgång utfärdade öfverhetliga påbud, enligt hvilka hvarje embetsman samt äfven öfrige invånare i orter, som hotades af krigets framfart, ägde att inom säkrare områden af Svenska Regeringens välde söka skydd, och i stöd hvaraf Embetsverkena i Åbo redan de nästföregående åren flera gånger med vederbörligt tillstånd och befallning hade stått i beråd att tillgripa flygten. År 1711 hade Konungen sjelf, i bref från Bender af d. 9. Mars, anbefallt Senaten söka på tjenligt sätt förmana invånarne i trakten kring Viborg, att derifrån draga sig undan till Sverige eller de trakter af Finland, som då än icke voro förlorade. Och tillika feck Senaten befallning att åt de Finska äfvensom Est- och Lifländska flygtingarna förskaffa uppehälle, i det de, hvar efter sitt yrke, skulle i städerna och på landet fördelas, samt med boningsrum och tjenliga friheter förses. Äfven hade Konungen, genom skrifvelser från Bender af d. 12. och 16. Febr. 1712, särskildt anbefallt Kammarcollegium att vid förefallande befordringar hafva i åtanka dem af flygtingarna, hvilke i sådana fall kunde framhjelpas. Och redan på förhand således voro för Finlands embetsmän anvisningar gifna om deras skyldighet och förbindelse i det fall, hvilket 1713 inträffade;[106] äfvensom i följe deraf de fleste af dem begåfvo sig på flygten till Sverige. Snart blefvo de dock der besvärliga, i det de för sin aflöning lågo Statsverket till last, eller framträngde sig till befordringar, eller påkallade den

allmänna medlidsamheten. Och följden var, att de, för det de öfvergifvit sin hembygd och der gifna befattningar, började illa anses. Men isynnerhet blefvo de till Sverige öfverkomne Finske Presterne ett föremål för tadel. Likväl var äfven för dem särskild tillåtelse af Senaten utfärdad, att de finge begifva sig på flygten, blott med förbehåll, att i hvarje Pastorat någon enda Prest måtte qvarstanna. Och de fleste Kyrkoherdar i Åbo Stift hade i stöd deraf öfvergifvit sina platser. Men icke blott för dem sjelfva, utan äfven för deras fosterbygd, var denna flygt förderflig, i det att sålunda hela den allmänna förvaltningen samt vården om församlingarna afstannade, och samhällsordning jemte religion, seder och upplysning ledo ett afbräck, som icke var nödvändig följd af kriget.

Under det att i Åbo skyndsamma anstalter vidtogos för bortflyttande af all publik egendom till Sverige, utfärdades af Länestyrelsen hvarjehanda befallningar om allmän beväpning; men förvirringen i dessa åtgärder ökades genom missämja mellan den ålderstegna Landshöfdingen och den honom till biträde d. 10. Sept. 1712 af Senaten åter förordnade ViceLandshöfdingen, Lagman Stiernstedt. Ännu efter midsommaren 1713 hade Länets uppbådsmanskap icke aftågat; och skulden till detta dröjsmål skjöts af Palmenberg på Stiernstedt, som åter, för den afund och oginhet han rönt af Palmenberg, och dennes lama eller stridiga eller för

vissa personer och vissa landsorter partiska åtgärder, hade hos Senaten begärt sitt entledigande, i väntan hvarpå han, vägrande att taga vidare befattning med Länestyrelsen, vistades på sin egendom Viksgård i Kimito. Men Lybecker blef i dessa olyckliga förhållanden mer än förr ett föremål för det allmänna missnöjet. Från sitt hufvudqvarter i Pettilä d. 2. Juni hade han tillskrifvit både Landshöfdingen Palmenberg och Gezelius, hvilken dock innan brefven framkommo var till Sverige afrest, och hade i dessa bref yrkat, att allmogen måtte uppbådas, hvarjemte han särskildt hade anmodat Gezelius uppmana Presterskapet till befrämjande af en allmän resning. Men derpå hade han af Ryska landstigningen vid Helsingfors nödsakats draga sig uppåt landet på vägen till Tavastehus, och sedan han återvändt, lidit svåra förluster i en träffning, hvilken, enligt uppgift i ett bref till Gezelius, skall bestått i ömsesidigt skjutande öfver Borgå å, från den 6. Juli klockan 1 e. m. till påföljande dagen kl. 10 om aftonen, hvarvid Lybeckers trupper stått på öppna fältet utsatta för en i skygd af stadshusen riktad eld, samt slutligen tvungits att åter taga undan upp åt Tavastland. Från Tavastehus inberättade Lybecker i bref af d. 25 Juli till Senaten, att, emedan han förnummit, det Ryssarne ämnade i Helsingfors befästa sig samt från holmen vid Tärvik ditflytta sina magasiner, och således der fatta fast fot både för att kunna underhålla förbindelse med Reval och för att beherska Finska Vi-

ken, så hade han icke ansett sig kunna, enligt sin första afsigt, draga sig längs efter kusten till Bjerno, utan hade för att skydda de inre delarna af landet, begifvit sig till Tavastehus, der flera stora vägar sammanstötte. Ryssarne deremot satte sig under tiden i besittning af kusten. Och den 28. Augusti om morgonen inryckte de i Åbo, lägrade sig der på fälten vid Kuppis, Paaskunda och Nummis, samt utsände förposter till Nousis, utan att denna gång utbreda sig längre norrut. Från Åbo utfärdades d. 31. Aug., af General en Chef för Ryska Arméen i Finland, AmiralGeneralen, GeheimeRådet och Riddaren af St Andreæ Orden Grefve Apraxin, en på Svenska öfversatt kungörelse till landets invånare, hvari de försäkrades om sina rättigheters bibehållande, samt skyddsbref erbjödos åt hvar och en, som i hufvudqvarteret i Åbo ville inställa sig, äfvensom alle, hvilke till skogarna eller skären tagit sin tillflygt, uppmanades återkomma till sina hemvist samt förhålla sig stilla och fredligt. Men d. 3. Sept. drogo sig Ryssarne åter tillbaka, och slogo läger vid Karisbro; derifrån Grefve Apraxin d. 9. Sept. å nyo utfärdade en till landets invånare, och nu derjemte särskildt till Helsingforsboerna, på Ryska och Finska språken, ställd kungörelse, af samma innehåll med den föregående. Men ViceLandshöfdingen i Åbo och Björneborgs Län Stiernstedt, som, då Palmenberg för ålder och minneslöshet blifvit entledigad, hade qvarstannat på Åland, mottog der en skrifvelse från Senaten i Stockholm, af

d. 10. Sept., hvari han uppmanades söka komma in i landet, och förmå allmogen, att vid pass och eljest, medelst skogars fällande och nederhuggande, göra motvärn, dervid Öfversten Stiernschantz, med hvilken han ägde att flitigt brefvexla, skulle, tills utrustningen från Sverige hunne blifva färdig, understödja allmogen. Och på en sednare befallning från Senaten begaf sig Stiernstedt tillbaka till Åbo; derifrån han d. 27. Sept. inberättade, att Ryssarne "betedde sig sålunda, att gemene man snarare dem "än någon annan tillfallit hade." Härmed öfverenstämmande underrättelser erhöll Gezelius året derpå från sitt annexepastorat Pargas. I bref af d. 11. Maj 1714 förmäldes de ifrån, att gudstjensten alla söndagar blifvit, såsom vanligt, begången, att väl boskap och säd blifvit å Biskopens och andra gårdar, hvilkas husbönder flygtat, borttagna, men att för öfrigt ingen hade förlorat af sin egendom. I början af Juni sistnämnda år kryssade Svenska galejor i Pargas skären, under det Ryska trupperna, som i föregångna Oktober till Åbo återkommit, lågo lägrade vid Nummis och Maria kyrkor samt på fältet vid Åbo slott, hvilket som bäst allt mer befästades. Men kring denna tid synes Gezelii i hemlighet underhållna förbindelse med hembygden hafva helt och hållet afstannat; och dermed afbrytas äfven alla ur hans bibehållna manuscripter tillgängliga upplysningar om tilldragelserna i Finland.

Emellertid inledde honom hans fosterländska nit i en rättegång, som sedermera genom sin lång-

varighet och den bitterhet, hvarmed den fördes, blef för honom högst besvärlig och bekymmersam. Såsom vanligen i brydsamma stunder medborgare med sitt förtroende sluta sig till den, som visar rådighet och mod att bekämpa de växande farorna, så tilldrog sig Gezelius sina landsmäns tillitan, sedan deras öfriga ledstjernor i tidens stormar syntes försvunna. Och att han i den osäkra kosan icke alldeles obehörigt nalkades rodret, bekräftade den slutliga framgången af hans anklagelser mot Lybecker, ehuru det sena utslaget icke verkade på händelserna och deras utveckling. Lybecker entledigades från befälet i Finland hufvudsakligen, som det synes, i följe af den allmänna ovilja och missnöje han derstädes hade väckt, och som Gezelius tolkade och framförde i trenne, näst efter sin ankomst till Stockholm, till Senaten ingifna berättelser och betänkanden, hvari han helt och hållet lade Lybecker till last otillräckligheten af försvarsanstalterna i Finland, samt anklagade honom för feghet, försumlighet och en vrång vilja i hela hans förhållande såsom högste befälhafvare. Mot Lybecker uppträdde ytterligare trenne, af Gezelius, som det synes, uppäggade, anklagare, Öfversten Stiernschantz samt Krigsfiskalen Nidelberg. Den förre trädde med Gezelius i förbindelse genom ett bref från Tavastehus d. 11. Sept. 1713, deri han, på rykte om, att Biskopen mot Lybecker hade väckt rättegång, erbjöd honom tjenliga upplysnin-

gar, samt gaf honom anvisning på en f. d. Fältauditeur Lorentz Brotzenii, såsom den, hvilken af Lybecker under hela kriget varit brukad, och skulle upptecknat alla hans misstag. Granskningen af Lybeckers förhållande företogs, i anledning af de ingifna anklagelseskrifterna, omedelbarligen af Senaten. Men den slutades med hans frikännande. Och Lybecker fattade häraf mod att hos Konungen begära upprättelse för de honom af Gezelius, Stiernschantz och Nidelberg gjorda tillmälen. Äfven feck Senaten Konungens befallning af d. 13. Juli 1714, att till Svea Hofrätt remittera målet. Och i följe deraf utfärdade Hofrätten d. 3. Nov. stämning till Gezelius samt Stiernschantz. Och sedan Lybecker erhållit en påminnelse från Hofrätten af d. 14. Dec., att med första ingifva sin klagolibell, och Gezelius samt Stiernschantz ytterligare tvenne gånger hos Hofrätten begärt, att en viss tid måtte honom föreläggas; inkom han ändtligen d. 12. Apr. 1715 med sina påståenden, hvarpå Gezelius d. 18. Juni lemnade ett vidlyftigt bemötande, och derefter åter Lybecker en icke mindre vidlyftig förklaring. Gezelii bestämdare angifvelser mot Lybecker bestodo deri, att han mot slutet af sitt befäl i Finland dragit sig tillbaka uppåt landet, och sålunda lemnat strandvägen öppen samt Åbo Län till spillo, och att han tillstyrkt Åbo stads uppbrännande. Deremot anförde Lybecker, att strandvägen icke kunnat försvaras, emedan der hvarken fasta pass funnes, eller proviant stått att tillgå, och att icke eller

hans återtåg skulle på denna väg varit säkert att från sjösidan afskäras. Och att alla försök till motstånd varit fruktlösa, hade nogsamt, som Lybecker påstod, visat sig dels genom träffningen i Pälkäne, der Finska arméen innehaft en förmonligare ställning än som det af Gezelius nämnda passet på strandvägen i Bjerno erbjöde, dels äfven genom slaget i Storkyro, der GeneralMajoren Armfelt nödgats vika för en mindre öfverlägsen styrka, än den Lybecker haft att bekämpa. Såsom ett afgörande skäl anförde Lybecker ytterligare, att Senaten, efter att förut hafva befallt honom hålla strandvägen och försvara kusten, likväl sedermera godkänt hans plan att fatta fast fot vid Tavastehus. Och hvad hans förslag om Åbo stads uppbrännande angeck, förklarade han, att det alldeles icke såsom en befallning utan blott såsom ett råd, det stadens invånare skulle äga att bepröfva, blifvit Landshöfdingen meddeladt. För öfrigt tvistades mellan Lybecker och Gezelius vidlyftigt dels rörande uppbådsmanskapet, dels rörande tillgången till proviant, i det att Gezelius påstod hvarken det ena eller andra hafva blifvit, såsom sig bort, till landets försvar begagnadt, och Lybecker deremot dels bestred Gezelii uppgifter om tillgångarna på folk och lifsmedel, dels på de begge södra Länens ålderstegna och orklösa Landshöfdingar välfde hela skulden, att landets hjelpmedel icke blifvit begagnade. Och från Lybeckers sida sparades icke eller personliga förolämpningar. Öfver de gratialer Gezelierna af

Regeringen åtnjutit, instack han i sin libell en bitter anmärkning, hvarå Gezelius svarade, att alla honom sjelf beviljade understöd blifvit på bibelverket använda, och att, hvad hans far anginge, så hade hans förtjenster af Öfverheten pröfvats värdiga belöning, samt att han "hvilar med sådan heder i "jorden, att man må önska, alla, som hafva haft "något att säga i Finland, måtte hafva sådant namn "om sig som han hafver." Men Lybecker utfor dessutom med håtskhet mot hela Åbo Läns invånare och mot Finska Presterskapet, som han beskyllde att, oaktadt sina stora löner, mer än andra landets inbyggare hafva visat sig motsträfviga i de pålagda gärdernas utgörande. Och i anledning af Gezelii i vederläggningen intagna uppgift, att han ordinerat ända till 600 Prester, svarade Lybecker, att i denna summa väl äfven inginge de, som lågo på stegel vid Åbo, hvarmed han antydde den i det föregående nämnda brotsliga Kyrkoherden i Kimito Florinus. Sådana utbrott af bitterhet, samt Lybeckers tillmäle att Biskopen ville raisonera såsom en den klokaste Fältherre, måste dock Gezelius sjelf anse sig genom öfverskridande af gränsorna för sin verkningskrets hafva förvållat; äfvensom han icke kunde annat än finna sig träffad i det att Lybecker erinrade honom om hans trenne gånger aflagda trohetsed, samt derur förehöll honom följande ställe: "Icke heller skall jag blanda mig uti några sådana "verldsliga sysslor, som mitt embete icke är anständigt." — Hvad utslag Svea Hofrätt i detta mål

fällt, upplysa åtminstone icke de tillhands varande handlingar. Men att Lybecker åtminstone icke vunnit den sökta upprättelsen, visar sig deraf, att Konungen d. 10. Okt. 1716 öfver honom tillförordnada en Generalkrigsrätt i Lund, dit äfven Gezelius genom en redan samma dag i Krigsrättens namn utfärdad stämning kallades.

Efter att förgäfves hafva sökt befrielse från deltagande i denna nya rättegång, utverkade Gezelius dock slutligen tillstånd att för sig ställa ombud. Och hans förtroende föll på den i det föregående redan nämnda Professor Tammelin, som benäget åtog sig fullmägtigskapet. D. 4. Febr. 1717 började Generalkrigsrättens sammanträden i Lund. Tammelin yrkade genast, att han, såsom förut Gezelius sjelf, måtte få blott i egenskap af svarande deltaga i målet. Men vid tredje sammanträdet tillsades honom och Krigsfiskalen Nidelberg att förhålla sig såsom Actorer, och att icke inlåta sig i svaromål på Lybeckers replik. Såsom Tammelin i bref till Gezelius berättade, hade Lybecker häftigt ropat, att Biskopen vore den värste angifvaren. Äfven öfverlemnades då genast till Lybeckers bemötande ett af Gezelius uppsatt memorial. Men kort derefter anlände till Lund äfven Öfverste Stiernschantz, hvars uteblifvande redan mot honom hade väckt misstankar. Och efter hans ankomst bestämdes ordningen för rättegången sålunda, att först Niedelberg samt Tammelin skulle hvar efter annan till slut drifva sina påståenden. Snart yppades, af ett vittnesmål,

att Lybecker vid något tillfälle, medan han i Finland förde befälet, skulle fällt en mot Konungens person förgriplig utlåtelse, ungefär så lydande, att om ej f—n toge Konungen, vore ingen fred att vänta.[107] Och i följe deraf blef Lybecker insatt i häkte, under stark bevakning, såsom Tammelin i bref till Gezelius berättade. För öfrigt meddelade Tammelin äfven "att der någon skrifver om Lybeckers arrest, skall "han dock intet röra om orsaken dertill, efter det "angår Kongl. Maj:ts egen höga person," och att till bevakande häraf "så när posten blifvit visiterad, "när den skulle afgå." Tillika uppmanade han Gezelius att till sanningens bekännande förmå Öfverste-Lieutenanten Meisner, som, jemte flera andre, men dåmera i fångenskap stadde, Officerare, nämnts såsom den, hvilken skulle kunna bekräfta det ofvannämnda vittnesmålet, men sagts vara en stilla och from man, och tilläfventyrs böjd att, för rättegångs undvikande, föregifva minneslöshet. Lybecker hade velat jäfva honom såsom varande i svågerlag med Gezelii måg Biskop Lund. — I ett sednare bref af d. 4. Mars, allt i en larmande misstänksam ton, yttrar Tammelin den önskan, att han blott snart måtte med välförrättadt ärende komma derifrån, emedan der vore otroliga intriger, och alla sökte till det bästa uttyda Lybeckers sak, som, derest han ej blivit arresterad, otvifvelaktigt skulle vunnits. Ytterligare, d. 11. Mars, berättar Tammelin, att Stiernschantz blifvit af Krigsfiskalen Lagercreutz anklagad, för det han icke förut uppenbarat, hvad som

om Konungens person var taladt, samt, slutligen, i bref af d. 18. Mars, att saken med Lybeckers alla tre motparter nu vore til ända drifven, men att Lybeckers majestätsbrott utgjorde ett särskildt då ännu outredt mål. Snart derefter måste äfven Tammelin afresa från Lund, hvarest han hade erhållit Konglig fullmagt å Fernebo Pastorat i Vestmanland. Men att i hans ställe såsom Gezelii ombud öfvervara den ännu icke fällda domens afkunnande åtog sig på Gezelii anmodan Juris Professorn vid Lunds Universitet Hörling, med förklarande af sin tacksamhet för den välvilja han, under sin långvariga vistelse och studier i Åbo ända från sitt åttonde till tjugunde år, hade i Biskop Gezelii den äldres hus åtnjutit.

Såsom Hörling i bref af d. 1. Aug. s. å. (1717) underrättade Gezelius, fortfor då ännu icke blott Lybecker, utan äfven "den beklagansvärde redlige "Öfverste Stiernschantz" att sitta fängslad, ehuru denne i det ändtligen uppsatta, men icke eller då ännu afkunnade utslaget vore förklarad i alla delar oskyldig. "Nytt härifrån," skrifver Hörling, "är "ej annat än att Hans Kongl. Maj:t har fattat ett "så nådigt behag till denna i mitt sinne ringa och "oansenliga staden, att Hans Maj:t med sin Kongl. "Hofstat och Expeditionscancellie synes vilja fästa här en långvarig residence, och är här nu en "så stark inqvartering, så väl i Professorum som "Borgarenas hus, att här icke hafver kunnat varit "mer än i det allrahögsta tolf Studenter, så att Pro-

"fessorerne nästan på ett års tid knapt hvar för sig "kunnat hålla 10 publique lectioner, men likväl hvar "14:de dag uti Hans Kongl. Maj:ts Höga Persons, "Dess OmbudsRåds och flera Höga Herrars närva- "ro hållits på Auditorierne publique Disputationer "och Orationer. Skulle detta stå länge på, så blif- "ver ock denna Akademien, Gudi vare ära, icke af "något fiendtligt öfverrumplande utan i mangel af "Discentibus suspenderad, dock till en annan inri- "kes ort, som här redan vill förljudas, transporte- "rad. Hans Kongl. Maj:t har sitt nådiga nöje och "behag deruti, att han nästan dagligen nu på en nu "på annan trakt rider ut, och fast nu fienderne vid "stranden då och då söka att incommodera inboer- "ne vid strandsidan; så blifva de dock af våra vid "stranden posterade troupper käckt afklappade."

Ändtligen d. 12. Augusti afkunnades öfver Lybecker trenne särskildta domar, dem hans motparter länge redan otåligt väntade. Men innehållet af dem kan här uppgifvas blott ur ett bref från Hörling till Gezelius. Det första utslaget, angående Lybeckers förgripliga utlåtelsèr om Konungens person, för hvilka han blifvit af Krigsfiskalen Lagercreutz särskildt tilltalad, innehöll, att Stiernschantz skulle ställas på fri fot, och Lybeckers förseende till tiden och Guds dom. Det andra utslaget, rörande åtskilliga af Lybecker mot Stiernschantz gjorda beskyllningar, som alls icke kunnat bevisas, frikände helt och hållet den sednare och lemnade honom för öfrigt öppet att af Lybecker söka recon-

vention. Den tredje domen, som närmast var föremål för Gezelii deltagande, och hvari han äfven nämndes, ehuru blott Krigsfiskalen Nidelberg var upptagen såsom egentlig anklagare, angeck Lybeckers angifna försumlighet i Finlands försvarande, fällde honom skyldig till de åtalade grofva förseelserna och förklarade honom förlustig lif, ära och gods. Strax efter det denna dom var afkunnad, mottogs Lybecker af en Lieutenant och tolf man ryttare med laddade gevär, samt blef, utan att få förut begifva sig hem till sitt qvarter, genast förd åkandes uti en liten "cariol" till Malmö, der han på slottet i arrest insattes.

Sådant slut tog omsider denna för Gezelius länge högst brydsamma rättegång. Men personer, hvilke hade stått Lybecker ganska nära, och kunde bedömma hans förhållande såsom befälhafvare, bland dem GeneralMajor Armfelt, synas, om icke helt och hållet gillat, åtminstone ursäktat detsamma. Äfven Armfelt var dock retad att taga parti mot Gezelius, som angående honom hade åt några af Senatens ledamöter meddelat från Finland utspridda förklenliga rykten. Och Gezelii anfall mot Pietisterna, hvilka Armfelt var tillgifven, kunde likaledes vara en anledning till dennes ovilja. I ett af sina bref till Gezelius berättade Tammelin, att Armfelt vid ett samtal dem emellan, "predikade halfander timma: "somt var vackert, dock blandadt med pietisteri, "samt förargeligit angående dem, som lägga sig i

"krigsoperationer, det de intet förstå." Armfelt hade, som Tammelin ytterligare meddelar, "varit i "Gefle till tals med Schæfer" (den förenämnda religionsvärmaren, som år 1714 hade blifvit ditflyttad), "och approberar och ursäktar allt hans verk, "samt inhämtat af honom spådomar om större blod-"bad i Sverige än hittills varit." Men innan den slöja är bortlyftad, som ännu betäcker denna tids politiska välfningar, och innan Carl XII:s tidehvarf blifvit satt i sin rätta dag, är det svårt att afgöra, i hvad större eller mindre mån Lybecker förskyllt de många mot honom förda klagomål. Konungen sjelf lät honom mildhet vederfaras, i det att han Nyårsdagen 1718 benådades, och således kunde sluta sina dagar på sotsängen, der han, blott några veckor sednare än Gezelius, d. 4. Juni sistnämnda år afsomnade.

Den vådliga ställning, hvari hela riket var försatt, och de stora patriotiska uppoffringarna hade stegrat anspråken på enskilda högre uppsatta medborgares verksamhet. Tillika återväcktes Ständernas fordringar dels att få meddela upplysningar dels att inhämta tillfredsställande kännedom af Regeringens åtgärder. Dessa fordringar hade länge legat nedtystade i följe af Carl XI:s statsvälfning samt genomgripande förbättringar i den allmänna förvaltningen, hvilka qväfde hvarje missnöje och gåfvo full sysslosättning åt verkliga talenter. Men motgångerna under sednare hälften af K. Carl XII:s regering, Konungens långa bortavaro från Riket och deraf

nödvändigt härrörande oordningar eller lamhet i styrelsen, jemte de ytterliga ansträngningarna af alla medborgerliga krafter återväckte så väl Frälse- som Ofrälseståndens förut rotfästade anspråk och förmenta eller verkliga behof af offentlig inflytelse. Och Gezelius, som i sin embetskrets hade blifvit van att handla djerft samt genomdrifva sina meningar, framträdde med vågsamma steg på den politiska skådeplatsen såsom tolk af ett utbredt tankesätt, hvilket hos honom enskildt redan i hans tidigare mannaålder torde utvecklats genom den nära förbindelse, hvari han under sin förvaltning i Ingermanland hade stått med GeneralGouverneuren derstädes Grefve Sperling. Ständernas sammankomst i Stockholm 1714 framkallade gäsningsämnen, som länge i hemlighet hade varit verksamma; och Gezelius utmärkte sig inom Prestaståndet vid detta Riksmöte såsom en af dess driftigaste medlemmar.[108] Oförtäckt förevoro anläggningar, hvilka gingo ut på Konungamagtens inskränkning. Och att äfven Gezelius af dem haft någon del, utvisa trenne särskilda med hans egen hand uppsatta, bland hans öfriga handskrifter bibehållna utkast till betänkanden, hvarvid dock icke är antecknadt, på hvad sätt de skulle användas. I dem föreslogs, att Ständerna skulle anmoda Senaten under Konungens bortavaro dictatoriskt styra riket, samt antaga Drottningens af England erbjudna fredsbemedling, och skicka en armée till Finland. Dessa betänkanden sammanträffa nära med en samma år likaledes af

en Finländare, Vicepresidenten i Åbo Hofrätt Sven Lejonmarck,[109] uppsatt, vida utförligare, anonym skrift, under rubrik: "Alla fyra Ständernas uti Fin-"land Tal till Riddare-, Präste- och Borgarestån-"det, som bo och vistas uti Kongl. Residencestaden "Stockholm." Detta åter gaf anledning till en annan, anonym, än djerfvare, enligt något rykte af Grefve Renstierna författad, och, på samma sätt blott i handskrift, utspridd politisk uppsatts, som kallades: "En enfaldig Bondes ifrån Upland välmenta påminnel-"ser vid ett uppställdt Tal under alla fyra Ständer-"nas namn uti Finland, till dem af Rikets Riddare-, "Presta- och Borgarestånd, som nu förtiden bo och "vistas uti Stockholm;" hvari yrkades att rikets välfärd utgjorde den högsta lag, samt att de allmänna olyckornas afhjelpande vore möjligt blott genom en med gudomlig och verldslig rätt, med nationens fordringar och förra tiders erfarenhet öfverenstämmande regeringsform, som tryggade Konungens höghet, R å d e n s m y n d i g h e t, och Ständernas tillbörliga frihet.[110] Men denna sistnämnda skrift hade en bestämd aristokratisk syftning, hvilken icke i Gezelii betänkanden ingeck. Emellertid synes han varit hotande misstankar underkastad, att sluta af ett, likaledes bland hans efterlemnade manuscripter bibehållet, utkast till försvar för hans politiska renlärighet, i hvilket han åberopade sitt städse ådagalagda och så väl i predikningar som flera skrifter yttrade undersåtliga tankesätt. Likväl synes hans skenbara delaktighet i obehöriga

tilltag hafva kunnat åt Lybecker gifva anledning till anklagelser mot honom, hvilkas åsidosättande icke torde kunna förklaras såsom tillfälligt eller afsigtslöst, då Lybecker för öfrigt synes framdragit allt, som kunde lända till hans svärtande.

Vid sistnämnda Riksdag var Gezelius äfven en verksam medlem af Bancoutskottet. Och såsom fullmägtig för Presterskapet vald till granskning af Bankens tillstånd, fortfor han efter Riksdagens upplösning, och ännu 1715, att uppmärksamt bivista och deltaga i alla, efter hans egen anteckning, omkring sjuttio, särskilda sammanträden dels med Ständernas deputerade, dels med dem och Bankens ombud tillika. Detta uppdrag bestred han med den insigt och nit, att han åter i början af år 1718, några veckor före sin död, af Ständernas dåvarande fullmägtiga anmodades å Presterskapets vägnar jemte dem sammanträda, för att, med sin inhämtade kännedom af verket, genom goda råd biträda i Bankens då hotade ställning.

Medan nämnda Riksdag 1714 påstod, yttrade sig hans patriotiska tankesätt äfven i anledning af den med öfverraskande hastighet ankomna underrättelsen om slaget i Storkyro, hvilken i Stockholm utbredde sådan förskräckelse, att i första bestörtningen en mängd af sjelfva hufvudstadens invånare ämnade för sin säkerhet begifva sig till andra aflägsnare orter af Riket. I denna förvirring utgaf Gezelius från trycket en kort asketisk skrift, hvari

han, med fromma åberopanden af exempel å stora städers underbara räddning samt de uppbyggligare religionsöfningar, hvartill å folkrikare orter vore tillfälle m. m., afstyrkte den förehafda flyttningen, samt sålunda på sitt håll medverkade att med religiösa tröstegrunder i medborgerligt afseende lugna sinnena.

Ännu vid denna tid hade han någon embetsbefattning med sitt Stift.[111] Men åren näst för flygten hade han i följe af hög befallning deltagit äfven i Viborgska Stiftets förvaltning; och detta uppdrag fullföljde han likaledes som omständigheterna tilläto, efter det han redan lemnat Finland. I Viborgska Stiftet hade år 1710 den förändring inträffat, att hans måg Biskop Lund, innan Viborgs belägring började, hade flygtat derifrån, och att sedermera, i följe af Senatens resolution från Arboga af d. 5. Nov., tvenne Extraordinarie Consistorier hade inrättats, det ena i Borgå, det andra i S:t Michel. Under detta sistnämnda hörde af Nyslotts Län S:t Michel, Hirvensalmi, Christina, Kangasniemi, Piexemäki, Jorois, Jokkas, Randasalmi, Läppävirda, Sulkava, Nyslotts och Säminge Socken, Kerimäki, Puumala, Idensalmi med dess Kapell, Pielavesi, och Kuopio Socknar, af Viborgs Län Savitaipal med dess Kapell, Suomenniemi, Taipalsaari med Kapell, Klemis med Kapell, hvilka begge sistnämnda voro Biskopsprebenden, Lappvesi, Luumäki hvarest likväl då ingen gudstjenst hölls, och af Tavastehus Län Laukas, Saarijärvi, Viitasaari, Rautalambi, samt "af tre Slotts

Län" Mändyharju. Snart derpå, d. 21. Aprill 1711, hade Lund blifvit utnämnd till Biskop i Vexiö; hvarefter han ännu d. 8. Juni s. å. från Stockholm utfärdade ett "Bref till samtliga vyrdiga Presterska-"pet i Viborgs Stift, angående fiendens progresser "i Ingerman-, Est-, Lif- och Finland."[112] Men förgäfves sökte han utverka tillstånd och rättighet för sig att efter fredens återställande få å nyo tillträda sin förra beställning. Och Senaten utfärdade således till Consistorium i Borgå befallning om val af hans efterträdare, samt lät om våren 1712 till Konungen afgå det från Borgå inkomna biskopsförslaget. Men emedan hela Finland sväfvade i osäkerhet för kriget, uppskjöts utnämningen af ny Biskop i Viborgs Stift, och Gezelius erhöll Senatens uppdrag af d. 21. Mars 1712 att tills vidare hafva uppsigt öfver de begge Consistorierna i Borgå och S:t Michel, hvilka befalldes att åt honom meddela alla vigtiga ärender.[113] Till detta förordnande hade han sjelf gifvit anledning, i det han, kort före sin afresa från Sverige 1711, hade hos Cancellipresidenten Grefve Horn föreslagit, att, emedan Biskopsembetet i Viborg icke i dåvarande ställning kunde besättas, Kyrkoherdarne i detta Stift måtte anbefallas att om förefallande svårare mål med Åbo Domkapitel brefvexla, och att blifvande Prester för samma Stift skulle i Åbo examineras och ordineras. De vidsträckta nya åligganden honom sålunda tillföllo, besörjde han genom brefvexling med de begge Extraordinarie Consisto-

rierna, för hvilkas behof han i Åbo äfven examinerade och vigde Prester. Och sedan 1713 ledamöterna i dessa Consistorier, liksom Gezelius sjelf, hade begifvit sig på flygten; fortfor dock hans embetsverksamhet och inflytelse i Viborgs Stift, i det att Ordföranden för Consistorium i S:t Michel, Prosten Georg Helsingius, som hade begifvit sig undan till Österbotten, och der ännu om vintern 1714 qvarstannade, underhöll gemenskap med de under hans tillsyn af Svenska Regeringen ställda församlingar, och om besättandet af der lediga prestatjenster med Gezelius brefvexlade; samt äfven öfversände inkomna ansökningar om lediga Pastorater, hvilka således äfven af Senaten bortgåfvos med stadfästelse af Konungen, liksom derjemte, efter Helsingii meddelanden, Kapellaner i Viborgs Stift af Gezelius och det i Stockholm under flygten inrättade Finska Domkapitlet utnämndes. — Emellertid tillförordnades af Ryska styrelsen i de intagna delarna af Viborgs Stift särskilda egna myndigheter för kyrkoförvaltningen derstädes. Och sålunda utnämndes, likaledes sedermera Prosten i Perno Petter Serlachius att, med biträde af ett Extraordinarie Consistorium, hafva tillsyn öfver vissa Pastorater i Nyland, äfvensom åter församlingarna i Savolax och Karelen ställdes under uppsigt af Prosten i Randasalmi Anders Heinricius. Men Viborgs Läns Presterskap lydde under den redan 1710 af Brigadieren Tzchernischeff förordnade Kyrkoherden i Viborg Magnus Alopæus, hvilken sedermera, liksom äfven nyss-

nämnde Heinricius, tillerkände sig den i Sverige vanligen blott åt Stiftens ordinarie styresmän förbehållna förrättning att ordinera Prester. Men ännu år 1715 hade dock Gezelius någon genom norra Österbotten underhållen förbindelse med de öfra Pastoraterne af det fordna Viborgska Stiftet.

I Åbo Stift inskränktes eller utsträcktes området för hans embetsverksamhet allt efter krigets omskiften. Sedan Ryska arméen i Mars månad 1714 dragit sig från Österbotten tillbaka till Tavastland, och GeneralMajor Armfelts förposter framryckt till Nerpes, Ilmola och Lappo, hade de från dessa orter bortflygtade Presterna åter hemkommit, och Studerande så väl från sydliga som norra delarna af Österbotten inställde sig i Stockholm för att af Gezelius ordineras till predikoembetet. Snart inskränktes dock åter denna blott några få veckor af sommaren underhållna gemenskap. Då skörden instundade, hvilken detta år i nyssnämnda landsorter utföll rikare än den hade varit på trettio år, drog sig Armfelt åter tillbaka norrut, under hvilket återtåg han d. 10. Sept. stod vid Brahestad, och från d. 20. Sept. i Torneå, som han med sitt högqvarter äfvensom en stor mängd ditkomna flygtingar, nödgades lemna, sedan staden d. 1. Oktober genom en vådeld blifvit ödelagd, så att blott 20 gårdar räddades. Förskräckelse var då åter utbredd ända till Umeå, derifrån Landshöfdingen Ramsay i bref af d. 29. Okt. s. å. till Gezelius beklagade sig,

att han hos Senaten förgäfves anhållit om försvarsanstalter, och att Umeå stad, sålunda lemnad åt sitt öde, hade hemsökts af en landstigning, samt att Befälhafvaren derstädes, Capitenen Boom, som haft blott 300 man nyss utskrifvet folk, blifvit förbjuden mot en öfverlägsen styrka förspilla sin trupp, men att arméen sammandragits på en trakt, der intet anfall varit att befara. Sedermera öppnades dock åter, i följe af krigsrörelsernas förändringar, ny förbindelse med nordliga delen af Österbotten, hvarmedelst Gezelius kom i tillfälle att än en gång såsom Biskop bevaka några af de aflägsnaste församlingarna i Finland. Och äfven de följande åren eller åtminstone ännu 1716 utfärdade K. Carl XII. fullmagter å lediga Pastorater i norra Österbotten; äfvensom året derpå det Finska Domkapitlet i Stockholm, efter förfrågan hos Ombudsrådet Baron Cronhjelm, om icke de lediga Predikoembetena i Finland skulle kunna besättas, erhöll det svar, att, för tidens vinnande, Domkapitlet då redan kunde företaga sig att dertill utse skickliga Prestmän, hvarvid blott äfven ståndets hemmavarande medlemmars rätt derjemte borde iakttagas. Och i följe häraf förehades ock flera befordringsfrågor just vid det sista Consistoriisammanträde, d. 9. Jan. 1718, i hvilket Gezelius deltog; ehuru sådana öfverläggningar dock åter inställdes, sedan Gezelius kort derefter genom bref från Secretcraren Bernhard Cederholm af d. 20. Jan. från Lund förständigats, att Konungen sannolikt icke så snart skulle låta sig något föredragas

om ledigheter i Finland. För öfrigt var Gezelius under de sista åren af sin lefnad utstängd från all befattning med sitt Stift. Och för de Consistorii sammanträden, hvilka han dock någon gång föranleddes i Stockholm anställa, nödgades han tillkalla Finska på flygten stadda Kyrkoherdar, då Åbo Domkapitels ordinarie medlemmar, Theol. Professorerne Ross, Bröms och Alanus, vistades på andra orter i Sverige, den förstnämnde ofta på Gripsholm, och Bröms vanligen i Strengnäs, samt Alanus hos sin svärfader Biskop Lund i Vexiö.

Men såsom i Viborgs Stift åtgärder af Ryska styrelsen voro vidtagna till församlingarnas vård, så förordnades äfven år 1717, af dåvarande högste Befälhafvaren i Finland, Furst Michael Galitzin, ett Extraordinarie Consistorium i Åbo, hvari till Ordförande utnämndes Prosten i Somero Jakob Ritz, en af de få i Åbo Stift hemma qvarblefna Kyrkoherdar. Huru detta Consistorium, hvars ledamöter bestodo af Åbo stads eller nästgränsande församlingars Presterskap, samt egentligen dess Ordförande Prosten Ritz, vårdade de brydsamma befattningar dem ålågo, måste, så vidt Gezelius derom kunde erhålla underrättelse, utgöra ett ämne för hans varmaste deltagande och uppmärksamhet, äfvensom det upplyses af meddelanden, hvilka bland hans efterlemnade handskrifter förvarats. Befordringarna inom Stiftet, åtminstone till pastorsembeten, synes Ryska Befälet hafva förbehållit sig. Sålunda befinnas i slutet af sistnämnda och början af nästföljan-

de år fullmagter hafva blifvit utfärdade af den då nyss tillsatta Landshöfdingen öfver Finland, Grefve Douglas, åt Prosten i Raumo Ståhlberg å Eura, att, enligt församlingens kallelse, förestå både detta och Raumo Pastorat, samt af Furst Galitzin åt Kapellanen i Kangasala Elias Enckel å Pastorsembetet derstädes, och af Douglas åt Kapellanen i Längelmäki Axel Palander å samma Pastorat, samt åt Rectorn i Åbo Schola Zijdbeck å Tammela. Men i sådana förordnanden, dem Extraordinarie Consistorium på egen hand utfärdade, iakttogs alltid den försigtighet, att de förklarades gälla blott med vilkor af Biskopens stadfästelse, då han hemkomme. Bristen på Prester tvang till flera lägenheters sammanslående. Rimitto Pastorat gafs såsom annexa åt Vicepastorn i Åbo Simon Sadenius, på det han måtte kunna underhålla en medhjelpare. Rectorn vid Tavastehus Schola Michael Sadeel utnämndes att såsom ledamot af Consistorium hafva, tills vidare, Masku Pastorat i stället för Nagu, der han ej kunde subsistera. I Vasa bestreds presterliga tjenstgörningen af Prosten Barthold Vhael ensam, tills han efter församlingens kallelse, genom Consistorii förordnande af d. 28. Febr. 1719, erhöll en medhjelpare från Vörå. Men Storkyro var någon tid alldeles i saknad af själasörjare, sedan Kapellanen Anders Affreen, för en hemlig oloflig brefvexling på Sverige, efter Furst Galitzins befallning, af Consistorium d. 15. Febr. 1718 dömdes, enligt Kyrkoordn. Cap. XIX §. 21, förlustig prestaembetet, tills

närmare ransakning hunne anställas. Af bristen på Prester för församlingarnas vård nödgades Åbo Consistorium, i likhet med Viborgska Stiftets Extra Consistorier, tillerkänna sig en rättighet att anställa ordinationer, hvars behörighet Gezelius åren 1710 och 1711 hade bestridt, äfvensom han långt förut under sin förvaltning i Ingermanland hade beifrat, att ledamöterna af Consistorierna i Estland och Lifland utan åtskilnad förrättade prestvigningar. Under sin långa vistelse i Sverige de begge förenämnda åren hade han, med tillbakavisande af ett och annat bemedlingsförsök, nödgat de Studerande från Åbo Stift, hvilke sökte inträde i Preståndet, att, för erhållande af ordination, inställa sig på hans från Stiftet aflägsna vistelseort, och efter sin hemkomst hade han förklarat de prestvigningar ogiltiga, hvilka den förste af Ryska Styrelsen utnämnde Ordförande vid Extraordinarie Consistorium i Viborg, Lectorn Bruzelius derstädes hade förrättat, äfvensom Gezelius således å nyo hade till Preståndet invigt flera af dem, hvilka samme Bruzelius förut ordinerat. Men icke blott detta stränga iakttagande af formaliteter måste få år sednare på flera håll åsidosättas,[114] utan Gezelii Vicarie i Åbo Stift, Prosten Ritz, nödgades dessutom tillåta sig, att, såsom i äldre tider hade varit vanligt, till Presteembetet äfven förordna blotta djeknar, hvarmedelst antalet af dem, som han under sin fyraåriga förvaltning af Stiftet hann ordinera, steg till fyrationio, hvilke dock sedermera efter freden, blott

till smärre lägenheter befordrades.[115] Men upprätthållandet af religionskunskap och församlingarnas vård bevakades af Ritz genom trägna påminnelser till Presterskapet. D. 14. Nov. 1717 utfärdade han ett circulärbref, hvari föreskrefs, att morgon- och aftonböner borde i alla byar hållas, samt folket uppmanas till gudaktighet, på det den inträngande *summa barbaries* icke måtte taga öfverhanden; och att de fattige skulle understödjas, samt en collect uppbäras för Själö hospital, der åtta spetälske och sju dårar vårdades, men ledo stor nöd. Åbo Kathedralschola var genom Furst Galitzins egen anstalt satt i gång under en Vicerector, hvilken, då ordinarie Rector, Johan Ziidbeck, oaktadt Consistorii många påminnelser, undandragit sig, jemte Viceconrectorn uppkallades i Consistorum d. 16. Sept. 1717, samt befalldes gifva skriftligt besked, huru de med scholgången förforo. I Raumo återställdes Trivialscholan med biträde af Prosten Ståhlberg, efter hvars förslag Conrectorstjensten uppdrogs åt Rådstufvurätts Notarien derstädes Erik Fridén, äfvensom Rectors och Collegæ tjensterna vid Consistorii sammanträden d. 17. och 22. Sept. sistn. år besattes, med föreskrift för de utnämnda lärarna att ställa sig till efterrättelse Kongl. Scholeinstructioner, så att de det både för dåvarande och deras egen Öfverhet kunde försvara. Men Trivialscholan i Tavastehus fortfor att vara upplöst, då Kyrkoherden i Vånå svarade Consistorium, att dess återställande för landets utfattiga tillstånd vore omöjligt, af hvilket skäl han sedermera äfven

vägrade att på sin prestgård inrätta en pædagogi, som Consistorium föreslagit. Ytterligare utfärdade Consistorium, i circulär af d. 4. Febr. 1718, förmaning till Presterskapet att låta flitigt lära ungdomen. Men bristen på läroböcker var härvid ett svårt hinder. Flerestädes tillhölls ungdomen, att "*memoriter*" lära christendomsstyckena. I Pelkäne socken i Tavastland trycktes genom Presterskapets omsorg en Abcbok medelst trädtaflor, i hvilka bokstäfverna voro inskurna.[116] Kyrkoherden i Ilmola Vhael, som, ehuru icke äldre Prest än sedan 1712, hade vunnit det förtroende, att han af Furst Galitzin utnämndes till Pastor i Vasa och Prost i Österbotten, i följe hvaraf han d. 24. Aprill 1718 till samma beställningar af Consistorium förordnades, erhöll en skrifvelse från Consistorium af d. 16. Jan. s. å., att han borde visitera församlingarna, inberätta om deras tillstånd, och så väl sjelf drifva katechetiken, som andra dertill förmana. Men om Trivialscholorna i Vasa och Uleåborg, af hvilka den förra redan näst före slaget i Storkyro hade afstannat, nämnes allsintet. Under de sista krigsåren höllos, på Furst Galitzins befallning, i Åbo äfven Prestmöten, dem Fursten sjelf öfvervar, och hvarvid vanliga synodaldisputationer icke eller saknades.[117] Och på Furstens anmodan uppsattes af dåvarande Gouvernementsecreteraren i Åbo, Gabriel Peldan, en berättelse om Finlands forntid, under titel[118]: *Noctes Aboënses, sive lucubrationes de Datis et Antiquitatibus Fenniæ, una cum specilegiis rerum Russi-*

carum in Historia Svecana occurentium, *anno Christi* 1721, till sitt historiska innehåll ganska fattig, då, som författaren beklagar, alla källor saknades; men genom sin anledning likväl hörande bland erinringarna af Galitzins, i Finland, äfven efter krigets slut, länge med liflig tacksamhet erkända och högaktade, kärlek till menskligbet och mensklig odling. Och då här de få bibehållna gladare minnen från denna mörka tid framträda, så är äfven att nämnas en bland Furstens omgifvelser upptagen Fältsuperintendent Ilromonachus Stephanus Przybytowicz, som torde på sitt håll befordrat den ädla tolerans, hvaraf Finska kyrkan erhöll välgörande vedermälen. Om denna Theolog af Grekiska trosbekännelsen är dock, utom att han med Prosten Ritz förtroligt öfverlade i religionsämnen, intet vidare bekant än hvad han sjelf, dåmera stadd på afresan från Finland, inskrifvit i en Bibel, som han till hågkomst af sig skänkte till Åbo Domkyrka. Denna vackra och minnesvärda afskedshälsning, historiskt upplysande utöfver området för Finska häfderna, lydde sålunda:[119] ”*Hunc librum dono offe-*
”*ro Ecclesiæ Cathedrali Aboënsi*, *ut manifestem*,
”*me esse credentem in unicum Salvatorem Jesum*
”*Christum*, *et justificari me per solam fidem in*
”*illum*, *et cuique notum fiat*, *quod Deus habeat*
”*invisibilem Ecclesiam. Ego enim cum natus sim*
”*in Polonia in arbe Jaroslavia*, *et educatus Rio-*
”*viæ*, *quod docuerim*, *solam meritoriam caussam*
”*nostræ salutis esse Dominum Jesum Christum*,

"præter quem nullum hominem esse sine peccato, "sed esse omnes obnoxios peccato, et quod docue-"rim non esse invocandos Sanctos demortuos, cum "non sint Deus, et de nobis nihil ex se sciant, "nec esse adorandas imagines ut insensibiles, et "quod nihil nunc valeat delectus ciborum, dejectus "sum ex officio Præfecti, quod habui in Monaste-"rio dicto Zmieviensi, et Kiovia usque Petrobur-"gum ductus sum gladiis nudis, et exilium passus "sum vix non per annum, sed per singularem gra-"tiam et misericordiam Divinam liberatus sum ex "imperio Serenissimi Monarchœ nostri Petri 1:mi, "et denuo donatus sum officio Præfecti supra Sa-"cerdotes Ruthenos intra exercitum Ruthenum ma-"nentes in Finlandia; ut ergo manifestem hoc, "quod amantissimus sit nostræ salutis Deus, et, "ubi nunquam sperabile est, ibi habeat credentes "in se et laudantes se vero cultu, et ut vere fideles "confirmentur magis et magis in vera fide in Chri-"stum Dominum, offero dono hunc librum in Ec-"clesiam Cathedralem Aboënsem; et ut hoc libro, "qui est verbum Domini, et unica regula ac nor-"ma omnium tum ad fidem tum ad bonos mores "spectantium, doceantur piæ animae et fidem sal-"vificam habeant, voveo. A:o 1721 *d.* 6. *Oct. Hel-"singforsiæ datum.* Men här upptages denna anteckning, såsom antydande ett stöd för den omvårdnad, hvarmed Finska kyrkan, ehuru af egna föreståndare lemnad åt sitt öde, under sjelfva krigets

förvirring hade hugnats. Och ett slutligt hedrande vittnesbörd om den samvetsgrannhet, hvarmed äfven Ritz på sitt håll hade bestridt det vicariat han för Gezelius beklädde, är det erkännande af hans förtjenst, hvilket honom vederfors af embetsbröder, som, efter Gezelii bortgång och fredens afslutande från Sverige återkomne, ägde tillfälle att med fordringar, dem olyckorna hade renat, granska hans förvaltning.[120] — Framgången af hans åtgärder hade befordrats genom den civila styrelsens ordnande just på samma tid, då han började förestå Stiftet. Till Substitut åt Grefve Douglas, i händelse af hans frånvaro, samt till Lagman i södra Finland utnämndes en Lifländsk Adelsman Lilliefeldt, och likaså förordnades, om hösten 1717, till Vicelandshöfding eller Lagman i Österbotten Landtrådet Otto Johan von Tiesenhausen, samt åt honom till biträde såsom Gouvernementsecreterare den ofvannämnde Peldan. Och efter en för hela landet hotande brytning, vållad af tvenne unga Prester, Comministrarna Ruth i Maxmo samt den redan nämnde Anders Affreen, som begge på lika sätt hade förgått sig,[121] hvaraf följden bland annat var, att Peldan med sin far Kapellanen i Ilmola Henrik Peldan och Kyrkoherden derstädes Vhael infördes till Åbo för ransaknings anställande, samt att den i landet älskade Tiesenhausen tog afsked, *ut procul hinc, procul a fulmine esset,* såsom nyssnämnde Peldan i sina anteckningar om sin lefnad yttrar; så utnämndes till Tiesenhausens efterträdare i Österbotten en Finsk f. d.

Officerare Majoren Schmidtfeld, och, sedan denne, för sin våldsamma egennytta och roflystnad, i Maj 1720 blifvit afsatt, en förut såsom Capiten i Fransk tjenst anställd Estländare Volmar Adolf Stackelberg, som i sin till fredslutet fortsatta förvaltning vann allmän tillgifvenhet. — Lagskipningen i landet handhades af de få hemma qvarblefna Domare, hvarjemte i början blott Prester eller Bönder bestredo de executiva befattningarna. I södra Österbotten förrättades Domareembetet oafbrutet af den ålderstigna och blinda, men allmänt aktade Häradshöfdingen i Södra Häradet Jakob Ross; och från år 1718 var han, enligt förordnande i följe af landets invånares begäran, äfven Domare i Norra Häradet. Krigets olyckor hade isynnerhet drabbat de aflägsnare landsorterna. Beskrifningen öfver dem torde väl öfverdrifvits af Finska flygtingarna, som dymedelst kunde dels rättfärdiga sig sjelfva dels derjemte väcka medömkan. Men äfven med afdrag af en mörkare färgläggning är taflan af denna tid en af de sorgligaste i Finlands häfder. — Under de sista krigsåren likväl började, jemte det samhällsordning återställdes, äfven jordbruk och andra fredliga yrken att å nyo framgro. Och sålunda förbättrades äfven Presterskapets läge, i det att boställena upphjelptes ur deras djupa förfall, som först hade vållats derigenom, att inventariepersedlar, hvilka från äldre tider åtföljt dem, hade försålts för Svenska Kronans räkning.[122] Ersättning för arbete och kostnad vid iståndsättandet hade åt de under kriget till-

förordnade Pastorer, såsom samma boställens förvaltare, försäkrats af Consistorium, i fall de skulle framdeles nödgas afträda sina tjenster samt innehafda löneförmoner. Och jemte det att sålunda redan under sjelfva kriget grunden lades till återställande af allmän ordning, så öppnades efter långt afbrott äfven utväg till någon högre bildnings förvärfvande på aflägsnare håll. Åt de få Finska ynglingar, som i dessa nödens dagar vågade och förmådde utöfver scholan fortsätta sina studier, beviljades af Furst Galitzin, oaktadt påstående fiendtligheter, tillstånd och pass att till Sverige öfverresa. Och den dit flygtade Finländska Akademien upptog dem åtminstone i sin matrikel, ehuru Hon icke mägtade vidare än utstyra dem med vittnesbörd, för att sedermera å nyo vid Upsala Akademi inskrifvas.

Blott till namnet var Gezelius dåmera ProCanceller. Men han lade sig ut derför, att Åbo Akademi emellertid likväl icke måtte anses upphäfd, samt möjligen i följe deraf Hennes lärare beröfvas deras torftiga aflöning och enda medel till utkomst, eller tilläfventyrs sjelfva inrättningens återställande efter freden möta motstånd. Och då i Upsala tvifvelsmål hade väckts, om de ynglingar, som dit ankommo med vittnesbörd från den på flygten stadda Finländska Akademien, kunde utan undergående af nytt prof såsom Studenter antagas; skyndade Gezelius att genom enskild brefvexling häfva de uppkastade betänkligheterna, hvaremot han åberopade, att Åbo Akademis Consistorium ännu i Stockholm

från Regeringen mottagit skrifvelser, och att Akademien dymedelst vore erkänd såsom bestående. I sjelfva verket var Hon upplöst. Nästan alla Hennes lärare och embetsmän hade till Sverige öfverkommit, och derjemte var all Hennes egendom öfverflyttad. Gezelius hade tagit nära del i anstalterna för denna flyttning, liksom han äfven, strax efter sin ankomst till Stockholm sistnämnda år, hade hos Senaten anhållit, att Åbo Domkyrkas altartafla, predikstol och klåckor måtte med någon Kronans farkost afhämtas, samt, sedan icke mindre Akademiens bibliothek, tryckeri och archiv, än Domkyrkans rörliga egendom, voro till Stockholm öfverkomna, genom skrifvelse af d. 20. Juli till Kammarcollegium erinrat, att för deras insättande och förvarande rum måtte anvisas. I följe deraf feck Akademiens bibliothek sedermera ändtligen sin plats i ett fuktigt hvalf i stadshuset, der det hela sju års tid förblef liggande i sina flyttningskistor inneslutet, liksom åter Domkyrkans mässkläder insattes i ett hvalf under storkyrkan, der de icke eller voro bättre förvarade än Hofrättens meubler och archiv i tvenne fuktiga bodor vid Södermalms stadshus. Men all, äfven enskild, vetenskaplig verksamhet var för Akademiens lärare afskuren genom den nödställda belägenhet, hvari de i Sverige efter sin flygt befunno sig. Kringspridde på särskilda orter sökte månge af dem och hade den lyckan att flyttas till andra befattningar. Sålunda erhöll Professorn i Grekiska och Österländska språken Daniel Juslenius en

Lectorstjenst i Vesterås, Eloqu. Professorn Nesselius och Juris Professorn Svederus flyttades till Professioner i Upsala, Mathes. Professorn Tammelin utnämndes till Pastor i Fernebo, Log. och Metaphys. Professorn Gabr. Juslenius till Pastor i Botkyrka, Theol. Professorn Bröms till Superintendent i Carlstad; och Extraord. Theol. Professorn Tigerstedt till Pastor i Tuna i Medelpad. Af Akademiens öfriga lärare hade Medicine Professorn Hielm samt Professorn i Historien och Moralen Munster på Åland blifvit tillfångatagne; och bland dem, som till Sverige öfverkommo, men der icke öfvergingo till annan tjenst, afledo derstädes, sednare likväl än Gezelius, Professorn i Physiken Hahn och Theol. Professorn Alanus. Och sedan Bröms, som ändafrån 1713 hade burit namn af Akademiens Rector, eller Prorector, vid Domkapitlets sammanträde d. 30. Aprill 1718 tog afsked af Universitetet, var i Stockholm ingen annan qvar af hans fordna embetsbröder än Poeseos Professorn Prytz. Besättandet af de lediga akademiska tjensterna, liksom äfven af de civila och presterliga platserna i Finland, hade väl under hoppet om snar fred kommit under öfverläggning; men detta Gezelii förehafvande afstannade snart åter, i följe af ofvan anförda förständigande, att Konungen dock sannolikt ännu icke skulle företaga besättandet af samma ledigheter. Akademien återupprättades sedermera i en tidpunkt af allmän, genom det långvariga kriget utbredd, förlägenhet och nöd; tjensterna besattes i hast, och

med lärare, som till en del voro alldeles främmande, till en del mindre väl valde; och denna nya uppsättning saknade det mägtiga närmare hägn samt lifvande uppmärksamhet, hvarmed Akademiens första stiftelse, under Brahes närmaste tillsyn och omvårdnad, utfördes. Knapt förflöto åter tjugu år, då ett nytt krig förorsakade Akademiens skingring. Och sålunda, räknadt från början af K. Carl XII:s regering, hade Hon ett halft århundrade att kämpa med tryckande och förskräckande yttre förhållanden, som störde allt slags fredlig verksamhet. Emellertid fortlefde dock en längtan efter fredens ädlaste yrken; och detta djupa behof utgjorde fröet samt roten till den allmänna odlingens inre bestånd samt slutliga tillväxt och förkofran under ett påföljande lugnare tidskifte. Men Finlands hopp för denna framtid syntes hvila på de få ynglingar, hvilke ännu under sjelfva flygten förmådde beträda eller bibehålla sig på banan till någon högre litterär bildnings förvärfvande. Och med åtanka häraf bar Gezelius den ömmaste omvårdnad om de unga Finnar, hvilke i Upsala studerade, af hvilka en del enkom för sina studiers skuld hade till Sverige öfverkommit, andre voro söner till Finska på flygten stadda föräldrar. Men redan om våren 1714 var deras antal inskränkt till blott 28, deribland 23 från Österbotten, som dittills hade stått i obehindrad förbindelse med Sverige. Och denna fåtaliga plantschola för fosterlandets framtida bildning glesnade småningom mer och mer. Att uppehålla densamma var emellertid ett föremål för

Gezelii faderligt varma uppmärksamhet. Och för dessa ynglingars understödjande utverkade han en befallning från Regeringen till Consistorium Academicum i Upsala, att, vid utdelningen af de Kongliga stipendierna, Finska nationens medlemmar förnämligast borde komma i åtanka. Flere rönte dessutom prof af hans enskilda välgörsamhet och medlidsamma samt patriotiska sinnelag. Bland dem var en yngling från södra Österbotten, Isak Björklund, som sedermera genom sin skicklighet vann befordran vid Åbo Akademi, och derstädes såsom lärare och embetsman för sin fromhet samt rättskaffenhet njöt allmän aktning. Men Gezelii eget betryckta läge förbjöd honom slutligen att följa sitt hjertas böjelse och deltagande för nödlidande landsmän, hvilke från alla håll påkallade hans understöd eller hans förord vid anropande af Svenska medborgares medlidsamhet, och till utverkande af offentliga eller enskilda allmosor.

Bland den talrika skara af Åbo Stifts Presterskap och isynnerhet Pastorer, hvilke hade öfvergifvit sina embeten och hembygder samt såsom flygtingar vistades i Sverige, vann mången genom Gezelii bemedling och inflytelse sin utkomst. Flere af dem hugnades med ganska förmånliga befordringar, hvarvid de äfven efter freden qvarstannade; andre erhöllo väl blott torftiga embeten, i jemförelse med dem de förut i Finland innehaft, men voro dock sålunda försörjde; andre lifnärde sig såsom barnalärare, eller såsom medhjelpare åt Svenska Pre-

ster, eller funno hos slägtingar en skyddshamn. Men den Svenska allmänhetens medlidsamhet anlittes dessutom både af Finska, samt Est- och Liffländska flygtingar af alla stånd, äfvensom för deras understödjande collecter i Svenska församlingarna uppburos. Blott i Stockholm qvarstannade ett så betydligt antal af de förstnämnda, att Regeringen d. 12. Okt. 1714, på Gezelii förslag och anhållan, utfärdade tillåtelse för dem, att med egna Prester begå sin gudstjenst i Holmkyrkan på samma timmar, hvilka voro bestämda för den Finska stadsförsamligen i Riddarholmskyrkan.[123] Men skaror af Finska flygtingar hade äfven utbredt sig till flera andra orter i Sverige. Af dem, som hade tågat omkring Norrbotten, qvarstannade en hop i Umeå, dit Gezelius för dem skref förordande bref till den ofvannämnda Landshöfdingen derstädes Ramsay. I Strengnäs hade likaledes en hop Finska hushåll bosatt sig, der de begagnade trivialscholan till att på sitt Finska modersmål begå sin gudstjenst. Gezelius sjelf bodde på landet i granskapet af hufvudstaden; men vistades dock ofta under tiden i Stockholm, hvarest flera allmänna förtroenden, deribland hans ledamotskap i Bankens revision samt i flera öfver Pietisterna tillsatta comitéer, gåfvo honom sysslosättningar, dem han skötte med outtröttlig och hvarken för ålderdom eller sjuklighet eller olyckor svigtande nit. Förgäfves eftersträfvade han för sitt eget sjelfbestånd att erhålla ett Biskopstift i Sverige. Och då Erke-

biskopstolen år 1714 var ledig efter Spegel, öfver hvilken Gezelius höll likpredikan, var han, såsom både en af de anseddaste och derjemte i embetet den äldste bland de Svenska Biskoparna, utkorad af ryktet och bestämd i mångas mening att efterträda Spegel.[124] Dessutom erhöll han de följande åren flera gånger röster till förslags upprättande, då Biskopstift voro lediga. Men ehuru han i föregående tidskifte ofta sjelf vid sådana befordringar blifvit af Cancellipresidenten Grefve Horn rådfrågad, förbigecks han dock numera vid utnämningar, hvartill han för egen del önskade komma i åtanka. Och detta förbigående synes få ökad betydenhet deraf, att äfven hans son, som var Extraord. Theol. Professor, flera gånger förgäfves om något embete i Sverige gjorde ansökning, hvilket åtminstone alldeles oförtjenta missöde vållade, att han för sitt uppehälle låg föräldrarna till tunga. Dessa motgånger, hvilka Gezelius slutligen bland många olyckor och lidanden vederforos, synas härrört af någon onåd eller ovilja hos de magthafvande, hvartill hans strider med Pietisterna, hans rättegång med General Lybecker, och hans frimodighet vid Riksdagen 1714 kunde hafva föranledt.

Emellertid var honom åminstone den tillfredställelse beskärd, att i stilla landtligt lugn i skötet af sin familie få tillbringa sin lefnadsafton. En lycklig äkta förening hade grundlagt hans sällhet såsom make och far. Under det han var Professor vid Åbo Universitet och samma år han beklädde

Rectorsembetet, hade han med Assessorn i Åbo Hofrätt Nils Lietzens dotter Hedvig Lietzen ingått äktenskap, som i Åbo Domkyrka d. 26. Augusti 1680 högtidligen afslutades.[125] Frukter deraf voro nio barn, fem söner och fyra döttrar. Sex af dem bortryoktes tidigt, deribland en son, Nils Gezelius, en yngling af lofvande och hoppfulla anlag, hvilken var född 1682, och dog 1697, under det han studerade vid Åbo Akademi. Blott tre af Biskop Gezelii barn, en son och tvenne döttrar, upphunno mognare ålder, skänkte föräldrarna hugnad och glädje på deras gamla dagar, samt öfverlefde dem äfven. Den äldre dottren, Maria Gezelius, blef gift med Lagmannen, slutligen Landshöfdingen Baron Johan Stjernstedt, och bodde äfven under flygten i sina föräldrars granskap. Sonen Johan Gezelius, som, då flygten anträddes, var Extraordinarie Theologie Professor vid Åbo Akademi, vistades hela den följande olyckstiden hos föräldrarna. Och blott den yngre af systrarna, Christina, som först hade varit gift med Assessorn i Åbo Hofrätt Erik Loskiöld, men efter denne sin förre mans död ingeck äktenskap med Biskop Lund, skildes genom längre afstånd från sina anhöriga, för hvilka hon dock genom sin lyckliga ställning utgjorde en anledning till blott glada åtankar. Efter Gezelii bortgång vederfors hans minne en offentlig hedersbevisning, i det att, liksom hans systrar redan under hans fars lifstid hade blifvit adlade, äfven hans barn i frälsestånd upphöjdes. Hans son,

hvilken såsom Prest bibehöll sin fars namn, befordrades år 1721 till Biskop i Borgå Stift och uppnådde sålunda, ehuru på annan plats, samma embetsvärdighet så väl farfadren som fadren innehaft. Men hans sonson, i rätt nedstigande led en fjerde Johan Gezelius, erhöll under namn af Olivecreutz 1752 å Svenska Riddarhuset introduction, och blef stamfader för den adliga slägt, som bär detta namn.[126] — Och ett allrasenast upprepadt offentligt erkännande af de begge första Gezeliernas, den äldres och yngres, som de företrädesvis kallats, utmärkta förtjenster, ett vedermäle af uppmärksamma aflägsna efterkommandes högaktning, äro de bemödanden, som i Sverige, — med hvad framgång kan här icke uppgifvas, — blifvit använda, för att till det å Gripsholms lustslott samlade historiska galleri förvärfva deras porträt, och sålunda i den offentliga ärans salar förvara deras ansigtsdrag med deras rykte. I Finland, och inom den närmare kretsen för deras rastlösa, haltfulla verksamhet, har deras namn fortplantat sig i en utbredd lefvande erinring. Och deras i oljefärg utförda bröstbilder, Gezelii den yngres målad af en Tysk konstnär Ulich,[127] som i sista tiotalet af sjuttonde århundradet hade vistats på Finsk botten, voro uppställda både i Gezeliska grafchoret i Åbo Domkyrka, och, jemte alla andra ProCancellerernas, å Akademiebibliotheket. Der förvarades slutligen äfven deras, och isynnerhet den yngres, talrika, efterlemnade, men genom branden i Åbo 1827, jemte nyssnämda porträt, för-

störda manuscriptsamling, dit af omtänksamma ättlingar förärad, för att, efter mensklig uträkning, räddas undan förstörelse, men, såsom den oförutsedda förderfliga följden blef, för att Gezelius äfven bortgången skulle än en gång liksom dela fosterlandets olycka. Den alldeles misslyckade i koppar stuckna bild af honom, hvilken åtföljer Bibelverket, förtjenar knapt att nämnas. — Men hans minne lefver varaktigt i landsmäns och efterkommandes tacksamma erkännande af hans utmärkta förtjenster, hvilket af intet elements våldsamhet kan förstöras eller åtkommas.

De första åren af sin flygt bodde han med sin familie i granskapet af Stockholm, på en landsgård Odenslunda, som han arrenderade af Assessorn i Kammarcollegium Samuel Ehrenstedt. Men om hösten 1715 köpte han för 21,000 daler kmt af Lagerfeldtska familien en egendom Viggbyholm i Täby socken i Roslagen. Och på detta vackra ställe tillbragte han sina sista lefnadsår, samt slutade der sina dagar.[128] Rask och stark ända till sin höga ålder aftog han märkligen blott mot slutet af sin bana, sedan en alldeles ny både litterär och politisk verld hade bildat sig rundt omkring honom, hvilken måste vara honom främmande. De två sista åren af sin lefnad var han ofta opasslig, och nödgades för svag syn begagna främmande hand till skriftliga meddelanden. Hans yttersta sjukdom var kort. Den 3. Aprill 1718 ansattes han af en hetsig bröstfeber, som lade honom på sotsängen,

der han i sitt sjuttiondeförsta lefnadsår, d. 10 i nyssnämnda månad kl. 8 e. m. afsomnade. Begrafningen skedde d. 26 nästföljande Juni med mycken högtidlighet, i Stockholms Storkyrka, der han äfven hade blifvit vigd till Biskop. Likpredikan förrättades af dåv. Superintendenten i Carlskrona Humble. Och två dagar sednare, eller den 28:de i samma månad, begecks hans minne med ett offentligt Latinskt Tal, som, efter utfärdadt invitationsprogramm, af Professor Daniel Juslenius hölls i en, på denna tid egentligen för Åbo Hofrätts sammanträden upplåten, sal i Tungelska huset. Detta Tal, liksom derjemte Likpredikan, utgafs äfven från trycket,[129] och bär sålunda till sednare slägten vittnesbördet om den högaktning samt vördnad Juslenius, sjelf i åminnelsen hos efterkommande hedrad, hyste för sin bortgångna välgörare, lärare och föresyn så i offentliga värf som i trons och tänkandets inre lif.

Men Gezelii förtjenster tala för sig sjelfva, eller påkalla omedelbart deltagande samt uppmärksamhet. Och det han i sjelfva verket utfört har sitt med egen glans lysande, afgjorda värde och betydenhet. Djupare ligger dock sjelfva kärnan af den heder honom tillkommer. Ty såsom öfverhufvud det historiskt märkvärdiga och lofvärda utvecklar sig blott der, hvarest först alfvarliga behof af en högre sanning och rätt hunnit vakna och utbreda sig, och hvarest således förbättringar och välgörsamma yttre öfvergånger blott i ringare mån kunna räknas enskilda till godo; så är icke eller framgången af Ge-

zelii bemödanden hans egna förtjenst. Men den är dock icke destomindre för honom likaså äror orik, emedan han orubbligt visste, att han väsendtligen verkade det verk, som af en högre och allmänlig ande framdrefs. — Och slutligen i grund af denna insigt, samt hvad han derigenom ledd och och lifvad utfört eller befordrat, tillkommer honom ytterst äfven äran af skördar, som i tidernas utveckling mognat ur frön dem han utsådde, utan att sjelf ana hela betydelsen af sitt arbete. Kyrkans inre förkofran, som utgjorde det närmaste i sig sjelft håltfulla föremålet för hans sträfvanden, blef i hans fädernebygd, liksom öfverallt, der Reformationen framgeck, grundvalen för ett förbättradt och befästadt samhällsskick, äfvensom för tolerans och tankefrihet, samt vetenskapernas sjelfständiga tillväxt. Och denna aflägsnare högre förädling samt upplysning länder till förherligande af hans värf, emedan han trodde på den osynliga magt, som genom utgången af menniskors inskränkta bemödanden förkunnar sig i Historien.

Bilagan I.

Gezelii Barn.

1. Dottren *Maria* var gift med Landshöfdingen Baron *Johan Stjernstedt.*

Han härstammade från Viborg. Efter sin far bar han tillnamnet Theslef, tills han adlades. År 1670 blef han Auscultant i Åbo Hofrätt, 1672 ordinarie Advocat, 1675 Actuarie ders., 1678 tillika Vicehäradshöfding i Piikie Härad, 1680 Secreterare vid Militiecommissionen i Finland, s. å. Häradshöfding öfver tre Härader i Viborgs Län, 1694 Gouvernementsecreterare i Narva, adlades d. 3. Dec. 1697, utnämndes vidare 1699 d. 7. Juni till Justitie Borgmästare i Narva, d. 31. Dec. 1703 till Lagman i Södra Finland, d. 4. Juli 1705 till Vicelandshöfding i Åbo Län, d. 10. Maj 1706 till Vicelandshöfding i Österbotten, d. 15. Juli 1711 åter, och d. 10. Sept. 1712 för tredje gången till Vicelandshöfding i Åbo Län, d. 2. Apr. 1714 till ordinarie Landshöfding i samma Län, det han dock i sjelfva verket icke tillträdde. D. 23. Maj 1719 utnämndes han till Friherre. Efter Nystadska fredslutet d. 30. Aug. 1721, enligt hvilket Finland inom fyra veckor borde åt Svenska Regeringen utrymmas, trädde han såsom Landshöfding i brefvexling med de i Åbo återställda embetsmyndigheter, bland dem Åbo Magistrat, hvars första sammanträde af de hemkomna Borgmästarne Baltzar Schultz och Anders Lindh hölls d. 8. Nov. 1721. Men Stiernstedt, som i Sverige öfver vintern hade qvarstannat, afled der d. 7. Febr. 1722.

Han hade varit gift, först med Krigscommissarien Johan Gripenbergs dotter Maria Gripenberg, sedan med Borgmästaren i Stockholm Michael Törnes dotter, Asses-

sorn i Dorpats Hofrätt Joh. Gust. Carlhielms enka, Sara Törne, som dog 1701, och sist med Maria Gezelius, som dog 1735. Af första giftet hade han en son, Friherre Carl Johan Stiernstedt, som uppnådde Riksråds värdighet.

2. Biskop Gezelii d. y. andra dotter *Christina* blef år 1703 gift med Assesorn i Åbo Hofrätt *Erik Loskiöld*.

Han var född i Helsingfors d. 25. Jan. 1665. Fadren, Martin Tolpo, var då Länebokhållare, sedan adlad Loskiöld, och Häradshöfding; modren Christina Rosendahl. Efter fulländade studier inskrifven i Åbo Hofrätt förestod han någon tid Domsagor, befordrades 1691 till Häradshöfding i Sääxmäki Härad efter sin fader, som tagit afsked, och 1701 till Assessor i Åbo Hofrätt. Med sin familie stadd på ett besök hos sina föräldrar på deras egendom Konhof i Akkas Socken, afled han der i sitt 43:dje lefnadsår d. 29. Jan. 1707, efterlemnande enka samt en dotter och en son, hvilken kort efter fadren d. 24. nästfölj. Apr. dog, hvarmed den adliga familjen Loskiöld på svärdsidan utgeck.[130]

Christina Gezelius trädde sedan, såsom enka efter Assessor Loskiöld, d. 6. Apr. 1709 i äktenskap med Biskopen i Viborg *David Lund*, som hade varit hennes förre mans lärare, samt talman, då han friade, och sedermera äfven hade sammanvigt dem.

Biskop David Lund var född på Aminne gård i Haliko Socken d. 13. Mars 1657. Föräldrarna voro Regementskrifvaren vid Nylands Cavalleriregemente Johan Lund och Margareta Gyllenböijel. Han studerade i Åbo och Upsala, promoverades i Åbo 1682 till Magister; gjorde 1683—1685 en utrikes resa; befordrades den 23. Augusti 1685, efter sin hemkomst, till Adjunct samt Extraord. Philos. Professor, 1688 till Poeseos Professor, d. 3. Dec. 1691 till Linguarum Professor, d. 12. Mars 1697 till Tredje Theol. Professor, i hvilken egenskap han introducerades d. 1[illegible]. Febr. 1698, flyttades 1700 till Andra Theol. Professionen, promoverades i Åbo 1702 till Theol. Doctor, befordrades 1705 till Biskop i Viborg, och slutligen d. 21.

Aprill 1711 till Biskop i Vexiö, dog d. 12. Okt. 1729. — Han hade 1687 gift sig med Prof. Jak. Flachsenii dotter Margareta Flachsenius, som dog 1705, derefter han d. 6. Apr. 1709 ingeck äktenskap med Christina Gezelius, enka efter Assessorn Loskiöld. Bland barnen af förra giftet var Susanna Margareta Lund, som blef gift med Theol. Professorn Abraham Alanus. Tre söner af sednare giftet blefvo 1719 adlade under namn af Ehrenlund. Men Biskop Lund ifrade vid Riksdagen s. å. mot Presters adelskap. Dottren Christina Lund blef 1730 gift med sin faders efterträdare Biskopen i Vexiö Gust. Ad. Humble. Hennes mor, Biskop Lunds enka, dog 1732.

I yngre åren hade Lund gjort sig känd genom någon färdighet att sammansätta Grekisk och Latinsk vers. Under sin förvaltning i Vexiö förvärfvade han sig aktning och tillgifvenhet såsom en godsint man. Deremot hans måg och efterträdare Humble ansågs såsom en envåldig hierarch.[131]

3. Biskop Gezelii d. y. son, Biskopen i Borgå *Johan Gezelius* var född i Narva d. 6. Maj 1686. Han blef Student i Åbo 1699, anträdde om sommaren 1704, i sällskap med sedermera Extraord. Theol. Professorn Tigerstedt, en resa först till Greifswald, derifrån genom Holland till England, och sedan åter till Tyskland, samt anlände hem om sommaren 1707. Året derpå begaf han sig till Rostock, der han öfver vintern studerade Theologi. År 1709 åter hemkommen utnämndes han medelst Senatens fullmagt af d. 16. Maj 1710, som genom Konungens fullmagt dat. vid Bender d. 3. Okt. s. å. stadfästades, att vara Extraord. Theol. Professor vid Åbo Universitet, hvartill han, enligt den förra af dessa fullmagter, förordnades hufvudsakligen såsom uppmuntran att understödja fadren i Bibelverket. I denna egenskap feck han Sagu pastorat, som fadren förut, för samma bibelarbetes skuld, jemte Pargas hade innehaft, men nu, genom anmälan hos Cancelleren och Domkapitlet, till sonen afträdde, hvarefter denne d. 14. Dec. 1711 såsom E. O. Professor introducerades. Under

flygten i Sverige lefde han utan lön, till dess han d. 7. Jan. 1720 befordrades till Andre Theol. Professor vid Åbo Akademi. Sedermera utnämndes han d. 18. Okt. 1721 till Biskop i Borgå, der han, efter resa kring Norrbotten, inträffade d. 8. Mars 1722. År 1732 promoverades han i Upsala till Theol. Doctor. Han dog, allmänt saknad och sörjd, d. 18. Maj 1733.[182] — Den 25. Okt. 1720 hade han gift sig med afl. Superintendenten i Vermland Jonas Arnells dotter Helena Arnell, som öfverlefde honom jemte en son Johan Gezelius, adlad Olivecreutz.

Bilagan II.

Gezelii från trycket utgifna arbeten.

Hans i yngre åren, eller innan han blef Ordinarie Professor, utgifna akademiska Disputationer äro anförda i Fadrens *Minne* sid. 274 och 317. Ders. sid. 295 f. anföras äfven titlarna å hans Svenska öfversättningar af Martin Geijers Andliga Betraktelser samt Schützes *Memoriale Christianum*; här nedan not. 6 den Latinska sorgebetygelsen eller grafskriften öfver Scheffer; i Fadrens *Minne* sid. 267 de genom Gezelii d. y:s föranstaltande i Åbo år 1679 och 1690 tryckta upplagorna af Joh. Bened. Carpzovii *Hodegeticum*, samt Edenii *Epitome Historiæ Ecclesiasticæ Novi Testamenti*, och ders. sid. 283 f. den i Narva 1688 hållna Hyllningspredikan, samt, sid. 285, Likpred. öfver Georg Brakel, och sid. 278 den år 1693 utgifna samlingen af Predikoutkast öfver Böndagstexterna.

Äfven sedermera eller under hela sin öfriga lefnad fortfor han oafbrutet med utgifvande af dylika Predikoutkast, hvilka dock ej blifvit tillsammans å nyo aftryckta. Någon fullständig samling af dem kan icke eller här åberopas. — För åren 1695—1698 utkommo blott på ett blad i quartformat korta anvisningar till de texter i den

år 1693 utgifna Samlingen, hvilkas förklaring kunde tillämpas till de förstnämnda årens böndagstexter. — För år 1703 utkom: *Ad Textus sacros Solennium dierum poenitentialium Anni MDCCIII. Indiculus, monstrans in Fasciculo Dispositionum Homileticarum, heic Aboæ, Anno MDCXCIII, edito, labores homogeneos*, 1 ark, 4:o, hvilken, utom det som i rubriken uppgifves, innehåller Utkast med tillämpning på Sveriges dåvarande segerrika krig. — Utförligare är *"Brevis Dispositio Homiletica in Textus Poenitentiales Solennium Precum, Anni* 1704, 3 ark, 4:to — Följande årets *Textuum Poenitentialium - - brevissima Expositio* utgör 5 blad, 4:to. — *Dispositiones Homileticæ in Textus Poenitentiales, Dierum Solennium Precum, Anni* 1708, 3½ ark, 4:to. — Dylika för år 1709, 2 ark; för år 1710, 1½ ark, samma format. — Predikoutkasten för de tre första Böndagarna 1711 äro i slutet daterade *Beatebergæ d.* 17. *Aprilis* 1711; utkastet för den fjerde Bönedagen s. å. har särskild rubrik, och utgör ½ ark. — Utkasten för år 1713 upptaga 1½ ark. För samma år finnas dock andra utkast, i hvilka för samma dagar alldeles olika texter uppgifvas, men hvaraf blott ett bristfälligt exemplar här kan åberopas. Det dubbla arbetet härrörde deraf, att texterna för den första böndagen voro utfärdade af Senaten, men de tolf återstående, för följande böndagar, af Konungen sjelf, ehuru de förste texterne ej hade hunnit i rättan tid ankomma. Dispositionerna för år 1715 utgöra ½ ark; för 1716, 3¾ ark; för 1717, 1½ ark, allt i quartformat. För 1718 torde ej mer än utkastet till predikningar på första böndagen hunnit utgifvas; det upptager 7 sidor. — I alla dessa arbeten hänvises ofta till den år 1693 utgifna samlingen.

Gezelius är dessutom författare till följande homiletiska skrifter:

Dispositio Homiletica, in Philipp. Cap. Primi, versiculum 21. *Qui cum - - - Reginæ Ulricæ Eleonoræ - - - exequiæ Regiæ in universis Imperii Sveogothici templis celebrarentur, a. d.* 28. *Nov. Anno MDCXCIII. erat exponendus et explicandus.* 2 ark, 4:o.

Dispositio homiletica, in Pericopam Evangelicam Luc. XIIX. V. 31. *seqq. qvæ ordinarius est textus Dominicæ Qvinqvagesimæ, sive Esto Mihi. Qvo die Anno MDCXCIII. memoria beneficiorum Dei, per Concilium Upsaliense, Ecclesiæ Christo in regno Sveogothico exhibitorum, transacta periodo seculari, in universa patria celebraretur.* 1 ark, 4:o.

Dispositiones Homileticæ, in Textus Sacros pie tractandos, cum - - - Regem Carolum Undecimum - - - sibi et toti orbi Christiano, morte immiti ereptum - - - Regni Sveo-Gothici Incolæ moestissimi deplorarent. A. d. 20. *Augusti, Anno MDCXCVII.* 3 ark, 4:o.

Dispositio Homiletica, in Textum funebrem, 2. *Chron.* 31, 20, 21. *in Exequiis - - - Caroli Undecimi - - - per universum Regnum Sveo-Gothicum,* 24. *Novemb. Anno* 1697. *celebrandis, exponendum et applicandum.* 2 ark, 4:o.

Dispositio Homiletica in verba Psalm. 21. *v.* 2, 3, 4. *pie tractanda, cum sacræ unctionis et regiæ Coronationis - - Regis Caroli Duodecimi - - - Solennitas a. d.* 14. *Decembr. A. MDCXCVII celebrata, piis votis et desideriis recoleretur a. d.* 3. *Martii A. MDCXCVIII.* 1¼ ark, 4:o.

Brevis Dispositio Homiletica, in Textus, Solennis ad Deum gratiarum actionis, ad d. 5. *Febr. Anni MDCCI. peragendæ, propter insignem victoriam, - - - Carolo XII. - - - cœlitus, die* 20. *Novembr. Anni MDCC. concessam, contra ingentes Czaris Muscovitici Narvam obsidentes copias.* 1½ ark, 4:o.

Brevis Dispositio Homiletica, in Textus Solennnis ad Deum gratiarum actionis, ad. d. 12. *Febr. Anni MDCCIV. peragendæ. Postquam Divina potentia - - Carolo XII. - - - Annum MDCCIII. sive Seculi huius tertium multis modis in Polonia reddiderit victoriosum.* 1 ark, 4:o.

Brevis Dispositio Homiletica in Textum Secundum Solennis ad Deum Omnipotentem Gratiarum Actionis ex mandato Sacræ Regiæ Majestatis ad diem 9 *Martii*

MDCCVI. per universum Regnum Sveo-Gothicum, instituendæ. 1 ark, 4:o.

Brevis Dispositio Homiletica, in Textus, solennis ad Deum gratiarum actionis, ad diem 26. *Aprilis, Anni MDCCVII, pro pace, feliciter pacta inter - - Carolum XII. - - et - - Frederic. Augustum.* 1½ ark, 4:o.

The rätteligen Wijsas Förmohner i thetta och thet tilkommande Lijfvet: uthaf Psalm 119. *vers.* 18, 19. *Tå - - - Mag. Johannes Cajanus, genom Kongl. May:tz nådigste Förordning Professor in Facult. Philosophica vijdh Kongl. Academien i Åbo; - - begrofz, i S:t Mariæ Kyrckia wijdh Rändemäcki, Anno* 1681. *den* 3. *Julij, som var Dom. 4. Trinit. Enfaldeligen förestälte af Johanne Gezelio J. F. S. Theol. Doctore ejusdenque Facult. Professore Ordin. samt tå Pastore wijdh bemälte Försambling. Tryckt i Åbo af Johan Winter, Kongl. Booktr. Anno* 1692. 6 ark, inberäknadt ett främst tryckt Programm, d. 3. Juli 1681 utg. af Akad. d. v. Rector E. Falander.

Tarpellinen Neuwo Waloista; cuinga turhia Waloja pitä wäldettämän; Laillisis Waloisa Jumalata cunnioitettaman; ja erinomaisest, cartettaman wääriä Waloja, Lain ja Oikeuden edes. Turusa, prändätty Johan Winterildä, Cuning. Kirjan Pränttäjäldä, Wuonna 1696. 2 ark, titelblad och företal inberäknade, 8:o.

Företalet, på Svenska, med Gezelii namn undertecknadt, tillkännager, att den lilla skriften är en öfversättning af ett stycke ur hans 1688 i Narva hållna hyllningspredikan, blott med tillägg af några varnande exempel.

Om Hunger och Dyyr Tijdh, Trenne predikningar: sampt en Om Tacksäjelse til Gudh, tå han välsignar Åhret. Håldne uti Domkyrckian i Narfwen, åhr 1685. *Tryckte i Åbo, af Johan Winter,* 1696. 170 sidor, utom innehållsförteckning, titel och företal, 7 blad, 8:o.

Företalet är stäldt till Presterskapet i Åbo Stift. De tre första predikningarna hade Gezelius hållit i anledning

af en hungersnöd i Ingermanland och den sista om hösten derpå efter en hugnande skörd. Deras utgifvande från trycket föranleddes af den hungersnöd, som då hemsökte Finland.

Innehållet af en trogen Evangelii Predikares Lära, författat Rom. Cap. 10. *v.* 9, 10, 11, 12, 13. *Och i en Christelig Lijk-Predijkan, tå - - - Herr Christianus Procopeus, en tijd berömlige Kyrckioherde vid den Finska Församlingen i Stockholm, samt Consistorii Assessor; och sedermehra i flere åhr, vaksamme och välmeriterade Kyrckioherde uti Loimjoki Försambling i Finland, vid en ansenlig Jordefärd till sitt Hvijlorum beledsagades; Korteligen förklarat af Johanne Gezelio J. F. Doct. Episcopo* & *ProCancellario Aboënsi. Uthi Loimjoki Kyrckia, den* 17. *Sept. Åhr* 1693. *Tryckt i Åbo hoos Johan Winter, K. B. åhr* 1699. 7½ ark, titelbladet, personalierne, och en Svensk grafskrift på vers, inberäknade, 4:o. (Är meddelad af Hr Canc. R. Wallenius).

The i Ewigheet Rättferdigas Tree reesor: fördubblade Arfzlott: Beskrifven uti Wijshetennes Book 5 *Cap. v.* 16, 17, *och tå Hans Kongl. May:tz vår aldranådigste Konungz fordom Troo-Man och Landshöfdinge öfver Åbo och Biörneborgz Lähn samt med Åland, Then Högvälborne Herren, nu hoos Gud Salige, Herr Lorentz Creutz, Friherre, Herre til Sarfwelax, Tiusterby, och Tykö, vardt med en Christelig och Högansenlig Jordefärd, uthi en stoor och uthwald sammankomst af månge och högtförnähme personer, beledsagad til dess Hvijlorum i Åbo Domkyrckia, den* 18. *Januarii* 1699, *enfaldeligen föreställd af Johanne Gezelio J. F. S. Th. D. Ep. Aboensi* & *Procancellario. Åbo, tryckt af Johan Winter, Kongl. Boktr.* 14 ark. Sedermera följa, med nya arkteckningar, grafskrifter på flera språk, Akad:ns d. v. Rector Rudéens programm, och Prof. Alanders minnestal. Alltsammans 26½ ark, Folio. — (Meddeladt af Hr Canc.R. Wallenius).

Gudfruktiga barnaföderskors salighetsbevis, eller Likpred. i anledning af Psalm. LXXIII. 25, 26. *öfver*

Anna Christina Bank, Mag. Joachim Festings Maka, 1695, 4:o.

Anföres här blott efter Stiernm:s *Ab. Lit.* s. 88.

De trognas fördolda lif och dödsvinning i Christo, Likpred. i anledning af Philip. 1. 21. *öfver Anna Walstenia, Matthias Rungii Maka,* 1706, 4:o.

Kan likaledes blott efter Stiernman här anföras.

En Trogen Lärares Wälsignelser, af Psalm 84: *v.* 7. *uthi en Christelig Lijk-Predikan, när - - - Herr Matthias Erici Berg, wälmeriterad Kyrckioherde i Jomala Sokn, samt berömlig Probst öfwer Åland - - - infördes i thes hwilorum i berörde Sokns Kyrckia, d.* 27. *Julii* 1709. *Korteligen förestälte af Johanne Gezelio, J. F. Åbo, Tryckt af H. C. Merckell, Kongl. Booktr.* 1709. 68 sidor, personalier och en grafskrift inberäknade; dessutom titel och tillegnan till enkan, 2 blad, 4:o.

I Herrans Jesu Namn! Gudz Rådh emot Hemsökningenes-Dagh: uthaf Osee siette Cap. första vers. Å then af Hennes Kongl. Höghet Riksens Arf-Princessa; samt Theras Excellentier, Hans Kongl. Maij:tz vår Allernådigste Konungs Herrar Rådh; til then 15. *Januarii* 1714 *Gudeligen påbudna Allmänna Extraordinarie Faste-Boot- och Böne-Dagen; uthi Kungshuset i Stockholm enfaldeligen förestält. Stockholm, Tryckt hoos Henr. C. Merckell; Kongl. Booktr. uthi Stor-Furstendömet Finland,* 1714. 8 ark, titelblad och företal inberäknade, 4:o. Företalet är undertecknadt Jo. Gezelius, J. F. Episc. Ab. (Enligt Hr Canc. R. Wallenii meddelande.)

Ty om wij samt med Christo inplantade wardom til en lika dödh, så warde wij ock uppståndelsen like. Rom. 6: *v.* 5. *Hwilka heliga Gudz Ord, uthwaldt hade Kongl. May:tz Tro-Man Ärchi-Biskopen, samt Kongl. Universitetets här i Upsala Pro-Cancellarius, - - - Doct. Haquinus Spegel, och, widh Thes högansenliga Begrafningz-Act, then* 23. *Maj* 1714, *som war H. Trefallighetz Söndag; i bem:te Stadz Domkyrckia, uthi en Christelig Lijk-Predikan enfalleligen förklarade Johannes Gezelius, J.*

F. Tryckt i Upsala hos Johan H. Werner, Kongl. May:ts och Upsala Academiæ Boktryckare. 11 ark, personalier, titel och dedication inberäknade, 4:o.

I fortgående arkteckning dermed äro *Epicedia Memoriæ Spegelianæ sacrata. Eller Graf-Skrifter öfwer - - - Doct. Haquinus Spegel. Upsaliæ, MDCCXIV.* 3¼ ark, 4:o.

Såsom Ordinarie Professor har Gezelius författat blott En disputation:

De vulneribus Christi. Resp. Joh. Laibeck, Ostrobothn. 4 ark, 8:o.

Men i egenskap af Rector, 1680, 1681, utfärdade han följande programm:

1. Bjudning af d. 10. Okt. 1680, till Prof. Joh. Flachsenii dotter Christinas begrafning.

2. Bjudn. af d. 1. Nov. s. å. till åminnelsefesten öfver Grefve Brahe.

Enligt tillkännagifvande i samma programm hade Consistorium Acad. beslutat derefter årligen med ett offentligt tal begå d. 18. Febr. såsom Brahes födelsedag och Luthers dödsdag, samt dessutom såsom betecknad med namnet Concordia. Beslutet finnes åtminstone än 1693 iakttaget.

3. Bjudn. utfärdad 1:a Adventsöndagen s. å. till Depositorn Carl Alani begrafning.

4. Bjudn. af d. 12. Dec. s. å. att afhöra tal öfver Dr. Ulrika Eleonoras kröning.

Detta programm finnes dessutom sammantryckt med sjelfva talen: *In - - Reginæ - - Dn. Ulricæ Eleonoræ - - coronationem - - ad diem VII. Calendas Decembres anni MDCLXXX. peractam; votivæ gratulationes Academiæ Aboensis. Excusæ a Johanne Waldio, Reg. Univ. Abo. Typogr.* 11 ark, fol.

5. Intimation af d. 6. Febr. 1681, om Stud. Matthiæ Simonis Pithonii relegation.

Anföres här efter meddelande af Canc. R. Wallenius.

6. Bjudn. utfärdad söndagen *Reminiscere* 1681 till Domkyrkosysslomannen och Consistoriinotarien Gabr. Lauræi begrafning.

7. Bjudn. af d. 1. Maj 1681 till Professorn Wanochii introduction.

8. Bjudn. af d. 19. Juni 1681, till Rectoratsombytet.

Dessa på Latin författade programm bestå hvart och ett af 1 ark, patent folioformat.

Såsom Superintendent i Ingermanland utgaf Gezelius: *Uscollinen Manaus Nijlle cuin Suomenkieldä puhuwat, mutta cuitengin tähänasti heitäns pitänet Wenäjän Kirckoin ja Pappein tygö. Annettu Stockholmis, Wuonna* 1686. Utan uppgift om tryckningsort. 1 ark, 4:o.

Likaledes - - - - - *Wuonna* 1687. 2 ark, 4:o.

Deras rubrik är lika, utom att den sednare i st. f. *Wenäjän Kirckoin* har *muiden Kirckoin,* och att *Stockholmis* är utslutet. Innehållet är ganska lika.

Såsom Biskop har Gezelius utfärdat fyra tryckta Circulärbref:

af d. 27. Oktob. 1702, 1 ark,

af d. 29. Maj 1706, 1 ark,

af d. 6. Nov. 1708, ½ ark,

af d. 10. Dec. 1710 från Beateberg i Roslagen ½ ark, alla i quartformat, och på Svenska. Jemför här ofvan sidd. 73, 139, 147, 157.

Af det fjerde, eller sista åberopar Wallqvist *Eccles. Saml:r* 6. *o.* 7. *Fl.* s. 380 två exemplar, som skiljde sig deruti, att det ena hade datum af d. 18. Nov.

De Synodaldisputationer, hvilka under Gezelii förvaltning af Åbo Stift utkommo, äro icke af honom författade. J:fr *Gez:i d. ä. Minne* s. 277 samt Bergii *Nytt förråd af Handlingar* s. 45—48, hvaraf inhämtas, att han, äfvensom sedermera ErkeBiskopen, nödgats hos Konungen klaga deröfver, att Pastorerne vägrade åtaga sig præsidium vid synodalmötena. Till den disputation, som 1706 ventilerades, har Gezelius skrifvit företal, deri näm-

nes*) att, utom de prestmöten, som i Åbo och Österbotten dittills af honom blifvit hållna, Ålands Prester särskildt varit samlade i Jomala, d. 11. Febr. 1692, och d. 25. Juni 1697, emedan de ej alltid kunnat i Åbo om vintern infinna sig. De ordinarie sammankomsterna i Åbo hade förut blifvit hållna i Domkyrkans sakristia; men vid mötet d. 15. Jan. 1690 beslöts, att nästa synodus skulle, emedan i sacristian var något mörkt och äfven trångt, samlas i Akademiens öfra auditorium. — Äfven under Ryska occupationen anställdes prestmöten, som ofvan sid. 191 är nämndt. J:fr Erkebisk. Tengströms *Handl:r VI.* s. 42 ff.

En tillfällighetskrift, som har afseende på Gezelii Bibelverk*), är följande:

Ad - - - Regem Carolum XII. - - - cum annum seculi XVII. ultimum, imperii Majestatis Suæ quartum, - inchoaret; - Gratulatio. Impressa Aboæ, anno 1703. 1½ ark, 4:o.

Den är undertecknad, Åbo d. 23. Dec. 1699, af Gezelius. Innehåller bestraffningar öfver Katholiker och Calvinister, pris öfver Svenska Regeringens i det då utgående århundradet betedda omvårdnad om religionen, och slutligen en framställning af Bibelverkets plan, samt underdånigt förord för detsamma.

År 1714 utgaf han, som ofvan sid. 181 f. nämndt är, i Stockholm:

At thet må hållas orådeligit i närwarande Fäderneslandets fahra, flytja sig och sin egendom, ifrån sina förrätningar och hemwist i Stockholm til andra orter i Riket. 1 ark, 4:o.

Det vigtigaste af hans arbeten är Bibelverket, hvars allmänna titel är följande:

Biblia, thet är All then Heliga Skrift på Svensko. Efter Hans Kongl. Maij:ts Högstsal. Konung Carl Then Elloftes, i glorwyrdigste åminnelse; Nådiga Förordning. Medh nödtorftig Förklaring widh hwar vers: Til then himelska Sanningens tydeliga Förstånd och grundeliga

Förswar; samt till hwar och ens Lärdom, Tröst och Förmaning. Medh Kongl. Maij:ts allernådigste Privilegio. Stockholm, Tryckt af Henr. Christoph. Merckell, Kongl. Boktryckiare i Stor-Furstendömet Finland, och til ända bracht Åhr 1728. Framför titelbladet står Gezelii den yngres porträt, illa graveradt, af Hamasson.

Efter denna allmänna titel följer en speciel:

Thet Gamla Testamentetz Förste Deel: Innehållandes The Fem Mosis Böcker. Efter Hans Kongl. Maij:ts o. s. v. — — —; *samt til* — — — *Förmaning. Stockholm tryckt af Henr. C. Merckell, Kongl. Boktryckiare, Åhr* 1724. Derpå följa tvenne af "samtl. Sal. Biskopens Gezelii Arfwingar" undertecknade dedicationer, den främre till Konung Fredrik, den sednare till Riksens Råd, hvilka dedicationer tillsammans upptaga 6 blad; ytterligare, 1:o "Företaal och Berättelse," 2:o "D. Martini Lutheri Förspråk på thet Gamla Testamentet," 3:o "Register på the förnämsta Trones Artiklar" o. s. v., hvilka tillsammans upptaga 8 ark. Pagineringen går från Mosis Böcker oafbruten till

Thet Gamla Testamentetz Andre Deel: innehållandes Josua och DomareBoken m. m. ders. s. å., och ytterligare till

Thet Gamla Testamentetz Tredie Deel: innehållandes Jobs Book m. m., ders. 1727. Denna del har särskildt företal, utgörande 3 blad. Pagineringen fortgår till

Thet Gamla Testamentetz Fierde Deel: innehållandes Propheterna — — — ders. 1728. Dessa fyra Delar tillsammans utgöra 1387 sidor.

Thet Nya Testamentetz Förra Deel: innehållandes the Fyra Evangelisterna samt Apostla Gierningarna. Efter Hans Kongl. Maj:tz m. m. *Åbo, tryckt af Henr. Christoph. Merckell, Kongl. Boktryckiare, åhr* 1711. Tryckningen af denna del, den första som utkom, var väl börjad i Åbo, men fulländades i Stockholm. J:fr här sid. 134, och ErkeBisk. Tengströms *Handl:r VI.* s. 3. Efter titelbladet följer först en dedication, på 2 blad, till Enkedrottning Hedvig Eleonora, undertecknad af Geze-

lius; derefter en "Berättelse om thetta Bibelarbetet," samt "D. Mart. Lutheri Förspråk på thet Nya Testamentet," tillsammans upptagande 1 blad. Pagineringen fortgår från denna Del till

Thet Nya Testamentetz Andra Deel: innehållandes – – – –. Ders. 1713. Näst efter titelbladet följer en, af Gezelius i Stockholm d. 7. Sept. 1713 undertecknad, dedication till Prinsessan Ulrika Eleonora, 2 blad, samt en, Åbo d. 5. Junii 1713 daterad, "Widare berättelse om thetta heliga Arbetet," 1 blad. Begge delarna af Nya Testamentet utgöra tillsammans 667 sidor, folio.

Men slutligen äro här att anföras några arbeten, hvarmed Gezelius blott såsom utgifvare hade befattning. De äro:

B. Mag. Simonis Paulini, Prof. S. Linguarum in Reg. Universitate Aboensi, Grammatica Hebræa: in qua Pars potior Hebraismi restituti, nervose et dilucide traditur. Addita quoque sunt Capp. IV. Genes. Hebraica, cum Versione Latina. Cum gratia et Privilegio S. R. M:tis. Aboæ, excusa a Johan. Winter, Reg. Typogr. Anno 1692, 8:o. De fyra kapitlen af Genesis, som hafva särskild titel: *Genesis Hebraice, cum nova versione Latina. Aboæ, excusa,* m. m., och särskild paginering, utgöra 15 sidor. Sjelfva Grammatiken upptager 541 sidor, registret 7 sidor, titel och dedication samt företal m. m. 16 sidor.

Gezelius skref till Paulini arbete både företal och dedication, hvilken sednare var ställd till den aflidne författarens adlade broder, Secreteraren i Svea Hofrätt Johan Lillienstedt, som sedermera uppsteg till de högsta värdigheter, blef Grefve och Riksråd m. m. — En Hebraisk Språklära var utgifven af Gezelius d. ä.; men torde dåmera redan varit utgången ur bokhandeln. J:fr här ofvan sid. 132.

Ymnig Tröste-Skatt uti armod och fattigdom, hwilken Sal. M. Christian Scriver, Senior och Pastor i Magdeburg, och sedan Furstlig Saxisk Öfver Hof-Predikant, hafver infattat i sin Siäle Skattz Fiärde Deel. Nu

meera, jämte samma berömlige Lärares Enckie-Tröst, af Tyska Språket öfwersatt i thetta hårda Sorge-Åhr 1697. *Cum gratia et privilegio S. R. Majestatis. Tryckt i Åbo, af Johan Winter, Kongl. Booktryckiare.* 24 ark, utom titel och företal, hvilka upptaga 2 blad, 12:o.

Företalet, som är undertecknadt af Gezelius, börjas sålunda: "Emedan här i thet nästförledne swåra Åhr nå-"gre fåå Predikningar utgingo om Hunger och Dyr Tijd, "hafwer man ock kommet att låta öfwersättia och tryc-"kia denne i Armod och Fattigdom rijke Tröste-Skatt." Ytterligare förmäles, att öfversättningen är gjord af Slotts-Predikanten i Åbo Gabriel Salonius, samt sedan på hans begäran blifvit öfversedd af Gezelius. Salonius blef sedermera Pastor i Bierno. Efter hans och Professor Joh. Haartmans anteckningar skall Stiernman författat sin *Aboa Literata.*

Yxi lyhykäinen Opetus oikiasta Wanhurscaudesta, coconpandu sildä muinen Cuuluisalda ja Corkiast Oppenelda, mutta nyt Jumalan tykönä autualda Prowastilda ja KirckoHerralda Paimiosa Mag. Henrich Florinuxelda, ja nyt Matthias Spermannin Ylistettäwän Cauppamiehen Culutuxella Walkeuten ulos tulla annettu ja prändätty. Turusa, Johan Winterildä, Cuningal. Kirj. Pränt. Wuonna 1705. 2 ark, inberäknade titelbladet, samt det af Gezelius undertecknade företalet, hvilket upptager ett blad.

Den 1[illegible]. Febr. s. å. (1705) hade Gezelius i Domkapitlet framtett manuscriptet af detta arbete samt yttrat den önskan, att någon ville låta det af trycket utgå, i anledning hvaraf Prof. Pihlman mottog det i förhoppning att kunna öfvertala någon förmögen borgare till en sådan bekostnad.

Synopsis eller ett Kort Begrep, af then Evangeliska Lärans förnämsta Hufwud-Stycken: i anledning af the mindre D. Matth. Haffenrefferi Böcker, sammandragit af Andrea Frostero, Capellan wid Stads och Sochne Församblingarne i Uhleå. Åbo, tryckt hos

Henr. C. Merckell, Kongl. Booktr. 1707. 246 sidor, utom titel och företal, tillsammans 2 blad, 12:o.

Gezelius har skrifvit det korta Förordet, hvari tillika uppgifves, att Erkebiskop Petter Kenicius, nära 100 år förut, på Latin utgifvit af Haffenreffers arbete ett sammandrag, hvilket åter sedermera en Prost i Östergötland på Svenska öfversatt, men hvarefter å nyo på Latin utkommit ett än kortare sammandrag, hvars Svenska öfversättning nu Frosterus på egen bekostnad utgaf.

Flavii Josephi Judiske Historia, utaf Arnolds D'Andilli Fransyska uttolckning på Svenska öfversatt. Then första Delen. Stockholm, tryckt hos Sal. Henrich Keisers Enkia, åhr 1713; 4:o.

Andra delen utkom ej förr än 1747, sista eller sjette delen 1752. Svenska öfversättningen är anonym, gjord af Grefvinnan Maria Gust. Gyllenstierna, enka efter RiksRådet Grefve Carl Bonde (j:fr Swederi *Stockholms Magazin* 1. s. 213 f.). I företalet vid 1:sta del. säges, att "en viss man, som sig påtagit detta arbete att öfverse, "äfven, fast icke öfverallt, dock merendels, så mycket "dess tid kunnat tillåta, jemfört den Fransyska uttolknin-"gen med Grundspråket eller Grekiskan, samt här och "der i brädden något ändrat eller tillsatt hvad i Fransy-"skan varit annorlunda utsatt eller utlåtit." Denne visse man var Gezelius, som äfven författade en näst efter företalet till öfversättningen bifogad apologi för Josephus.

I Stiernmans *Ab. Liter.* sid. 89 anföras dessutom åtskilliga öfversättningar, hvilka Gezelius skall hafva utarbetat, äfvensom andra mindre af honom författade skriftliga uppsattser, hvilka dock ej från trycket utkommit, och här derföre förbigås.

På omarbetandet af en Svensk öfversättning af Gerhardi *Schola Pietatis,* som Prof. Miltopæus med flera afvikelser från originalet samt ofulländad hade lemnat efter sig, nedlade Gezelius möda, i förhoppning, att arbetet skulle utgifvas på förlag af en bokhandlare, i Stockholm, som äfven synes varit angelägen om samma öfversättnings snara fulländande. Men såsom Gezelius i ett till

honom ställdt bref af år 1694 efter egen erfarenhet anmärkte, att allt "Postillverk" och således äfven Lütkemans arbete öfver sön- och helgedagsepistlarna, som samme bokhandlare derjemte ämnade i svensk öfversättning utgifva, sannolikt med större fördel skulle uppläggas än Gerhardi skrift, så synes ock i sjelfva verket denna sednare blifvit utträngd af Lütkemanska postillan, hvilken tvenne år derefter i Stockholm utkom.

Såsom i *Gezelii den äldres Minne*, nämnes likaledes här slutligen, men blott några få, till titlarne fullständigare kända, Skrifter, hvilka icke äro af Gezelius hvarken författade eller utgifna, utan blott på hans tryckeri upplagda. Tillägg erbjuder Stiernmans *Aboa Literata* samt Keckmans *Förteckning öfver tryckta Finska Skrifter*. Jfr. här ofvan sid. 75.

En kraftig tröst i Lijff och i dödh, författadt i den 38. *Psalmen*, 10 *vers. och uthi en Christeligh Lijk-Predijkan öfwer - - Hr Barthold Festing, för detta förnäm Kööp och Handels Man i - - - Åbo - - - : hwilken sedan han här i werldenne* 57. *åhr*, 7. *månader*, 1. *weka och* 4. *dagar - - lefwat hade, - - hädan skildes den* 8. *Martij sidstledne - - ; widh dess - - begrafning, som skedde i Åbo Domkyrkia, - - - detta innewarande åhr* 1692. *den* 1. *Maij - - : föreställt af Jacob Flachsenio, - - . Tryckt af Johan Winter, Kong. Booktr.* 46 sidor, personalierna inberäknade, utom titelblad, och i slutet en tacksägelse, 4:o.

Förteckning uppå dhe Swenske ord, om hwilka finnes underrättelse i wår Swenska Bibel, antingen de äro Masculini, Fœminini eller Neutrius Generis: Det är, antingen the heta Han, Hon, eller Det. Skrefwen Anno 1674. *och sedan några gånger öfversedt. Tryckt i Åbo af Johan Winter, åhr* 1694. 16 sidor, 8:o.

Jfr. Stiernmans *Centur. II. Anonymor.* s. 57. Författare var den i det föregående nämnde Mag. Gabr. L. Tammelinus.

Grammatica Latina; in gratiam discentium, magna ex parte in Sveticum idioma, qua fieri potuit, fidelitate, translata, a M. Arvido J. Tidero, Smol. Denuo sub incudem revocata, atque in locis quibusdam aucta, inprimis ad Syntaxin fit appendix de Syntaxi ornata, eleganti constructarum vocum collatione; deinde ad Prosodiam additur Tractatus brevis de Carminibus, Latine et Græce componendis. Studio et opera M. Olai Nicolai Ubs. Reg. ibid. Scholæ Rectoris. Aboæ excudit Joh. Winter, Typogr. Regius Anno 1696 (216 sidor). 8:o.

En annan upplaga med följande tillägg i slutet af titeln: *Jam vero in novissima hac editione a multis mendis repurgata, simulque Definitionibus, Exemplis, Thematibus verborum, ut et Regulis scitu maxime necessariis illustrata ac aucta. Aboæ, excud. Henr. Christoph. Merckell, Reg. Typogr. Anno* 1708. 8:o.

Författare var N. Chytræus. I Sverige utkom första upplagan redan 1622. Men inom Åbo Stift synes denna lärobok först i följe af K. Carl XI:s scholordning blifvit begagnad. Sedermera, 1732, infördes Cellarii Grammatik, och derefter Strelings, hvaraf första upplagan utkom i Vexiö 1765. Se Hammarskölds *Förtekning på Schole Böcker* ss. 45, 46, 58.

Prophetens Jonæ Bön; Gudz Barn til tröstelig underrättelse, förklarat - och stält, då - - - Mag. Jonas Petrejus, Kyrckioheerden och Probsten öfver Thenala Församblingar - - - til sin hwijlo-cammar befordrades, som skedde den 26. *Maij Anno* 1696. *Efter begiäran af Jacobo J. Lund, Pastore Biernoensi. Tryckt af Joh. Winter, Kongl. Boktr. åhr* 1696. 44 sidor, utom titelblad, dedication och sorgeqväden, tilllsammans 6 blad. 4:o.

Bilagan III.

Anmärkningar.

1. (sid. 17) Denne Georg Gezelius blef sedermera 1665 Kyrkoherde i Garpenberg och 1675 i Husby, der han dog

1684. Han var gift med Christina Columbus, och hade en dotter, samt sex söner, hvilke, en undantagen, ingingo i fadrens stånd, och hvaribland tvenne, lockade till Finland genom slägtskapsförbindelserna, derstädes erhöllo betydliga Pastorater, Vöro och Pedersöre.

2. (sid. 18). Steman blef sedermera genom Kongl. fullmagt af d. 22. Okt. 1685 utnämnd till Superintendent på Ösel och Kyrkoherde i Arensburg efter Justus Henr. Oldekop, som på egen ansökning fått afsked. Jfr. *Gezelii den äldres Minne* sid. 239, 274.

3. (sid. 21). Om den aktning och vänskap Gezelius hos flera af de Oxfordska Professorerna tillvann sig, vittnar följande bland hans efterlemnade manuscripter bibehållna bref:

Johanni Gezelio, Viro admodum Reverendo, E. Bernardus S.

Cum alia multa mihi nuper narrasset doctissimus Salenius (d. v. Philos. Adjuncten, sedan Professorn i Grek. Litt. i Upsala, Johan Salenius, som s. å. i November hemkom från en utländsk resa, hvarunder han äfven hade besökt England) *de patria sua, nihil quidem aeque me delectavit, quam cum parente tuo te, Reverende, notis novis S. Biblia illustrasse. Novi enim, quam polles in ea litteratura, quæ oracula Dei veri et doctrinæ salutaris continet. Quinimo haud amplius sapiunt mihi illi Scriptores Ethnici, quos pridem amavi: jocos et lusus et lucem omnem poëtarum infra sacros vita jam superasse mihi videor. Orientalis adeo doctrina me capit impendio - - - - Oxoniæ VIII. Kl. Oct.* 1686.

Pocockius et Vallisius, chara mihi nomina, vivunt tui memores, et, quo vita hominum prorogari maxime potest, assidue scribunt, et typis, qui vocantur, proferunt scripta.

Gezelius har sjelf om sin vistelse der antecknat följande: *Oxoniæ inter primarios colebam D. Pocockium in Arabicis præceptorem. Dn. Edvardus Bernhardus, Collegii Johannensis Socius, ac post Astronomiæ Profes-*

sor, mihi inter omnes Anglos amicissimus carissimusque: quotidie simul eramus: est ille doctus et supra modum humanus. M. Pocockius junior, pari cum parente humanitate: pro singulari utriusque in me amore ego, et propter me amici mei ab eo proxime ante abitum meum splendido convivio excepti.

4. (sid. 22). Tvenne bref från Gezelius till Bebelius äro aftryckta i *Svenska Mercurius* Jun. 1760 sid. 283. ff. Här må intagas ett bref från den sednare till Gezelius: *Intellecto nuper ex Dn. D. Spenero nostro, ubi locorum et qua conditione degeres, ocyus calamum arripui, ut officio meo defungerer, i. e. felicem in patriam reditum, et supremos in Theologia honores, et dignitatem Professoriam Tibi gratularer; Deus cumulatissimam istam felicitatem servet, et quotidianis incrementis in dies cumulatiorem reddat. Habebit Svecia tua et Finnonia, de quo sibi et ipsa gratuletur, imo universa Christi ecclesia, si (absit adulatio) dotes Tibi divinitus conussas animo mecum expendo. Germanicæ nostræ Ecclesiæ facies quotidie fit tristior, dum intus fervent discordiæ, extus bella ad internecionem quarundam regionum grassantur. Certe Alsatiæ nostræ ea est ruina, ut vix major esse possit. Quidquid enim Germani reliquerunt, id Galli ferro et igne vastant; hi enim toti nunc in eo sunt, quandoquidem de retinenda Alsatia desperant, ut in cineres redigant pagos, nec urbibus etiam munitioribus, et suis hactenus parcant; muros enim dejecerunt hactenus, et ædificia meliora destruxerunt, et maximam partem reliquarum ædium subjectis flammis inaudita barbarie in cineres redegerunt: Biponti ipsa Principalia Sepulcra violasse dicuntur, ossibus dispersis - - -. Academiæ nostræ facies ea est, quæ esse solet tempore belli. - - Ego occupatus hactenus fui in edendis B. D. Dannhaweri Concionibus festalibus, quæ nundinis hisce Paschalibus lucem videbunt. Progressus etiam in antiquitatibus seculi IV. recensendis aliquo usque sum, et progressus fecissem majores, nisi febris tertiana, qua lapsa æstate laborarem, impedimento fuisset. Crescit materia sub manibus: adeo*

copiosa veritatis testimonia eruditissimum seculum suppeditat. Jam quinque fere alphabeta, quæ vocant, proelum absolvit. - - - Recruduit bellum inter D. Calovium et Calixtum ea acerbitate, qua vix unquam. Prostant et prodeunt publice scripta, inprimis a parte D. Calixti, quæ parum ædificant; tota enim sunt in personalibus occupata. Sperant nonnulli et optant, Synodum ea de re institui in Saxonia, ut animi invicem reconcilientur. Dn. D. Spenerus in prosequendis desideriis suis de pietate ardentius excolenda strenue pergit. Et habet non paucos applausores, nonnullos tamen etiam censores, quosdam et plerosque adhuc temporis ἐπέχοντας, eventum rei exspectantes. Felices illos, qui controversias Theologicas ita tractant, ut pietatis etiam rationem habeant; et vice versa pietatis studium ita excolunt, ne orthodoxia laboret, et spiritibus ἀτάκτοις, et sanctulis Pharisæis porta aperiatur. - - - Scrib. Argentorati anno 1677 - - die 10 Febr. styl. vet.

T. pl. Rev. Dignit. et Ampl.
ad officia promptiss.
Baltasar Bebelius S. Theol.
D. P. P.

5. (sid. 23). Några Speners bref skola här nedan meddelas; och till en början införas nu följande tvenne, det förra af d. 14. Aprill 1674, på Erfurt: *Exercitium homileticum vestrum omnino probo: quamvis enim sermones ex suggestu ad populum faciendi nondum totum officium nostrum, si eo ex usu Ecclesiæ fungi velimus, constituant, sunt tamen illi pars saltem ex eo præcipua, quod fungimur ea in conspectu omnium, et circa quam pluribus fere obnoxii sumus judiciis, quam in reliquis muneris nostri. Unde antequam stationi sacræ admoveamur, præstat exercitio aliquam sibi comparasse promtitudinem, quam omnia eo servare, ubi jam specimina exiguntur prioris in ista etiam diligentiæ. Tum nostræ linguæ usus Tibi etiam, Fautor optime, perutilis in patria futurus est; et ob hoc quoque illi operæ suum erit*

pretium. Credo autem, perbrevi tempore eo te profecturum, ut exterum pronunciatio vix prodat, nam in sermone familiari satis jam adsuevisti nostræ linguæ, tuamque, ut hujus exprimas genium, adsuefecisti. Quod dubium propositum concernit, fateor, non semel B. nostrum Lutherum recessisse a sensu textus originalis; quod ipsi facile condonabimus, si cogitemus, quibus vixit, tempora, quibus districtus fuit, occupationes, et operum, quibus Ecclesiæ commoda promovere debuit, varietatem ac multitudinem. Inprimis vero accentuum ratio eo sæculo non bene cognita sæpius impedimento fuit, quo minus rem tangeret acu vir alioqui recto et accurato judicio præditus. Si vero contingeret, ut tractarem textum ejusmodi, ego quidem e re auditorii illud esse crederem, ut utrumque sensum audiret explicari; et quidem initio evolvi ille posset, quem textus originalis suppeditat, subjungi alter, quem B. Lutheri versio, et quidem adductis, quibus idem, quem Doctor noster in versione intendit, sensus alibi innuitur, locis. Ut ita auditoribus pateat, licet dogma illud vel thema ex eo dicto, si respiciamus textum authenticum, probari nequeat, nihil tamen a veritate divina alienum nos a Patre nostro accepisse, sed quod hic contineri credebat, alibi disertius divino verbo doceri. Jacto hoc fundamento non inutiliter ex utrisque possunt deduci porismata seu doctrinæ. - - - - Non abducuntur homines a versione sibi notissima, et tamen non celatur, quod illos ex lingua originali scire interest. Ex textu vel exordio conficere votum ante thematis tractationem, existimo admodum conveniens esse, sed ut probe caveatur, non tantum, ne quid absoni contineat votum, sed etiam, ne quis cavillandi occasionem inveniat; unde mallem omnibus ambiguis (quale illud esset, quod de Ahitophelis proditione usum patrem memoras) abstinere, quam ansam ridendi aliquibus præbere, si modo id prævideri potuit. Ita etiam quod introitum generalem concernit, quem alibi pro argumento, quod dein tractandum est, variare solent, in utramque partem rationes suppetunt. Dixs erit aliquis, conducere devotioni, ut usurpen-

tur verba scripturæ, et illis semper ejusmodi vota concinnentur, et illis in alium etiam sensum contortis; quomodo fiat, ut stylo scripturæ assuefiant auditores, et sermo ex ipsa phrasi nanciscatur aliquam autoritatem. Sed regeri potest, indignum esse divinorum verborum sanctitate, ut alio sensu, quam quem Spiritus S. ipse innuit, usurpentur: atque ita centones licitum ex aliis scriptis profanis confici, sed eam deberi venerationem sacris oraculis, ne accommodatione inprimis longius petita illis abutamur. Utrinque pondus inesse rationibus reor. Forte tamen media aliqua via iniri potest, ut phrasi scripturæ utamur, et tamen violenta accommodatione, quæ detorsionis instar est, abstineamus. Inprimis quia plerumque in ea magis ingenii acumen ostentatur, quam ut ædificatio promoveatur. Ista quidem mihi ita videntur, lubens vero in his et aliis cedo oculatiorum et prudentiorum judicio.

Med skäl har Sperer blifvit kallad euangeliska Kyrkans allmänne rådgifvare. Men de åsigter rörande Lutherska Bibelöfversättningen, hvari han stadfästade Gezelius, ådrogo sedermera den sistnämnda mångfaldiga ledsamheter. Efter sin hemkomst mottog Gezelius följande:

Salutem et Amorem a Domino! Vir Nobilis et Præclarissime. Domine et Fautor Honoratissime. Quo magis cordi mihi fuit amicitia Tua, qua præsens me dignatus et pluribus Erfurta atque Lipsia et demum Stetino scriptis literis in eodem affectu constantiam testatus es, eo molestius mihi accidit, quod jam a biennio, quæ rerum tuarum sit conditio, juxta cum ignotissimis ignoro. Scio, calamitatem temporum illius silentii esse causam, aut forte ad me scripsisti, quæ non perlata fuerint. Si tamen quod difficile est petere licet, rogarim, ut quovis modo me certiorem reddas, quo loco Tua sint, quæ optimo esse, et coelitus Tibi concessis charismatibus dignum theatrum aperiri, ex animo precor. Nam plurimum causæ pietatis ex Te in Svecia spero, si Deus consiliis Tuis benedixerit; unde, ut spei votique mei compos fiam, uti sæpius Benignissimum in coelis Patrem in-

voco, ita eum desiderio expecto. Quæ res nostræ sint, forte ad vos fidelius referuntur, quam nobis vestræ. De statu publico, et quæ in seculo agantur, ut perscribam, meum non esse reor; saltem non errare videor, si alteri illam relinquam provinciam. Si esset, qui perferret, pia mea desideria, quæ superiori anno excusa sunt, mitterem; nunc vero vix judicare possum, qua via illæ ad vos volitarent pagellæ. Si tamen votis perageretur, optarim, ut illa legeres, et quis Tibi aut aliis Theologis, quos consuleres, de illis sit sensus, exponeres. Nam monentibus morem gerere numquam detrecto, imo beneficium reputo, si quis me meliora doceat, qui paratus sum, salubrioribus monstratis etiam propria dispungere. In Germania variis animis ausus ille susceptus est. Quam plurimæ Theologorum et regni divini studiosorum Politicorum literæ ad me missæ, quæ consensum testabantur; alibi audivi, sequius de iis judicatum; nemo tamen dixit publice. Interim etiam in iis, qui probarunt consilia, paucissimi operi manum admovere laborant, ut vel hinc inde, quæ correctione egent, emendaremus. Sunt tamen unus alterve, qui in hoc quoque fideles in causa Domini parastatæ esse, et ob id mundi odia in se concitare non reformidant. Nihil autem agimus, nisi Deus ipse causam suam agat, quod utique faciet, sed modo eo, quem suæ gloriæ convenientissimum judicabit. In eo Vale, et ejus gratiam quotidie novam experire. Scribeb. Francof. ad Moen. 3. *Oct.* 1676.

Clariss. T. Virt.
studiosissimus
et ad preces atque officia addictissimus
Philippus Jacobus Spenerus.

6. (sid. 23.) Följande bref från Scheffer lemnar bland annat ett drag af den lärda bildning Rikets högst uppsatte män ägde.

Pl. Reuer. Clarissimeque Domine, Amice honoratissime. Remittet Tibi Gener meus (Poeseos Professorn Joh. Columbus) *catalogum Bibliothecæ Bœclerianæ, pro cujus communicatione gratias ingentes ago. Bibliotheca*

est selecta plane, multisque libris prorsus raris referta, quamquam pæne dubitem, an hic totius Bibliothecæ ejus sit catalogus, putemque plures alios Bœclerum habuisse libros. Sed hoc mitto. Id potius significo, laudasse nuper Illustriss. Cancellarium Reverendiss. Parentis Tui Encyclopædiam (se Gezelii d. ä. Minne ss. 67, 102 ff., 264), *seu compendium totius Philosophiæ, quæ res cupiditatem meo animo injecit visendæ ejus, si qua ratione fieri posset. Tu ex me perofficiose salutabis virum egregium, et quem ob causas multiplices colo veneror que. Dn. D. Bång quoque adscribo salutem, quem si promissi sui admonueris, rogaverisque meo nomine, ut cantilenam illam, qua in venatione ursorum utuntur Lappones* (j:fr Scheffers *Lapponia* s. 233), *mittere mihi velit, rem facies longe optatissimam. Tu quoque vale plurimum, et amicum animum mihi serva, eumque crebro litterarum commercio testatum facere ne gravare. Scr. Upsaliæ* 19. *Oct.* 1675.

P. R. Dig.

toto animo addictus

J. Schefferus.

För de Scheffer således tillsända exemplar af Encyklopedin mottog Gezelius denna tacksägelse:

P. Reverende Clarissimeque Domine Licentiate, Amice honoratissime. Pro humanissimis tuis litteris summas ago gratias, nec minores pro munere, quo filios ornare meos voluisti. Divisi cum ipsis, alterumque exemplar vindicavi mihi. Placent enim impense, quæ a Reverendiss. Dn. Patre tuo proveniunt. - - - - Cantilenam Fennicam accepi tandem a pl. Rev. Dn. D. Brunnero. Velim ut pro ea gratias agas maximas pl. Rev. Dn. D. Bång, amico meo singulari, eique nunties officia mea paratissima. Si copia scripti ejus pro Pufendorfio posset fieri, gratum esset. Curarem describi bonaque fide remitterem. Sed de hoc tu videris. - -- Vale. Scr. Upsaliæ 26. *Oct.* 1675.

Året före hans död skref hans måg Columbus, från Upsala d. 5. Febr. 1678, till Gezelius: "Min Hr Svärfader

"hälsar h:de Bror mycket tiänstligen; är och nu, stackars "Gubbe, mechta sjukligh, och brukar ofta sådane ord, "som oss myckit bedröfva. — Bibeltrycktunnan att njuta "hade Collegium Antiquitatum något hopp till sidsta Richs-"dagh, men Rdiss. Episcopus Lincopensis, Doctor Terse-"rus lade sig däremoot, och afvände detta annor värk."

Öfver Scheffers död författade Gezelius och lät trycka en Latinsk sorgebetygelse, 3 sidor. 4:o.

7 (sid. 24). Se Marklin *Ad. Catalog. Dispp. Supplem. s.* 66.

8 (sid. 24). *Gez. d. ä. minne* ss. 317 f., Pipping *de Bibliothecariis Acad. Ab.* s. 76. — Simon och Johan Paulini på Grekiska författade gratulation till Gezelius nämnas i Fants *Hist. Litt. Gr. in Svecia* 11 s. 45 f.

Spener yttrade i bref af den 25. Jan. 1677 sin fägnad öfver Gezelii befordran, samt ytterligare: *Longe vero maxime me delectavit, quod in Dei causam tanto ardes zelo, et quocunque possis modo eam promovere studeas. Collegio pietatis, quod Aboæ instituere meditaris, Deus gratiose benedicat. Ita vestra Academia prima fuerit, quæ, quod omnes decebat, pietatis serium studium hoc etiam modo ostendat, aliosque suo invitet exemplo. Certe, si in Academiis formentur viri pii, et qui non solum impleverint varia eruditione cerebrum, verum etiam didicerint semetipsos abnegare, et in hac vita solum suum quærere Dominum, abdicato seculi et proprio amore, brevi tempore non parum ædificare regnum Domini poterunt in concreditis sibi coetibus, postquam hi exemplum, quo plerique magis capiuntur, doctrinæ sociaverint. Ita sperari potest, melius posthac Ecclesiæ fore, quam fuit hactenus. - - - - Quo frequentius Viri illius Lutheri scripta legi, eo magis deprehendi, longe aliud doctrinæ genus inesse, quam hodierna nostra scholastica Theologia præ se fert. Dixeris ad aquam collatum esse vinum: unde optarim opera ejus, vel talia excerpta, plerorumque Theologorum, etiam studiosorum teri manibus: certe non futura esset opera inutilis. - - - Turbas, quæ ob D.*

D. Terserum oriri formidas, Deus pacis et concordiae sopiat, ne et vestra Svecia palæstra fiat, qualis hactenus fuit Germania: in qua inter ejusdem fidei socios hactenus tam tristes συῤῥάξεις. Forsitan vos non latet, quale iterum, ab anno et quod excurrit, recruduerit bellum inter Dn. D. Calovium et Dn. D. Calixtum, qui alter alterum indignissime habuere (jfr. här äfven sid. 229). - - - *Quam melius curas nostras in promotionem pietatis, studia in hostium veritatis oppugnationem converteremus, quam ut jucundum adversariis nostris mutuæ pugnæ præbeamus spectaculum. Ad desideria mea relabor.* - - - *Rogo Maxime Rev. D. Bångio mea vota et obsequia offerri, quem eundem esse reor, cujus consuetudine Argentorati quondam uti licuit.*

Öfver Gezeliernas homiletiska arbeten yttrade sig Spener äfven i flera andra bref med bifall och loford, såsom: *Institutum dispositionum homileticarum e specimine, quod misisti, plurimum placet, optarimque Vobiscum, ut exemplum alibi haberet imitatores, quia bene multi sunt, ex illis inprimis, qui ruri sacrum gregem pascere debent, quos alieno quam proprio studio sapere longe utilius est: hanc tamen libertatem etiam vestris concedi, haud dubito, si quis vir sit ad hoc donis instructus, ut pro sua prudentia præscriptis illis ea subinde interserat, quæ suo gregi quovis tempore inprimis conducere intelligit.*

9. (sid. 25). Med Superintendenten Fischer i Riga underhöll Gezelius en skriftvexling, hvaraf några prof synas förtjena att bibehållas, och här till en början följande ur ett bref från Fischer af d. 11. Juni 1677: *Nunc id peto, quandoquidem aliquot sacerdotes Finnones fatis concessere, et inter eos vir singularis exempli Petrus Melartopaeus, des operam, ut viri pii ac eruditi linguam Finnonicam callentes huc ad nos veniant. Duo equidem nunc vacant loca, alter in munimento Kokenhusensi, alter in Dünemündensi, singulorum salarium ul-*

tra LX Imperiales non extenditur; ceterum cum bonorum ex ea gente Studiosorum magna apud nos sit penuria, ego vel meis sumtibus binos hic alam, si illi eruditi et probi fuerint, ut suppetant semper quorum opera Ecclesia uti possit. Aliquoties tentavi, nonnullos Aboa cum testimoniis amplis venientes huc variis beneficiis obligare, ut in promtu essent semper sacerdotes boni; sed tandem vidi, operam in iis perdi. Si itaque vitæ eruditionisque probatæ viri juvenes huc mitti possent, futurum erit, ut illi ignominiam, quam plurimi istius gentis ordini sacro inusserunt, melioribus moribus extinguant, imprimis autem Ecclesia plus quam proh dolor! hactenus factum est, ædificetur.

En gemensam tillgifvenhet för Speners åsigter låg äfven till grund för Gezelii förbindelse med Uppendorf. Ett utdrag ur den sednares bref af d. 23. Maj 1677 må här få plats: *Excell. noster D. Helwigius* (då nyss från Pastorsembetet vid Tyska församlingen i Stockholm befordrad till Biskop i Reval) *salutem pari humanitate T. Rev. Dignit. renumerari vult, qua Tuam accepit. Oppido placuit illi devotus admodum isqve insigniter pius conatus Plur. Rev. Dn. Speneri de assidue tractanda etiam a Laicis sac. Bibliorum lectione et explicatione. Quare Dominica Adventus 2, concione pomeridiana ex Epistola Dominicali habita, dignis laudibus evexit fervorem Theologi in promovendo pietatis studio, et usque adeo probari sibi professus, ut serio optaverit, ut ad exemplum Francofurtensis Ecclesiæ et nostram hanc aliasque studio illi sacro adsuescere liceret. Judicium hoc suum quo minus prolixe ipse exponat, impeditur non modo laborum mole non exigua, sed præcipue apparatu instantis itineris, quod parat in Esthoniam, ubi Episcopatus curam jussu potentissimi Regis suscipiet, atque sic incredibile sui desiderium omnibus bonis discessu suo excitabit.*

10 (sid. 25). Ananders i Wittenberg 1683 utgifna *Nova concionandi methodus non nova*, isynnerhet hans deri yttrade allt för stränga omdömen om flera af Svenska

församlingens lärare, ådrog honom förföljelser, som slutades dermed, att han afsattes från sitt embete och instängdes på Danviken. Se Fants *Ad historiam artis homileticæ in Svecia observationes* s. 7, *Åbo. Tidn:r* 1803, N:o 49.

11 (sid. 26). Grefve Brahe beklagade i bref till Consistorium Acad. af d. 10. Apr. 1679, att "Gud af sin nå"diga skickelse från denna verlden affordrat den beröm"lige och för studerande ungdomen fast omisteliga mannen "Salig Tunandrum." Ett skämtsamt uttryck af hans förtroliga vänskap med Brunnerus i Upsala samt Gezelius är följande hälsning i ett bref till Gezelius från Brunnerus: *Dic D:no Tunandro, aliquid me vindictæ in eum meditari, quod, toties a me rogatus, disputationes suas mihi non mittat. Sed ille fortassis pluris hoc non faciet, quam si minarer, subornaturum me aliquem, qui sponsam illi, si quam ambibit, eripiet. Saltem talibus jocis eum vexabo.*

Förbindelsen med Spener fortfor. Gezelius mottog vid denna tid från honom ett bref, hvilket uttrycker det varmaste deltagande för Lutherska församlingens angelägenheter. Här några utdrag derur: - - - *Benedictus Deus, qui, cum orbis reliquus in ipsius causa frigescat, saltem tepeat, novo zelo et fervore septentrionales plagas intendere videtur.* - - - *Vestræ litteræ majori ex parte me exhilararunt plurimum. Quamvis enim non desint etiam in illis, quæ mærore pium animum impleant; quæ tamen de Viris pro causa Dei zelo ardentibus et ulteriori spe adjecisti, merito majus gaudium in corde nostro excitant, quam ex quocunque alio bono nuncio oriri posset.* - - - *Bene sit piis illis vestris, qui in aula regia, inter tot alias de seculi rebus curas, pietatis non obliviscuntur: bene Episcopis vestris et Professoribus, qui eo zelo et ardore opus divinum urgent, ut laborum suorum videant multos fructus, atque olim æterna præmia.* - - - *Hoc etiam votum est, quocum, quæ de excellentissimo vestro*

Tunandro scripsisti, legi: ut vel, quod optamus vehementer, restitutum Ecclesiæ videamus, vel si pia fata humanis desideriis adversantur, ejus spiritu instructum alium experiamur, de utroque, uti obsequentes filios decet, patri dignas persoluturi gratias. Reverendiss. D. Helvigii vocationem ad Esthoniæ episcopatum tanto laetior audivi, quia qui hinc Reverendiss. patrem tuum, et hinc tam insigniter etiam de causa Domini merentem Fischerum vicinos habet, eo facilius, uti spero, quæ salutaria sunt, suis persuadebit, et consiliorum suorum successum videbit, cum utrinque exempla aliorum piorum intuebuntur. Plurimum enim inter homines exempla valere, omni die docemur. Credo etiam illi jam ab eo tempore, quo Holmiæ fuit, cum nostro Fischero amicitiam cultam, magno deinceps futuram usui, postquam contiguas Episcopas accepere. Credo etiam, Revaliæ superesse Salemannum, quem olim Argentinæ commilitonem, talem expertus sum, ut Ecclesiæ optima de ipso sperem. Tibi præsertim ex animo gratulor, non solum de eximio opere, et opera quam in illud impendis, Sacræ Scripturæ illustrandæ, verum etiam de proposito collegium pietatis adornandi. - - - In Prophetis inprimis precor Deum, ut sua luce animum tuum collustret, quo et videas et ostendas aliis ea, quæ gloriam Domini nostri extollunt, et recte intellecta haud dubie eam inter nos valde promovere possunt. De me fateor, parum me in illis videre, nisi quod e longinquo aliquam lucem observare videar, sed pluribus adhuc interjectis nubibus, ut videndi, forte ex præconceptis opinionibus, quibus a juventute innutrimur, vix mihi ipsi fides sit. Unde fere manum ab illis abstineo, in quibus me infantem experior. Notavi vero etiam Magno nostro Luthero inprimis in Esaiam aquam hæsisse sæpius, et qui in Epistolis Paulinis tantum valuit, sibi fere longe disparem et inferiorem apparere spiritum. Multo etiam majorem utilitatem, quod destinasti, exercitium pietatis habebit, quo Studiosi ad veram pietatem manuducentur. Quando enim fateamur omnes, fidem et omnem veram de rebus divinis co-

gnitionem non humanæ industriæ verum divinæ operationis esse, et θεοδιδάκτους esse oporteat, qui decenti dexteritate aliquando gregibus præsint, haud dubium est, tam Professorum quam nostrum, qui ex suggestu docemus, omne in eo studium versari, quo corda auditorum præparemus, ut idoneæ sint officinæ, in quibus, cum nos audiunt, libros legunt, audita, lecta ruminantur, supremus Doctor, sine quo nihil valemus, operetur. - - - Illa vero præparatio in praxi et manuductione ad servanda præcepta Domini majori ex parte consistit. — Ur ett annat bref från Spener till Gezelius, af d. 26. April 1677, må här bifogas ett med värma och bestämdhet yttradt omdöme om de flesta samtida Theologer: *Quid plerisque locis Christianæ pietatis superest, præter orthodoxiæ nomen et cultus externi schema; reliqua nobis pene cum gentilibus, certe aliis, quorum errores damnamus, communia?*

12 (sid. 26). Då Tammelinus till Gezelius insände sin Finska öfversättning i handskrift, anmodade han honom lemna den till granskning åt Prof. Miltopaeus, eller Prosten i Pemar Florinus, med följande tillägg om den sistnämnde: *Et quidem, si tantum res pati potest moram, si Florino res commissa fuerit, spero, illum voto nostro satisfacturum, cum in animadvertendis scriptis judicio gaudeat valde egregio, et in lingua sit nostra homo versatissimus.*

13 (sid. 26). Se Porthan *Hist. Concionum Sacr. Fenn.* 11. s. 34.

14 (sid. 28). I *Gezelii d. ä. minne* s. 172 har den oriktiga uppgift, som härmedelst rättas, insmygt sig, att Petraeus år 1682 efter Bång i st. f. efter Gezelius blifvit utnämnd till Theologiæ Professor.

15 (sid. 29). Porthan *Hist. Bibl.* ss. 37 f., 139 f. J:fr s. 133.

16 (s. 29). Redan innan den föråldrade Henrik Carstenius 1679 utnämndes till Biskop i Viborg, hade Ge-

zelius den äldre dertill på högre ort föreslagit Bång, emedan Carstenius vore så af sig kommen, att hvarken hans röst hördes eller fötterna buro honom. Till att åter i Narva efterträda Bång föreslog han vid samma tillfälle den ofvannämnda Prosten i Lojo Gabriel Tammelinus, som han kallade "Finlands Spener." Men hans förslag antogos icke.

Den för sina Grekiska och Latinska poemer bekante Josef Thun, som då i Åbo studerade, skref öfver Gezelii d. yngres befordran till Narva en poetisk lyckönskan samt vid hans afresa från Åbo ett propemptikon, hvilka äfven trycktes. Gezelius mottog sedermera ett bref, af d. 13. Maj 1682, på Latinsk vers, från samme Thun, som då invid 20 år gammal, stod i beredskap att lemna Finland, och tackade Gezelius för åtnjuten godhet och bevågenhet.

17 (sid. 30). Uppgift öfver historiska och statistiska källor rörande Ingermanland äro af Hr Prosten Hipping införda i *Tidn:r från Helsingfors* 1830 N:o 5.

18 (sid. 31). Se Hallenberg *K. Gustaf II Adolfs Hist.* IV. ss. 779, 618, V. s. 218.

19 (sid. 31). Stiernmans *Saml. utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordn:r m. m. angående Commerce* o. s. v. 1. s. 1003.

20 (sid. 32). Loenboms *Uplysn. i Svenska Hist.* 1. s. 74 f.

21 (s. 32). C. J. Järta i *Svea* 14:*de Häft.* s. 442, Loenboms *Handl:r till K. Carl XI:s Hist. XIV.* ss. 222, 229, Chydenius *Källan till Rikets Vanmagt* ss. 16, 30.

22 (sid. 33). Porthan vid Juustens *Chron.* ss. 103, 140, *Åbo Tidn:r* 1802 N:o 65, Renvalls *Finska Lexicon,* företalet s. 111, Gottlunds *Otava II.* ss. 206—211 samt Gezelii berättelse i *Handl:r till upplysn. i Finl:s Kyrkohist. Häft. IV.* s. 77 ff. De i sistnämnda *Handlingar* offentliggjorda urkunder rörande Ingerman-

land och Gezeliernas förvaltning i Åbo Stift voro, innan de trycktes, allesammans begagnade vid förra utarbetningen af Gezelii den yngres Minne; och upptogos sedermera af framl. Erkebisk. Tengström till införande i den åberopade af Honom redigerade Samling. Originalerna hörde till största delen bland Gezeliernas efterlemnade, numera genom branden förstörda manuscripter, hvilka dittills alldeles icke hade blifvit i historiskt afseende begagnade.

23 (sid. 34). J:fr Nils Bergius *de Ecclesiae et Religionis Muscoviticae statu* ss. 70—79.

24 (sid. 35). J:för Peringsköld *Monumenta Uplandica* s. 61 f., Loenboms *Handl:r till K. Carl XI:s hist. XV.* s. 128.

25 (sid. 36). Prof af det förfarande Ingermanland och Kexholms Län utstodo, finnas hos Hallenberg a. st. IV s. 884 samt *Åbo Tidn:r* 1796 N:is 41, 44.

26 (sid. 37). Se *Åbo Tidn:r* 1784 s. 213 f. Några få år sednare ådrog sig Bång å nyo af Konungen en sträng varning i anledning af ett förord, som han för Domprosten Carstenius i några dennes enskilda angelägenheter obetänksamt utfärdat. M. J. Alopæi *Borgå Gymnasii hist.* s. 274. I flera bref från Gezelius d. ä. till sonen omtalas Bång såsom besynnerlig och nyckfull. De misstänkte dessutom, att han fikade efter Biskopstolen i Åbo vid förestående ledighet. Och hans tryckerianläggning i Viborg torde äfven väckt missämja.

27 (sid. 37). Hallenberg a. st. IV. s. 847 ff.

28 (sid. 38). Se *Svenska Mercurius* för Aug. 1757, s. 178 f., Bergius a. st. företalet samt ss. 32 f., 149, Porthan *de libris raris* s. 46, *Åbo Tidn:r* 1795 N:is 34, 35, och 1798 N:o 2.

29 (sid. 38). Efter meddelande af Hr Canc.R. Wallenius kan här anföras en allt igenom med Svenska typer upplagd *Lutheri Catechismus med Affton och Mor-*

gon Böner, samt Bordlexor på Ryska och Svenska. Tryckt i Narven af Johann Köhler 1701, 1 ark 12:o.

30 (sid. 39). Se Erkebisk. Tengströms *Handl:r IV.* s. 80 f., Herveghrs i *Linköpings Bibliotheks Handl:r* 2:dra del. tryckta lefvernesbeskrifning öfver Rudbeck s. 135 ff., samt det ders. s. 138 införda utdrag ur Skyttes bref år 1632, och Westén *HofClericiets Hist. I.* s. 445.

31 (sid. 40). I en bland Gezeliska ms:a bibehållen förteckning öfver Ingermanlands socknar och deras Pastorer, uppgifves, att då Biskopen i Viborg Mag. Nicolaus Magni år 1632 visiterade i Nyen, förordnade han M. Henricus Martini Fattebur till Pastor och Præpositus derstädes, och att denne sedermera till sin död, som inträffade i Juli 1647, vid samma befattning qvarstannade. Han hade studerat vid Tyska Universiteter och blifvit Magister i Wittenberg. Efter hemkomsten befordrad till Rector vid Kathedralscholan i Viborg, bibehöll han denna tjenst tills han mottog Pastorsembetet i Nyen. J:fr Alopaeus a. st. s. 20 f., *Åbo Underrättelser* 1824 N:o 53.

32 (sid. 40). Erkebisk. Tengströms *Handl:r V.* s. 51.

33 (sid. 41). Ders. ss. 97 ff., 109, 112 f.

34 (sid. 42). Se von Stiernmans, efter anmodan af Åbo Domkapitel, 1749 uppsatta, i nyss åberopade *Handl:r V.* s. 151 ff. aftryckta svar å några frågor, dem Consistorium i Narva då hade till Åbo Domkapitel öfversändt. Att några år derefter Viborgs Consistorium begärt från Borgå dylika underrättelser, förmäles i *Borgå Gymn. Hist.* a. st. s. 4 not.

35 (sid. 42). Samme Forsenius blef sedermera Pastor i Lojo.

36 (sid. 43). Alopaeus s. 451 f.

37 (sid. 44). *Åbo Tidn:r* 1803 N:o 61.

38 (sid. 45). *Linköpings Bibliotheks Handl:r* 11. s. 132.

39 (sid. 46). Alopaeus s. 220 ff.

40 (sid. 46). K. Carl XI:s bref af d. 27. Febr. 1682 "till Herr Christer Horn, Lichtone och Fersen om Capit-

"telsgodsen och dhe Erchiebiskoplige i Lijfland" hos Fant *de effectu Reductionis R. Caroli XI. in Livonia* s. 12.

41 (sid. 47). Franzéns *Minne af Rålamb* i *Svenska Akad:s Handl:r fr.* 1796 *D. XIII,* s. 273.

42 (sid. 50). Se *Åbo Tidn:r* 1793, N:is 13, 49.

43 (sid. 51). Se Lidéns *Handl:r om Riksdagen* 1682 s. 66 f., och Erkebisk. Tengströms *Handl:r V.* s. 118 ff.

44 (sid 52). Om den af K. Carl XII. utfärdade författning berättar Bergius a. st. *Partem tributorum remisit omnibus diligentiam in addiscendis veræ doctrinæ capitibus probaturis, et ad nostræ Ecclesiæ pomœria accessuris: qua Regia plane munificentia nonnulli permoti, animæ salutem magis cordi habere incipiebant, et institutionem admittere.*

45 (sid. 53). *Åbo Tidn:r* 1798 N:o 3. Men samma förhållande, att Presterne icke kände menighetens språk, ägde likaledes rum i Estland, och fortfor der länge under Svenska styrelsen tills det i sednare hälften af 17:de årh. småningom afhjelptes. Förut hade råe och okunnige klockare begagnats till tolkar mellan Presterna och Församlingarna, såsom ännu i Lappland ofta lärer vara fallet.

46 (sid. 57). Erkebisk. Tengströms *Handl:r V.* s. 130 f.

47 (sid. 57). *Åbo Tidn:r* 1798 N:o 2.

48 (sid. 57. Blott utbrott af Gezelii förbittring var förmodligen att han förbjöd en med Petræi censur af Kyrkoherden i Hefva i Ingermanland Kexlerus (son till Matheseos Professorn i Åbo Kexlerus) utgifven predikan. Se *Åbo Tidn:r* 1803 N:o 61, *Gezelii d. ä. minne* ss. 169 ff. o. 314 f. Men huru den ders. s. 190 f. nämnde d. v. Pastorn i Stettin Rango var ansedd, utvisar en bland Gezeliska m:sa bibehållen afskrift af ett Latinskt bref från K. Carl XI, dat. Stockholm d. 12. Apr. 1684 till Kurfursten i Brandenburg, som anfört stränga klagomål öfver samma Rango och hans skrifter. Konungen förklarade sig högligen ogilla sådana *ingenia,* som med smädelser afhandla religionssaker, störa religionsfreden i Tyska Riket och söka

uppreta Regenterna mot hvarandra, samt lofvade om samma Rango och hans skrifter låta anställa undersökning.

49 (sid. 58). Numera tryckt i Erkebisk. Tengströms *Handl:r V.* s. 139 ff.

50 (sid. 59). Ders. s. 132 ff.

51 (sid. 63). J:fr Mollers *Fata Dorpati,* Gadebusch *Livländ. Bibliothek I* s. 66 ff. — Följande är utdrag ur ett bref från Fischer till Gezelius: - - - *Gratum mihi fuit Maxime Reverendæ Dignitatis Vestræ mentem de literis et libris Russicis cognoscere, cumque sperem, me Junio et Julio mensibus Holmiæ commoraturum, dabit Deus illic opportunitatem de toto hoc negotio conferendi, et ad S. R. M:tem id, quod e re visum fuerit, deferendi. Biblia Lettica nunc sub prælo sunt, initio a N:o T:o facto. Dum hæc perficiuntur, Esthonica censuræ submittentur, sine qua prævia, imo sine omni collatione cum iis quorum interest, et præsertim Episcopali sede vacante, miror D:nos Revalienses Paulinas Epistolas Esthonice excudendi initium fecisse. Ego sane in re tanta sine totius Letticæ et Esthonicæ ecclesiæ, quaqua patet, consensu, nihil aggredi ausim, sat certus, post omnia exactissime trutinata superfore, in quæ Momus oculos et dentes fixurus est. Non dubito, quin Deus etiam huic nostræ barbariei oculos aperturus sit, cum in nupera visitatione viderim, non solum scholarum operas inter rusticorum liberos tanto cum successu succedere, ut qui hac hyeme informationi traditi sunt, perfecte legant, fideique rationem egregie, allegatis etiam ad eam probandam dictis Scripturæ, reddere possint; sed et passim rustici jam scholas pro informandis suis efflagitant. Idquod ante decennium monstrum et ridiculum videbatur sapientissimis, quoties ejus mentio a me fiebat. Ultra ducentos pueros puellasque hac una hyeme Deus ex inscitia eripuit, qui, ineunte æstate ad suos remittendi, inter illos per Dei gratiam haud paucos lucrabuntur. Stupescunt ad opus Domini multi Nobiles, et rusticæ genti tantam capacitatem felicitatemque tantum*

non invident. Sed pergat Deus noster fidelis, et invicto hoc munimento Regi nostro suam Livoniam muniat. Calvinistis sua vota successisse, ut Narvæ exercitium sectæ suæ liberum impetrarint, equidem doleo. Ne vero latius serpat hæc pestis nostramque quoque urbem inficiat, quantum possum Ser. Regem meum sollicito. Certusque sum, M. R. D:tem Vestram eo strenue annisurum, ne quid per hos homines Ecclesia detrimenti porro capiat. Inprimis cum et nuper calumnia mihi retundenda fuerit, a Calvinista hic dispersa, quasi M. R. D. V:ra publice Deo gratias egerit, ob concessam a S. R. M:te hanc libertatem. Cui mendacio tanto animosius obviam ivi, quantum illi eo abuti voluerunt. - - - Dabam Rigæ 1685: 2 *April.*

Maxime Rev. D:tis V:ræ
observantissimus cultor
Joh. Fischer, G. Sup.

Att Gezelius alldeles oskyldig råkat ut för den i slutet af ofvanstående bref omtalda förmenta smädelsen, skulle, om det ens vore tvifvelaktigt, röja sig ur följande af d. 19. Nov. s. å. från densamma till densamma:

Libertatem sacrorum ritu Anglicano celebrandorum arctioribus limitibus includi, summe necessarium est, laudandaque proin vestra cura, quæ Calvinianos ab isto coetu excludit. Moliebatur nupera æstate Brandeburgicus Legatus Holmiæ etiam in his oris aliquid pro Calvinistis; quod cum rescirem, S:mi Regis animum contra istas insidias muniebam, respondebatque Rex, sibi hanc rem curæ fore, ne quid ab istis hominibus Ecclesia detrimentum caperet. Conversionem Ingro-Vadiacorum suas habere difficultates, non miror. - - - Si ad scholas literasque discendas adsuefieri convertendorum liberi possent, plurimum credo, in hoc negotio proficeretur. Ex quo enim Livonos meos benigna Dei gratia eo deduxit, ut informationi scholasticæ feroces animos submittant, indies magis magisque proficiunt, ampliusque per Dei gratiam profecturos spero, cum jam sua lingua oracula Dei vivi ipsi legere possint. Absolutum quippe est Novum Testa-

mentum Lettioum, habebuntque Esthones illi, qui Dorpatensi Dialecto utuntur, ante Paschatos festum, Deo feliciter annuente, eundem pariter thesaurum in suo idiomate. In Revaliensi dialecto tardius negotium procedit. Exspectabam superiori Septembri mense huc venturos quosdam istius Diœceseos Theologos; ut juncta mecum opera versionem concinnatam censerent, at illi varia impedimenta causati, hactenus negotium distulerunt. Audio tamen ipsos etiam Novi Testamenti versionem aliquam adornare; an in illa Germanicam versionem stricte sequantur, hactenus videre non licuit. In Lettica et Dorpatensi versione fontes secuti sumus, ne Ecclesiæ quasi plantandæ versionem versionis, loco Verbi Dei, obtruderemus, et ne, dum Tridentinam canonizationem Vulgatæ taxamus, ejusdem criminis in Germanicæ versionis authentisatione, sit venia verbo, rei fieremus. Quamvis non desint, qui huicce servituti nos subdere velint ne indocti videantur, qui ultra vernaculam linguam vix sapiunt. Cum vero arbitrer, in recentiori Fennica editione fontium rationem habitam esse, impensiori desiderio feror eam videndi, unde communicationem ejus, quod typis jam exscriptum est, summopere peto.

52 (sid. 64). J:fr G a d e b u s c h a. st. s. 324 f. — Den sedermera till Åbo flyttade Theologie Professorn Bröms i Pernau tvekade icke att, med afseende å der 1707 uppkomna pietistiska oroligheter, i bref till Gezelius anklaga den då redan aflidna Fischer, att hafva varit otrogen både mot Församlingen och sin Furste, samt velat öfverantvarda Liflands, enligt Bröms' påstående, af kärlek till främmande jord alltid för mycket intagna ungdom att uppfostras först åt Spener, och sedan, då Pietismen fått fast fot, åt Francke samt Orphanotrophium i Halle.

53 (sid. 64). J:fr *Gezelii d. ä. minne* s. 21.

54 (sid. 66). Såsom förord för Carstenius hade Gezelius äfven anfört, att han "af sin salige fader och salige "svärfader och salige moderfader, som var den berömligaste Episcopus Revaliensis, hade goda *subsidia* till *felicem Ecclesiæ administrationem.*" J:fr A l o p a e u s a. st. s. 262 ff.

55 (sid. 67). J:fr här ofvan sid. 243 not. 45.

56 (sid. 68). Gezelius d. ä. hade vid dessa samtal med Konungen äfven förordat Åbo Universitets och Bibelverkets angelägenheter. Att Konungen "talt väl om" både det ena och andra, samt gifvit bref till Landshöfdingen om lön för Fäktmästare och Språkmästare, berättar han i samma bref. Ytterligare förmäler han sig af Upsala Lectionskatalog inhämtat, att tvenne Professorer läste (det på Gezelii förlag från hans tryckeri utgifna) "*poëma νουθετικὸν Pythagoræ, Phocylidis et Theognidis,* "*item Florus* af Norcopensis. När han läser," uppgifves det i brefvet, "är Collegium Gustav. fullt."

57 (sid. 68). D. 19. Sept. 1688 skref han till sin far: *Neque prævideo, quomodo alias sine damno sedem hanc meo tempore et ordinario salario et liberalitate multorum satis commodam (relinquere possim?). Suntque, qui ex Ecclesia Narvensi majorem pollicentur liberalitatem, si ea foret fuissetque Dei voluntas, ut diutius penes eos mansissem. Ast ego non respicio ejusmodi, Dei gloriam unice quæsiturus, et ut voluntati ejus obtemperem. Tamen in rebus domesticis plane negligentem esse, non permittit cura uxoris et infantum. Accedit, quod Hedvigis mea ob singularem amicitiam et suavissimam conversationem cum Matronis præcipuis, inprimis in Illustrissimo Gen. Gubernatoris gynæceo, nimium amet Narvam, ut sic non nisi amore et obsequio mei alium locum expetat.* — I ett senare, hjertligt bref af d. 29. Nov. ursäktar han sin fru sålunda: *Quod antea de Hedvige mea liberius scripsi, humillime oro, ne R:mus Pater interpretetur alicujus in illa inobedientiæ vel contrarietatis in Dei providentiam: ea quippe plane meeum veneratur Dei directionem. Saltem ob singularem amorem, quem omnes Sveci, Germani, Rutheni, Fenni &c. in nos testantur, iam ab initio, difficilior illi videtur mutatio, ett suavior hic circa finem conversatio. Inprimis Dn. Gubernator Generalis cupit, ut diutius hic maneam. Cum conviva esset noster, memoriam R:mi Patris et ipsi et reliqui solemniter vitris majoribus celebrabant.* — Ännu kort förut

tänkte han på att tills vidare mottaga Biskopsembetet i Reval, om det skulle honom erbjudas. I bref till fadren af den 2. November frågar han, om Gerthen, såsom ryktet förkunnat, verkligen vore skild från nämnda befattning, och tillägger: *Equidem nihil ibi efficere illum posse, certum est, et summa commiseratione dignum, quod in re omni collabatur status Ecclesiasticus in tam nobili provincia. Omnia autem jam ad morem Sveticum et nostram Ordinantiam Ecclesiasticam facile possunt emendari, postquam per reductionem longe alia facies, et jura nobilium haud majora quam alibi. Certe si ordinarii Pastoris cura non gravarer ibi, simul et Diœcesin et opus Biblicum Deo adjuvante ibi curare possem. Saltem per biennium vel triennium, ut sic semel iterumque visitare liceret. Non mihi quidquam tribuo virium et doctrinæ, quod ad tantum fastigium requiritur. Ast plane inutilis, imo noxius Ecclesiæ, Regi et provinciæ erit ibi Germanus, et de Svecis pauci sunt, qui genium populi et status Ecclesiæ istius eatenus norint, ut cum fructu ibi aliquid tentare nedum efficere valeant. Hoc certum penes me est conclusum, me illud onus non ambire, sed si S. R. Maj:tas juxta Dei providentiam illum D. Gerthen excludit et inter alios me eo destinat, et sine ulla mea ambitione me illi spartæ utilem judicaverit, ut, quoad Deo adjuvante possim, per aliquod tempus in collapsæ Ecclesiæ restauratione laborarem, difficile foret refragari.* Gezelii önskan var dock i allt fall, att bibehållas vid försäkringen om Biskopsembetet i Åbo efter fadrens bortgång.'

58 (sid. 69). J:fr *Gezelii d. ä. minne.* ss. 231, 207 ff.

59 (sid. 69). Enligt en med år 1690 eller Gezelii den yngres förvaltning af Åbo Stift börjad, och sedermera till år 1785 fortsatt förteckning öfver Biskopsvisitationerna i samma Stift, intagen i äldsta bandet af Domkapitlets protokoll.

60 (sid. 69). Vid detta tillfälle hölls öfver Tit. 2. v. 7. 8, predikan af hans efterträdare i Narva Superintendenten Lang.

61 (sid. 70). Denne Hasselqvist var känd såsom homiletisk författare, men af ett anseende, som var ganska tvetydigt, och som allt mer förlorade sig. Han synes tidigt och länge njutit Gezelii d. ä. beskydd, och hade 1680 af honom blifvit recommenderad hos Biskop Skytte att i Kalmare Stift, der han var född, erhålla befordran, hvarom han för sin välkända lärdom, förtjenster och egenskaper försäkrades i Skyttes svar till Gezelius. Lyckan gynnade honom äfven, i det han 1683 feck kallelse till Metaphysices Professionen i Lund och, sedan han, af obekant orsak, afsagt sig densamma, bibehöll Professors titel och värdighet. Men till Linguarum Professionen i Åbo, som han året derpå sökte, feck han icke förslag, utan blef han af Consistorium hos Cancelleren recommenderad till något Pastorat. Och sedermera förlorade sig hans litterära anseende allt mer. I Domkapitlet hade han förenämnda år 1683 varit ställd under tilltal på angifvelse af en Tullinspector Edner, för det han från predikstolen i en aftonsång utfarit mot Tullbetjeningen och kallat dem blodsugare, emedan de låtit uppväga fisk, som till staden blifvit i sump inhämtad. Sedermera anklagades han att vid dylikt tillfälle hafva angripit hela Hofrätten. Likväl utnämndes han, tilläfventyrs på Gezelii recommendation, genom Konglig fullmagt af d. 18. Juli 1688, till Extraordinarie Theologie Professor, och blef i denna egenskap äfven introducerad, ehuru Consistorium förbjöd honom, att, innan han utgifvit något specimen, hålla ens privata föreläsningar. Året derpå anhöll Åbo slottsförsamling genom Landshöfdingen Creutz att få honom efter Bibliothekarien Wallenius till sin Predikant; men denna utsigt till befordran försvann, då Wallenius mot förmodan qvarstannade. Och sjelfve Biskop Gezelius "grufvade sig "deröfver, att Mag. Hasselqvist begärar och står efter "alla tjenster, som blifva vacante," enligt ordalydelsen i Domkapitlets protokoll, hvartill äfven anmärktes, "om "hans fylleri, och huru oanständigt det är, att han är "Professor Theologiæ och derjemte Caplan härvid Svenska församlingen, går ifrån den ena gården till den an"dra med ljuslådan efter sig." Men oaktadt ytterligare

äfven Consistorium Academicum för hans "obetänksamt "fattade och d. 18. Dec. 1691 inlagda protest, att ändtli-"gen blifva hulpen till den då efter Lund vacerande Poe-"seos Professionen," beslöt, att han "skulle uppkallas och "honom hans otidighet i skrifvande alfvarligen förehål-"las;" så erhöll han dock året derpå samma Consistorii till Konungen ställda förord, att han "såsom en berömlig "man" måtte befordras till Clara Pastorat i Stockholm. Slutligen måste han dock åtnöja sig att stanna i Pargas.

62 (sid. 71). Gezelii egen uppgift i en till Konungen ställd skrift om behofvet af den så kallade vinsädens förökande.

63 (sid. 71). Juslenii Åminnelsetal öfver Gezelius s. 101, och Erkebisk. Tengström i *Åbo Underrättelser* 1824 N:o 27.

64 (sid. 75). *Åbo Tidningar* 1791. N:o 26.

65 (sid. 75). Detta bruk var anlagdt af en Tysk "Pappersmakare," såsom han i Consist. Ac. protokoll nämnes i anledning deraf, att han åt Consist. erbjudit sin tjenst till dylikt företag. Från Consist. hänvisad att hos Cancelleren föreslå och utverka plats eller lägenhet till besagda bruksanläggning hade han sedermera trädt i bolag med tvenne godsägare i Nyland, af hvilka den ene var en Ryttmästare Falkenhagen, och hade för gemensam räkning inrättat bruket i Pojo socken på ett bruks-frälsehemman Thomasböle, mot förbindelse att betala årligt arrende till ställets ägare, Bruksförvaltaren Carl Bildsten (af en utländsk, i Sverige adlad slägt). Detta pappersbruk kom dock snart i Gezelii ägo, i det han för bedrifvande af sitt boktryckeri, samt derjemte af General-Gouverneuren Herman Fleming öfvertalad, inköpte de begge förenämnde godsägarnes andelar, och dernäst genom förskotter åt den så kallade Pappersmakaren samt derpå grundade fordringar äfven blef ägare af hans eller den tredje andelen. Jfr. *Gezelii d. ä. minne.* Detta pappersbruk fortgeck sedermera till 1713, då det för krigets annalkande afstannade.

66 (sid. 75). Efter Kon. Carl XII:s krig, då menigheten saknade de oumbärligaste läro- och andaktsböcker, erhöll Biskop Witte Kongligt privilegium af d. 9. Juli 1723 att trycka Finska Psalmböcker och Katecheser (jfr. Westén a. st. II. s. 280); äfvensom Konungen till upphjelpande af Akademiens tryckeri 1726 skänkte de stilar, hvilka hade tillhört Akademien i Pernau samt derifrån blifvit räddade till Stockholm. Men då Wittes Enka 1728 hos Konungen begärde att få på Akademien öfverflytta det ofvannämnda privilegium, afslogs det i grund af K. Carl XII:s d. 17. Maj 1705 utfärdade resolution, att till uppläggande af Biblar, Psalmböcker och Katecheser framdeles inga privilegier skulle beviljas, sedan de redan utgifna till ända gått.

67 (sid. 76). Se *Åbo Tidningar* 1799. N:o 43. Om en från Norrland år 1664 till Amerika skedd utflyttning af Finnar förekommer bland Palmskiöldska samlingarna å Akad. Biblioth. i Upsala följande anteckning: "Svenske "Commissarien uthi Amsterdam Pehr Trotzig förmäler "uthi dess skrifvelse *de dato* Amsterdam d. 24. Maij 1664 "om åtskillige Finske Familier, som dijt till orten vore "ankomne, hwilka voro så gamble som unga in alles 140 "siälar, många barn, både gossar och flickor små och "somligen stora, de mäst alle löpa nakote uti skiortor, "mästa delen aff dem tala Finska och en del af Mansper-"sonerne Svenska, säija sig wara hemne ifrån Sundswall, "Torps och Bergsjö Socknar liggiande 10 mijhl wid haf-"wet sunnan från Jemptland, och skola med deras sampt-"lige Sokenmäns och Kyrkioherdars samtycke wara deri-"från dragne, sedan de sålldt allt hvad de hade. En del "uppwijste Pass och bewijs dem de fått af deras Ländz-"man och Kyrkioherde, såsom en af Olaus Erici Huss, "Kyrkioherde uti Medelpad dat. d. 5. Martii 1664 medh "Socknens sigill. De hade och bref med sigh skrifvit åhr "1657 uthur Nova Svecia, deruti samma land högeligen "berömmes, deraf de blifvit föranlåtne, medan hemma "uthi Sverige så dyr spannmål war, och de eljest höge-"ligen blefvo betungade, att begifva sig på resan dijtåth,

"hade och till den ändan, medan ännu åkeföret påstod, "med sina egna hästar dragit genom Dalarne till Christia- "nia uti Norje, der de hafwa funnit et Hollendskt skep "med hwilket de farit ölwer till Amsterdam, ämbnandes "sig derifrån till Nya Sverige." Se Carl Dav. Arvedsons under Geijers inseende utgifna *de Colonia Nova Svecia in Americam Borealem deducta Historiola*, sid. 16 följ.

68 (sid. 78). J:fr Renvalls uppsatts i *Mnemosyne* 1821 Aprill, samt *Råd för Finska Psalmförfattare* s. 7 f.

69 (sid. 78). Den första PsalmboksComitén tillsattes 1691. Ledamöter voro Kolmodin, Julius Micrander, Jesp. Svedberg, och Erik Liung. Desse sammanträdde året derpå i Stockholm, och sedermera 1693 i Upsala, samt afgåfvo derifrån den 16. Okt. sistnämnda år ett Psalmboksförslag, som dels innehöll gamla, då öfversedda och förbättrade, dels äfven några alldeles nya Psalmer. Till granskning häraf blefvo af Prestaståndet vid Riksdagen i Stockholm s. å. valde "Dr. Haq. Spegel Episcopus Lincop., "D. Matthias Steuchius, Superint. Hernos., D. Israel Kol- "modin Superint. Gothl., M. Jonas Linnerius Prof. Prim. "et Past. Lund, M. Jesperus Swedberg Theol. Prof. Ups., "M. Andreas Båll Past. i Öregrund, M. Ram Past. Streng- "nes., M. Sander Lector Lincop., M. Forselius Lect. Scar., "M. Sigtunius P. P. i Arboga, M. Dvan P. P. i Kiöping, "M. Cavallius, M. Pilman, M. Lund, M. Stakæus, M. Schrö- "der, M. Catonius, M. Svanberg, M. Hoffsteen, M. Oxen- "vall, P. P. i Nähr på Gothland." Denna nya Comité sammanträdde första gången den 10. November. Härvid beslöts den ändring i Psalmernas ordning, att Kateches-psalmerna skulle ställas främst och dernäst de som vore uppsatta efter Davids Psaltare, hvartill skulle intagas de, som kunde nödiga pröfvas och gillas af Bisk. Spegels försök i samma ämnen. Kolmodin och Svedberg anmodades ställa Psalmerna i deras nya ordning, och dessutom att efter egen bepröfning tillägga af de Psalmer, som funnos i en samling kallad Sånge-Tempel, äfvensom af dem de sjelfve författat, samt att, slutligen inlemna till Konungen

hela arbetet. Men då detta sedermera från trycket utkom, uppkastades deremot mångfaldiga påminnelser och anmärkningar. Och i anledning deraf förordnade Konungen ånyo en Comité till att pröfva de försporda klandren. Ledamöter deraf blefvo Erkebiskop Swebilius, Biskoparna Benzelius och Carlsson, Superintendenterna Micrander och Lang samt Professorerna Norrman, Swedberg, Jernfeld, Liung och Olderman. Desse sammanträdde i Maj 1695 och förenade sig äfven om flera förändringar och rättelser i den nyss utgifna Psalmboken, hvaröfver bland Gezelianska manuscripterna vidlyftiga handlingar voro bibehållna. Samma Comités åtgärder stadfästades genom ett Kongligt Beslut af följande lydelse:

„Carl med Guds Nåde. Wår ynnest och Nådige benägenhet med Gud Alsmägtig Trooman, Erchiebiskop, så „och samtel. Biskopar och Superintendenter. Wij see af „Eder underd. skrifvelse daterat d. 25 passato, huru såsom J hafwe låtit Eder angelägit wara, till hörsamt följe af wår Nådige befallning att träda tillhopa och med „hwar annan uti Christelig samdrägt närmare jembnföre „hwad utaf Eder och Consistorierne hemma kan wara „påmint öfwer then nyligst af trycket utgångne Psalmboken med flere ther tillhörige stycken, samt uti skyldigt „förtroende efter yttersta förstånd rådgöra hwad J till „samma wärks wijdare förbättring kunna finna nyttigast „wara, inkommandes J numehra deröfwer med edre und. „berättelse, hwarutinnan J 1. gifwe tillkänna, hwad sielfwa Psalmboken widkommer, hwar wid wår meddelte „Instruction de Anno 1691 påbinder att thet bör utlemnas eller förändras, som i någon måtto kan finnas, „löpa emot wår Christeliga troos rättesnöre, att J ett eller „annat orda-sätt allenast i the gamble och mästbekante „Psalmer uti något beqwämare och tydeligare hafve sökt „att ombyta, men elliest ingen märkelig förändring i dhe „samme velat eller tordt tillåta, på det de enfaldige som „longsamt hafva lärdt sig en eller flere Psalmer och äre „wähne på sitt sätt dem att siunga icke måge willas ge-

„nom någon ordens onödige omwäxling. Men sedan som „samme wår Instruction innehåller, att the åtskillige, och „med föga flijt eller andakt sammansatte sånger, som på „någon tijd uti Psalmböckerne äro inkomne, skulle utta-„gas, och allenast uppbyggelige, andelige och tienlige „Psalmer i thenne Kyrkieboken behållas; Så finne J att „en god del af them, hwilka nu nyligst äre tryckte „wordne, wäl kunna umbäras, hälst som talet blifwer „ändå stoort nog, då några flere af Konung Davidz tröste-„och läre psalmer i stället warda tillagde. Men hwad the „nyje Psalmer widkommer, hwilka Eder synts tienlige att „bijbehålla och qwarlemna, Så hafwe J uti dem beflijtat „Eder om till att lämpa alle Ordeformer efter the hälso-„samme ordens eftersyn.

„2. Evangelier och Epistler hafwe J rådsammast fun-„nit att behålla alldeles efter dhen text som nu för tij-„den uti the bäste Exemplar af wåre Biblier, finnes till „thess en fullkomlig Edition kan förfärdigas, undantagan-„des att J på några få ställen, med ett ord sökt hielp till „en bättre Connexion, eller och till texternes större full-„komlighet intagit en hel eller half vers mehra än i dhe „gamble Kyrkioböcker hafwer stått.

„3. Samma mening yttre J om den H. Psaltaren, „finnandes rådligast att texten derutinnan medlertijd att „Biblien till en fullkomlig Edition förfärdigas, blifwer be-„hållen såsom han härtill warit brukelig, undantagandes „några få ställen, der ändringen pröfwats mäst nyttig och „minst märkelig.

„4. Den nys tryckte böneboken anbelangande, Så „emedan derutinnan begrijpes böner, som dhels innehålla „så höge Ordeformer att then enfalldige näppeligen weth, „hwad ther med förstås, dels äre så swåre, att dhe icke „utan möda kunna af dhe lärde med den H. Skrift con-„cilieras; Ty hafwe J anständigast funnit att lämna dhe „fleste af D. Johan Arendtz böner uti hans egne böcker, „hwilka nu mångestädes finnas, än att mycket ändra uti „en så namnkunnig mans arbete, utan heller i deras „ställen till hwarie handa tillfällen insatt andre utaf de

„bäste lärares böneformer hwilka, med tydlige ord, och „lijka andakt äre sammanfattade.

„5. Historien om Wårs Herres Jesu Christi lijdande, „död och uppståndelse, hade J gerna efter wår Bibliska „text lämpat, der icke alla Kyrkieböckerne hade samhäl- „ligt haft ett så kunnigt och tienligit ordelag, att man „haft betänkiande det att ombyta, Hafwandes J jemwäl „Historien om Jerusalems förstöring med alle the bästa „Exemplaren jembnfört och mehren dels oförändrat be- „funnit.

„6. Catechismum hafwe J icke heller förbijgått, utan „med det Formular som är infördt uti libro Concordiæ, „så wäl som dhet der finnes uti Tomo 5 Lutheri Witten- „berg. samt åtskillige andre wåre tryckte böcker collatio- „nerat, så att den ändring till hwilken man funnit någon „skälig anledning förmodes nu kunna warda gillad, Men „then som icke är befunnen nödwändig blifwa, afskaffat „och enhälligt i den lilla men högst nödige boken warda „wid macht hållen.

„7. Underwijsningen om skriftermåhl hwad widkom- „mer, så emedan J både hafwen funnit att den samma „på annat sätt är inrättat än wåre Symboliske böcker ge- „menl. föreskrifwa, jämwäl och fördelt i så månge små „stycken, att the enfaldiges minne och andakt synes mehr „deraf beswäras än hielpas, ty hafwe J en annan under- „rättelse utaf Wåre bäste lärare om samma materie för- „fattat.

„8. Betraktelsen om dhe obotfärdigas förhinder haf- „we J säkrare funnit att aldeles å nyo affatta och för- „bättra, och de anförde Skriftenes språk samt Trones „Articlar rätteligen förklara, än allenast här och der nå- „got ändra och hela stycken således ojämn och missha- „gelig giöra.

„Nu som Wij intet twifvelsmål drage att J ju wid ett „så andeligit och högwigtigt wärk läre hafwa anlagt Edert „yttersta förstånd och krafter, sedan J ther wid anropat „Gud om Nåd och Hielp; Så wele Wij och derwid låta

„beroo, och hafwe J att låta Eder wara anbefalt hwad „som till-wijdare Execution så deraf tienar, som till wärk-„ställandet af det som uti Wårt Cantzlij å Wåre wägnar „deröfwer med Eder sedermehra är wordet confererat, „försäkrandes Wij Eder slutel. om Wår Kongl. ynnest och „benägenhet näst Guds trogne anbefallande, Nådeligen. „Stockholm d. 9 Decemb. A:o 1695.„

„Carolus.„

„C. Piper.„

„Till samtl. härwarande Biskopar och Superintenden-„ter om Psalmbooken.„

J:fr Högmarcks *Psalmopoeographi*, Baelter *om Kyrkoceremonierna*, Bergii *Förråd af Handl:r* s. 172 ff., Westén a. st. s. 456 ff.

Granskningen af Evangeliiboken skulle, enligt den af Konungen först utfärdade instruction, anställas genom jemförelse med Bibelns text efter de reglor, som d. 8. Juli 1691 hade blifvit utstakade för revisorerne af Bibelöfversättningen samt med begagnande af dessas anmärkningar. Hela denna granskning afgjordes inom den 27 Nov. och 9 Dec. 1693.

70 (sid. 78). Se *Åbo Tidn:r* 1793. N:o 46.

71 (sid. 80). J:fr G. F. Fant *Hist. Lib. Catechet. in Svecia.* s. 48. Gezelius skref till sin far d. 7 Dec. 1688: *Antea rogavi et iterum id peto, ut impediatur impressio Catecheseos Fennicæ Wiburgensis; si nude Catechesin Lutheri ederet, tolerandum quidem. Ast si novas quæstiones, præter eas, quas B. Ericus Erici et Rev:us Pater edidit, proponere velit, vergit id in confusionem hujus Diœceseos et forte etiam in Wiburgensis, ubi alterutri expositioni Catecheticæ assueti sunt simplices.*

72 (sid. 63). Gezelii deltagande i striden öfver Spegelska Katechesen kan här blott efter G. F. Fant a. st. s. 41 ff. nämnas, utan bekantskap med innehållet af hans mot Bång ställda anmärkningar. J:fr J. J. Tengstr. *Diss. de Viris in Fennia peritia litt. Græc. claris* s. 105 ff., *Linköp:s Bibl:s Handl:r* 1 s. 24 ff., Westén 11. s. 149 ff. Dessutom hade äfven Svenonius i samma tvist fram-

trädt. En uppsatts af honom under titel: *Notæ nonnullæ in Catechesin Svecam per quæstiones digestam, ac Holmiæ impressam hoc anno 1686, scriptæ pro pædagogis, examinatoribus, rudiorumque auditorum informatoribus in communi, potissimum in Dioecesi Aboensi,* förvarades i Theologiska Facultetens i Åbo archiv före branden 1827.

73 (sid. 81). J:fr Erkebisk. Tengstr. *Afhandl. om Presterl. Tjenstgörn.* 1. s. 540.

74 (sid. 82). I *Gezelii d. ä. minne* s. 59 förekommer en missämja mellan de begge Finska Domkapitlen rörande företrädet mellan Wiborgs Gymnasium och Åbo Schola. Af samma anledning och i form af en skarp förebråelse hade äfven Consistorium Academicum tillskrifvit Domprosten i Wiborg P. Carstenius, som deröfver, i bref till Gezelius af d. 16 Nov. 1691, yttrade sin förtrytelse, och med hot af rättegång svarade, att ofta Studerande, som lemnat Akademien, till sina kunskaper befunnits mången Gymnasist underlägsne. Misshälligheten härledde sig egenteligen från äldre tider eller begge förenämnda läroverks ömsesidiga anspråk på djeknepenningarna från vissa socknar i Nyland. J:fr Erkebisk. Tengstr. *Handl:r*. IV. ss. 51,55. I Åbo Domkap:s protokoll d. 3. Aug. 1648 nämnes "Rectoris breff af NyHelsingfors om Socknarna af Ny-"landh kunde än liggia under Helsingfors schola. Capit-"lets meningh var denna, att Nylands Socknar distribu-"eras i Åbo Schola denna gångh, efter Bårgo lähn är nu "efter gammalt sedh med Hollola under Vijborgs Biskop."

Under Gezelii förvaltning inskränktes djeknarnes så kallade socknegång. Genom en Konglig skrifvelse af d. 4. Nov. 1695 förständigades Landshöfdingarna, att djeknarne, enligt den utfärdade Scholordningen, blott två gånger om året finge hemresa; hvarföre Landshöfdingarne skulle "låta publicera, att Scholæbarnens vanliga hjelp "för ingen del borde afkortas, utan den del, som plägat "dem på fyra tider om året meddelas, skulle dem nu, "när de två terminer allenast ginge omkring, så mycket

"hellre gifvas och förunnas, som de flitigare och trägna-"re vid sina studier vistades." Denna socknegång fortfor till 1770-talet, då den, för sin menliga inflytelse på ungdomens sedlighet, afskaffades.

75 (sid. 86). Quæstorn Arvid Lietzens frånfälle i början af år 1708 var en förlust för Akademiens uppbördsverk. Han var en brorson till Gezelii svärfader Assessorn i Åbo Hofrätt Nils Lietzen: hade från 1695 innehaft tjensten: efterträddes af en Magister Haks. J:fr afl. Prof. A. J. Lagi Oration not. s. 101.

76 (sid. 86). Redan år 1655 hade en i Åbo någon kortare tid bosatt Bokförare Lorenz Jauchius på anmälan hos Consistorium Acad., att han, i anseende till lidna sjöskador och otrogen betjening, ej vidare kunde hålla någon boklåda, erhållit Consistorii dimission från sin Bokföraresyssla, och bortflyttat till Reval, hvarifrån han förklarat sig beredvillig på requisition öfversända böcker till Åbo. J:fr *Gezelii d. ä. minne* s. 114 f.

77 (sid. 87). Om den från Katholska tiden äfven vid Svenska och Finska scholorna fortplantade ceremonien på Gregorii dag se *Åbo Tidn:r* 1772 N:o 8, Fant *Obss. selectæ Hist. Svec. illustr.* XV. s. 154. Den öfvergeck så väl till Viborgs som Åbo Gymnasium, der Lectorn Boetius Murenius redan 1634 i ett på Gregorii dag utfärdadt programm klagade öfver skriande missbruk isynnerhet med den vid samma ceremoni brukliga "*nefandissimæ emunctionis machina,*" som vid då skeende inskrifning, och till dess en ny författning hunne af Domkapitlet utfärdas, skulle, äfvensom kostnaderne för *Gregorizandi*, inskränkas. På frånsidan af samma programm stod med gammal handstil tecknadt: "om *cerevisia Gregoriana.*" — Detta jemte några andra vid det gamla Gymnasium i Åbo utgifna programmer förvarades å Akad. Bibliotheket i Åbo före branden 1827. — Från Gymnasium öfvergeck Pennalismen och bibehölls sedermera äfven vid Akademien. Se Hr Prof. o. R. Pipping *Diss. de Bibliothecariis Acad. Ab.* 1. s. 19 ff., hvarmed kan sammanställas

Georgii *Diss. de origine Initiationis Novitiorum in Academiis* och Fant *Diss. in antiquitates Academiæ Upsal.*

78 (sid. 89). J:fr *Gezelii d. ä. minne* s. 91 f.

79 (sid. 89). Se *Åbo Tidn:r* 1784 s. 207 f., och om Grimstens arbete, ytterligare, Warmholtz a. st. XI. s. 122, samt om Melartopæi Disputation Marklin *Supplem.* s. 46. Den slutligen nämnde Merthen blef sedan Amanuens vid Bibliotheket, men dog ung i början af 1690.

80 (sid. 93). Se Warmholtz *Bibl.* XII s. 9 f.

81 (sid. 94). J:fr Loenbom *Handl:r till K. Carl XI:s Hist.* 8 *Saml.* s. 143 ff.

82 (sid. 95). J:fr *Åbo Tidn:r* 1784 N:o 44.

83 (sid. 102). En både hos Des Cartes och Spinoza i samma uttryck förekommande bestämning. Se Cartesii *Meditationes de prima Philosophia, Med. I.* samt *Objectiones Tertiæ,* och Spinozas Ethik, *Pars II.* Men Spinoziska läror torde näppligen då ännu hunnit till Åbo; utan torde den åtalade sattsen blott genom någon rännil från Cartesisk källa halva framträngt till det Finska lärosätet.

84 (sid. 107). Det sista åtminstone bibehållna bref från Spener till Gezelius är följande:

Antequam Francofurto discederem, Tuæ ad me perlatæ sunt; sed non nisi huc delatus respondere potui. Ante omnia vero de mutatione illa edocendus es, ut mecum mirere divinam mirabilem providentiam. In Francofurto mea, si voto humano ageretur, emori optaveram, in sinu tot mei amantium: sed patuit demum a nostris sæpius differre divina consilia. Cum B. D. Lucius, Concionator Electoralis primarius et Proto Synedrii Assessor jam a biennio et quod excurrit ingenii et corporis viribus paulatim deficeret, de sufficiendo alio actum: ego per literas tentatus, an oblatam vocationem suscepturus essem, ita respondeo, ut integro sesquiennio negotium interquiesceret, sperarem que de me consilia omissum iri. – – – Mortuo B. D. Lucio Consistorium cum duobus aliis, D.

Veielio et Dn. Sandhagenio, Lunæburgio, Electori me proponit: hic me optat, mox mense Martio solennes vocatorias ad me mittit. Facile intelliges, quis mihi ex eo sensus: sane, quo me verterem, non habebam. Novi, in re propria me consilii semper esse impotem, cum semper verear, ne plus minusve mihi tribuerem, unde etiam Argentoratum cum Francofurto non proprio arbitratu, sed alieno, commutavi. Collegæ mei convocati, quod de divino consilio indicarent non plus habebant, æque ac egomet perplexi. Itaque ad Magistratum rem defero et scripto prolixiori rationes in utramque partem expono, rogitans, ut, cum proceres me memet ipso rectius nossent, mihi divinæ voluntatis ipsorum ecclesiæ an Saxonicæ dona mea potius convenirent, interpretes esse dignarentur, promisso, quod illam secuturus essem. Hi, a se rem decidi posse negantes, orant, si fieri posset ecclesiam ipsorum ne desererem, sed addito, si aliud divinum consilium agnoscerem, nolle se θεομαχεῖν. Itaque non aliud supererat, quam quod feci, nimirum ut aliorum arbitrio totam causam committerem: consentiente ergo Magistratu, quinque Theologos pios animo concepi, et singulos, transmissis causæ momentis, oravi ut cuncta in timore Domini expenderent, et quod conscientia dictaret, ad me perscriberent. Hi etiamsi a se invicem remoti una sententia respondent, divinam esse vocationem, cui reniti salva pietate nequirem. Ita demum animo reddita tranquillitas, postquam divinæ voluntatis factus sum certior, et quidem ea ratione, qua nihil dubii relinquebatur. Quamvis ergo non sine cruento vulnere a Francofurtensibus, cum quibus cor colluerat, divelli potuerim, et illis animi motibus ipsam valetudinem non parum tentatam sentiam, discessi tamen utique, quo me Deus ire iussit. Intravi vero hanc urbem sexto superioris mensis die, et iam, divina gratia utrumque munus exorsus, expecto, quod mihi ostium gloriæ suæ promovendæ Dominus pandere, et patiendo vel laborando nomen suum a me glorificari velit. Unum hoc instantissime oro, et ut Fratres optimi, qui quaquaversum degitis, hoc mihi exoretis, rogo, ut Deus

voluntatem suam in et per me semper perficiat, eamque largiatur gratiam, quæ stationi huic ex Ecclesiæ bono obeundæ necessaria est. - - - Quod de difficultatibus circa conversionem Ingrorum ortis adiecisti, maiori me sollicitudine complevit. Nam non solum nollem ex ista scintilla inter vestros et Moscos aliquod oriri incendium, verum etiam vix aliud mihi magis adversum, quam si vel minimam speciem hostes arripiant, nos criminandi, quod in religionis negotio vi quicquam agamus - - -: cum hoc perpetuum nostris principium fuerit, religionem suaderi, neutiquam autem imperari posse, intra quos terminos etiam vestra consilia et labores stetisse confido. Unde si omnino abhorrere a nostra veritate pergant fiducia vicini potentis noviter erecti Ingri, salva conscientia sibi relinqui possunt, quos nisi volentes exitio suo extrahere non valemus: sufficiet vero illos lucri fecisse, apud quos veritas tantum valuit, ut non inviti in eadem permaneant, et paulatim suo exemplo potius quam lege populares suos in eandem viam, a qua forte abhorrent, si inire iubeantur vel adigantur, ducant. Fiat hoc divina gratia, quam invocare pergam, eritque summa voti: δῴη σοι ὁ κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσιν. Præterea methodo, cuius fecisti indicium, et quam utilissimam iudico, multam coelitus benedictionem apprecor - - -. Dresdæ 4. Aug. 1686.

Max. Rever. T. Exc.
ad preces et obsequia
addictissimus
Philippus Jacobus Spenerus D.

Communis noster amicus D. Bebelius Argentorato, ubi vix tuto commorari, saltem officio suo pro voto fungi non posse credebat, Witebergam concessit, in B. D. Calovii locum evocatus.

85 (sid. 108). **Se Lencqvists** berättelse i *Åbo Tidningar* 1772, och *Nordische Sammlungen*, första samt

tredje Samlingen. — Och om Wegelius *Handl:r i Finl:s Kyrk. Hist. 9:de Häft.*

86 (sid. 118). J:fr de hos Westén a. st. 11 s. 701 ff. vid lefvernesbeskrifningen öfver Nordberg bifogade anteckningar. Men Laurbecks förfarande var ända från den tid, då han först började väcka uppseende, kitsligt och förgripligt. Viborgska Presterskapets sid. 110 åberopade anklagelseskrift lydde som följer:

„Uppå samptl. Prästerskapets vägnar här i Stiftet måste vij fast ogiärna gifva E. Kongl. Maj:t tillkänna, huruledes H:r Biskopens Son, som sig kallar *designatus* „Extraordin. Professor i Åbo Isaak Laurbecch, har utkastat d. 21. Januari nästledne uti Synodal *conventu* en slik „opposition, som han ett herravälde här i orten hade i „skölden, skridande ifrån *terminis modestiæ*, då han som „en yngling *ex officii ratione*, det han sig tillägnade, ad„monerade och fördömde alla närvarande af detta Låfl. „Stifts Clericie för *Ignorantes, Lupos rapaces, illegitime* „*vocatos*, och att ingen skulle *sensum sacræ scpripturæ* „rätt förstå, icke heller skonandes sin egen fader med „samma fördömmelse. Äfvensom han dagen tillförene ut„brast offentligen uti ett stort väsende öfver det medhjel„paren i Jäskis Mag. Bonsdorf stod i nedriga Cathedren „medan han orerade, hvarest förnäml. Pastores plägat „stå. Desslikes gjorde han utgående ifrån Gymnasio ett „stort förargeligt buller, med hiskligt skrytande och trä„tande, nu snart emot synodaldisputations philosophiska „*terminos*, som han alldeles fördömde, dels emot dess „censur, som Kongl. Kyrkolagen p. 190 §. 3. befaller öf„verse i Consistorio, förnekade han alldeles, betagande „således Herr Biskopen och Capitlets personer den vörd„nad och lydnad, som dem tillkommer i deras embete „här å orten, hvarest han skulle få räkna för en lycka „att få gästa hos sina k. föräldrar med deras vördnad och „heder, samt betacka Clericiet, som mest af egna medel, „sändt honom studentepenningar uti 3 års tid efter faderns „befallning (oansedt ingen Kongl. Resolution för oss är „uppvisad, att han allena skulle njuta Studentepenningar),

„och deremot vunnit af honom denna dristiga ohöflighet „till vederkänsla. Han, Isak Laurbeck, har ock genom „sin faders connivence trängt sig uti Consistorii ärender, „och vid några Personers förhör, som skole blifva vigde „till Prester uti Biskopshuset, anställt, Consistorio oåt-„spordt, profpredikningar, conciperat andre *acta syno-„dalia*, som intet voro afhandlade, inmängt sig våldsam-„ligen i Consistorii Protocoll och Acter – –. När Pre-„sterskapet d. 21. Januarii eftermiddagen beskedeligen „härom påminte H:r Biskopen Kyrkolagens p. 190 §. 4, „om förargelses förtagande vid disputationer, begynte han „offenteligen skälla Consistoriales och Presterskapet, – – – „itererandes det samma för hela Stiftet d. 23. Jan. uti „Consistorio. Fördenskull, som Prestemötet aflopp med „en stor förargelse, att man befarar, det nästkommande „år Clericiet sig alldeles ifrån Prestemötet afsöndrar, ef-„ter de således illa blifvit noterade, ty nödgas vi detta „underdånigst angifva etc. och bedja E. K. M:t allernå-„digst att förordna det som länder Consistorio här i Stif-„tet till heder, och våra ringa personer i sin Kongl. hägn „och beskydd allernådigst annamma. *In Febr.* 1702.„ — Sådant var åtminstone ett till Gezelius öfversändt Transsumt. Om sjelfva skriften kommit fram till högre ort, är tvifvelaktigt. Å andra sidan saknade Laurbeck icke eller hedrande betyg och förord. I Fecht's, sid. 109. nämnda bref uppgafs, att Laurbeck tvenne gånger såsom Præses hade intagit kathedern och begge gångerna i förhållande till sina år utmärkt sig. — Sedermera erhöll han d. 14. Sept. 1703 af Joh. Flachsenius det intygande, att han i Abo, efter det han till Theologiæ Adjuncturen blifvit föreslagen, flitigt och gratis hållit föreläsningar. Hans gynnare Flachsenius hade på den förbjudna Disputationen såsom Decanus d. 25. Aug. 1706 tecknat, att han öfversett densamma, samt att den vore tillåten att tryckas Och i trotts af förbudet mot tryckningen utgaf han följande till Boktryckaren Wall ställda skriftliga uppmaning: ”Efter som ingen med mig talt om den nu på trycket dis-”putation, eller att der med skulle inhållas, ty kunne J ”fara fort med aftryckande. Har någon att criticera deri,

"så få de göra det sedan disput. kommer fram. Jag är "nu Decanus i Facult. Theol. och ingen annan. Farer väl." En af Professionerna i Theologiska Faculteten stod då ledig genom Lunds flyttning till Biskopsembetet i Viborg, och Flachsenii med Gezelius besvågrade Collega inom Faculteten, Prof. Tolpo var, åtminstone enligt Rudéns i dennes tvist med Biskopen här s. 98 f. redan anförda omdöme, "en god och from man, men hvars fromhet visa-"de sig alltför opportun för dem, som gerna fiskade i "grumligt vatten." I egenskap af Rector hade han förbjudit tryckningen af Laurbecks disputation, hvilken åtgärd han, vid Consistorii Academici sammanträde d. 28. Aug. 1706, först blott dermed försvarade, att Laurbeck hade brukat Theologiæ Adjuncts titel, hvarå han ej skulle fått fullmagt. Flachsenius invände, att denna titel enligt Cancellerens bref tillkomme Laurbeck, men andre menade sådant af Cancellerens bref ej kunna inhämtas, hvilken mening likväl blott var en förevändning. Laurbecks begge här i fråga varande arbeten äro införda i Marklins Supplementer till Lidén's Katalog, s. 55. Den honom slutligen genom Domkapitlets dom 1708 ålagda afsägelse af sina villomeningar var i bestämda ordalag honom föreskrifven. I afseende å hans andra Corollarium: *Is solus Theologiam ex fundamento discit, qui Scripturam assidue pervolvit*, och det fjerde: *Quippe, quicquid de Deo et rebus divinis scire debet, sola continet Scriptura*, borde han bekänna: *Quandoquidem novatoribus, ut liberius errores suos propugnent, utque ἰδίαν obtineant Scripturæ S:æ ἐπίλυσιν, semper in ore sit, quod Coroll. II. et IV. definitur; fateor illa sic exclusive non debuisse poni. Libri enim symbolici et scripta Theologorum orthodoxa cum S:a S:a, quæ unica fidei regula est et norma, itidem a Theologo pervolvantur, in eum, quem tradit Form. Concord. finem pag.* 631 *et* 632 *et* 635. På samma sätt borde han vid hvarje af de följande Corollarierna, till och med det trettonde, aflägga en förklaring. Vid det sjette Corollariet borde han erkänna riktigheten af den anmärkning Theologerne i Leipzig (se sid. 114.) dervid hade

gjort. Vid det nionde som lydde: *Colloquia mutua a Christianis de rebus fidei instituta, ex pio zelo, utut sint licita, videndum tamen, ne fiant in præiudicium ministerii, et ut in iis omnia decenter ordineque fiant,* borde han sålunda betyga sin ånger: *Quatenus corollarium hocce ansam præbet cogitandi, me patrocinari velle Collegiis sic dictis pietatis, quod ipsum nec censura Altdorfina diffiteri potuit, eatenus agnosco, me temere fecisse, eiuscemodi publicando Corollarium. Suntque Collegia ista non tantum propter impiam interpretandi S:am S:am libertatem, sed et propter causas alias illicita et inutilia.* — Och näst efter återkallelsen eller förbättringen af det 13:de Corollarium skulle han i allmänhet betyga: *Quæ in Disputatione de Impedimentis studii Theologici occurrunt, et vel in observationibus, vel scriptis aliis, et expressius in sententia a Vener. Consistorio die* 23. *Julii* 1708 *lata, ut heterodoxa sive scandalosa, sive alia aliqua ratione iuste improbanda notantur, illa pariter reiicio, detestor et damno. Ex adverso autem testor, confiteor et promitto, clara voce, in conspectu Dei omnipotentis, et coram tota Ecclesia Christi, me per Dei gratiam in doctrina verbo Dei tradita librisque Ecclesiæ Lutherano-Euangelicæ symbolicis comprehensa, constanter perseveraturum, et nec aperte vel occulte contra eandem quidquid sentire, loqui vel scribere velle, neque ulla ratione dare occasionem vel causam concipiendi de me suspicionem, quasi Pietistarum vel aliarum Sectarum sententias foverem vel probarem.*

87 (sid. 123). Ledamöter i den år 1713 tillsatta Comité voro Spegel, Sam. Törling, Tim. Lütkeman, Sven Cameen, Nils Sternell, G. A. Humble och Joh. Possiet. Af denna Comité instämdes Assessorn i Kammarrevisionen Lybecker, Myntmästaren Carelberg samt den här ofvan sid. 110 i Laurbeckska saken redan nämnde Kamereraren Wolker. Det utlåtande, som Comitén redan d. 27. Aprill s. å. afgaf, innehöll, att åtskilliga personer i Stockholm, oaktadt flera Kongliga förbud och slutligen den varning de förledna år fått af Stadens Consistorium, likväl tillåtit

sig hålla enskilda sammankomster, der de framfört sjelfgjorda böner, sjungit psalmer o. s. v., samt att de förskaffat sig utländska irrläriga böcker, fällt försmädliga omdömen om Prester, som sökte rätta dem, underhållit brefvexling med några föga berömvärda personer i Halle, inbillat sig vara lärde i den Helige Andes schola samt äga en särskild upplysning och invärtes erfarenhet, m. m. Bestämmandet af det verldsliga straff de för öfverträdande af Kongliga Påbud hade förtjenat, ansåg sig Comitén böra underdånigst öfverlemna åt Kongliga Senaten. Men hvad den andliga näpsten angeck, föreslog Comitén, att de, som brotslige befunnits, borde skriftligen afsäga sig sina villfarelser, inställa sina sammankomster, och låta sig af sina lärare undervisas, samt att de, som vore envise, måtte, efter de i Kyrkolagen föreskrifna grader, från församlingen uteslutas, tills de en rättsinnig bättring ådagalade. J:fr *Nordische Sammlungen, 3:te Samml.* och för öfrigt, om hela det pietistiska oväsendet i Sverige, Fants *Hypomnemata ad Historiam Pietismi in Svecia* samt Sv. Lundblads *Diss. de Pietismo.*

88 (sid. 125). Det är 1710 å Comiténs vägnar af Gezelius uppsatta Betänkande öfver Folcher, hivlket här ofvan sid. 121 är nämndt, anföres äfven i Warmholtz's *Biblioth. Histor.* IV. s. 326. J:fr XV s. 189 f.

Angående verkställandet af den slutliga domen öfver honom erhöll Gezelius från Enkedr. Hedvig Eleonoras dåv. Hofpredikant Prosten G. A. Humble ett bref af d. 19 Febr. 1718, som till sitt innehåll är dunkelt och oredigt, men emedlertid antyder den allmänna sinnesstämningen. Det lydde som följer:

„Den 12 *hujus* var ErkeBiskopen här, geck upp *in* „*Consistorio*, blef af en viss ledamot intalt, att ännu till- „bjuda Folcher frihet till att afsäga sig sina irremeningar, „göra recantation etc. och undgå således vidare olycka. „Clarensis„ (den ofvan äfven nämnde författaren af Carl „XII:s historia, Nordberg) „deputerades till honom i fän- „gelset, att föra honom sådant till sinnes, men fick till „svar, då han blefve convincerad hafva orätt, ville han

„gerna recantera, emellertid kunde ingen betaga honom „Konungens nåd. Denna lindriga väg tyckte höga Veder- „börande ej väl om, emedan de i befallning gifvit, att af- „kläda honom embetet, men icke att dispensera i en re- „dan fastställd och till execution beordrad resolution. — „Som *reus* då för sin opasslighet icke kunde komma upp „i Consistorio, blef den dagen intet till saken gjort, utan „allenast hela Clerus, vårt Consistorium undantagande, „sammankallad och förmanad att rätteligen skicka sig vid „detta värfvet, och icke *temere* dömma om en sak, som „dem ej vore kunnig, etc. Dagen efter, som var den 13. „kom åter ErkeBiskopen upp, och resolverades, att upp- „sätta ett *decretum* skrifteligen, det man genom tvenne „Consistorii ledamöter skulle Prof. Folker föreläsa låta, „om dess embetes förlust etc. Mag. Norberg blef befallt, „att tillika med Notario verkställat, efter han begynt på „dermed, ooh vore nu Vice Præses. Notarien sände väl „tio bod och ville hafvan med sig: then andre vägrade. „Rådet var en peine öfver dröjsmålet, tyckte illa vara, „att den mannen sig således undandrog, befallte omsider, „då ArchiPater var borta, att Pastor i Maria M:r Auri- „villius tillika med Notarien skulle gå till Folker och an- „tyda honom sitt straff. De följdes åt d. 15. kl. 11. för- „middagen, men blefvo med så stort ovett bemötte, att „icke ens Resolutionen kom att uppläsas, utan måste Au- „rivillius mundteligen säga honom dess innehåll; och så „skildes de. Men så ringa frukt har följt på Reverendis- „simi ArchiEpiscopi förmaning, att Folkers förfäktare „Gjädda och Conradi sedan ohördt pesterat på prediksto- „len. Sådant vet man, och hörer dagliga försmädelser; „men ingen vill vederbörligen angifva, så länge Consi- „storium tiger, som borde hålla hand och hafva uppse- „ende på sådant. Man har ock förmärkt, att *reus* har „sina vänner redan i Lund, så att innan Konungens ap- „probation på hvad som gjordt är, uppkommer, man „näppligen vidare understår sig här uppe att röra der- „vid mera.„

Och i ett sednare bref af d. 22. Mars berättade han ytterligare, att „morrandet öfver Prof. Folchers dom i

„staden icke återvända vill, utan vid alla samqväm der-„öfver discurreras, och snart sagdt ganska få veta sam-„manhanget."

Folcher dog 1729. J:fr *Svenska Mercurius* för Augusti månad 1758, s. 168 ff.

89 (sid. 126). Se Fant *Sv. Hist.* V s. 136. Molins theser äro aftryckta i *Svenska Mercurius* för Febr. och Maj 1758 ss. 918 ff., 1317 ff., äfvensom Gezelii betänkande ders. för Augusti s. å. s. 172 ff. J:fr Fants *Hist. Librorum symbolicorum in Svecia* s. 15 f., och Wéstén a. st. 11. s. 237. Bland dem, som vid detta tillfälle yrkade på stränghet, och, utan afseende å Molins allmänt erkända förtjenster, önskade att en skarpare aga måtte honom vederfaras, var äfven vår redan flera gånger nämnde Broms, som ofta utmärkte sig bland den dogmatiska scholans vapendragare.

90 (sid. 127). Se Warmholtz *Bibl.* X. s. 127.

91 (Sid. 128). Se *Tessin och Tessiniana* s. 38 f. not. Finland tillhörig genom sin härkomst blef Grefve Horn sedermera Åbo Universitets Canceller.

92 (sid. 140) *Åbo Tidn:r* 1774 sid. 157.

93 (sid. 141). Neikter *Collectio Monumentorum Historiam Svec. illustrantium, Sect.* X. s. 63 ff.

94 (sid. 142). *Åbo Tidn:r* 1785, Bihanget s. 52 f.

95 (sid. 143). Härvid syftas förmodligen på det 1693 utfärdade Kongliga beslut, hvarigenom Kyrkoherden i Gefle Johan Schäfer, som sjelf var född Finne (bror till Vice Presidenten Henrik Herdhjelm samt den beryktade religionsvärmaren Petter Schäfer) förordnades till Generalvisitator öfver Finmarkerna i Gestrikland och Helsingland. Se Bergii *Nytt förråd af Handl:r* s. 43 f., *Åbo Tidn:r* 1793. N:o 14.

96 (sid. 144). Ett sådant förbud var, första gången, år 1696 redan utfärdadt.

97 (sid. 144). *Åbo Tidn:r* 1791 N:o 17, 1792 N:o 33, 1801 N:o 30.

98 (sid. 145). Enligt Juslenii uppgift i Åminnelse-talet öfver Gezelius.

99 (sid. 146). Enligt Landshöfdingens i Åbo och Björneborgs Län svar af d. 20. Jan. 1702 å Consistorii Academici begäran, att, i stället för de bönder, som från Akademiens hemman hade blifvit till Soldater utskrifne, lösdrifvare måtte antagas.

100 (sid. 147). Se Warmholtz X. s. 84, Wallqvists *Eccles. Saml.* VI. o. VII. s. 377.

101 (sid. 147). Se Nordberg *K. Carl XII:s Hist.* 1. s. 761 f., Alopæus *Borgå Gymnasii Hist.* s. 391, Wörlunds *Historisk Beskrifn. öfver den Kongl. Hofrätten i Åbo* s. 38.

102 (sid. 151). Alopæus a. st. s. 62.

103 (sid. 153). Enligt ett bref från Åbo till Gezelius i Stockholm, af d. 4. Juli.

104 (sid. 155). J:fr för öfrigt Loenboms *Svenka Archivum* 1. s. 122 och *Åbo Tidn:r* 1778 s. 29 ff. Den här ifrågavarande Pest synes från Polen genom Preussen och Kurland hafva utbredt sig till Lifland. I Warschau härjade den redan år 1708 och beröfvade staden nära hälften af sina invånare. Äfven der hvilade sjukvården förnämligast på Presterna, som närmare kan inhämtas af ett par historiska anteckningar, införda i *St. Petersb. Zeit.* 1831, N:o 279 o. 280. Äfven Süssmilch's *d. göttl. Ordnung in den Veränderungen des menschl. Geschlechts* kan jemföras.

105 (sid. 160). J:fr Fant *Svenska Historien* V. ss. 26 f., 39.

106 (sid. 164). Ännu i det andra eller mellersta af de tre krig, hvilka mellan Ryssland och Sverige i 18:de årh. fördes, ansågs å Svenska sidan med välbehag, att Finske embetsmän öfverkommo till Sverige. Se Alopæus a. st. ss. 70 ff., 503. Men tvertom förklarades dock på Biskopen i Åbo Fahlenii underdåniga förfrågan 1742 om Presterskapets bortflyttning samt svarades, att de

borde qvarstanna och då fastmer hafva sina åhörares själavård om hjertat.

107 (sid. 174). I ett bref till Gezelius meddelade Tammelin, med strängt förbehåll af tystlåtenhet, Lybeckers yttrande. Här är det blott ur minnet uppgifvet, då anteckningarna ur detta och några andra bref, som Tammelin från Lund tillskref Gezelius, jemte alla originalen, numera, genom Åbo brand, äro förlorade.

108 (sid. 179). Se Fant *Utkast till Svenska Hist.* V. s. 101.

109 (sid. 180). Lejonmarck var son till Prosten i Uskela Christiern Agricola och Brita Forsenius, Prostens i Lojo Sven Torchilli dotter; kallade sig, innan han adlades, Åkerman. J:fr. Dals *Specimen Biogr.* Cap. XIX.

110 (sid. 180). Dessutom synas äfven flera andra ströskrifter af dylik syftning varit vid denna tid i omlopp. Se *Tessiniana* s. 395.

111 (sid. 182). För det följande kan jemföras Erkebiskop. Tengströms *Handl:r, VI:te Häft.*

112 (sid. 183). Warmholtz X. s. 94 f.

113 (sid. 183). Se Alopæus ss. 62 ff. 491.

114 (sid. 189). Se Alopæus ss. 66, 285, 369, 463, 500, 317, 529, Westén 11. s. 692, Wallqvist s. 167.

115 (sid. 190). Alla till namnen uppgifna i en med Åbo Domkapitels äldsta Protokollband sammanhäftad förteckning öfver dem, som från 1713 till 1795 blifvit i Åbo ordinerade. J:fr. *Mnemosyne* 1823 för Juni, s. 185.

116 (sid. 191). Se *Gezelii d. ä. minne* s. 130 f. not. J:fr här ofvan not. 66.

117 (sid. 191). Se här ofvan Bilagan II. om de under Gezelii tid i Åbo Stift utgifna Synodaldisputationer.

118 (sid. 191). I Åbo Universitets Bibliotheks manuscriptsamling förvarades en afskrift af detta lilla arbete, hvars till Furst Galitzin ställda dedication var undertecknad: *Henriciades ὁ παγκακομοίρετος*. I inledningen klagades öfver brist på nödiga hjelpredor, som i dåvarande läge ej stod att afhjelpas. En lefvernesbeskrifning öfver

författaren dertill, ofvannämnde Peldan, innehålla *Åbo Tidn:r* 1792, N:is 45, 46.

119 (sid. 192). Den införes här efter en afskrift, som förvarades i Åbo Akad. Bibliotheks manuscriptsamling.

120 (sid. 194). Se Erkebisk. Tengströms *Afhandl. om Presterl. Tjenstgörn.* II. s. 803.

121 (sid. 194). D. 14. Sept. 1717 anställdes i Consistorium ransakning med en Adjunctus Ministerii i Vörå Anders Ruuth, som, tvertemot förbud, "corresponderat "med Svensken. Han tillstod sig skrifvit till sin Pastor "Ma:gr Lars Gezelius, att Fursten, Landshöfdingen i Åbo, "ordinerat sig en Substitut i Österbotten Lagman Tisen-"haus, att årsvexten var herrlig på de få ställen, der det "såddes," m. m. Beslutet blef, att "såsom nu H:r Anders "Ruuth öfverträdt Hans StorCzariska Maij:ts allernådigste "förbud, i det han, som förbemält är, brukat correspon-"dence med Svensken, alltså kan Cons. intet annat än "procedera efter Kongl. KyrkioOrdningen Cap. XIX. §. 21. "tages Prästerl. Embetet ifrån honom, och hans Furstel. "Durchlaucht:t underdånödmjukeligen hemställes." Hvad öde honom sedermera öfvergeck, är bekant.

122 (sid. 195). Se Erkebiskop Tengström a. st. II. s. 616 not., III s. 297 not.

123 (sid. 201). Om Finska nationalkyrkan i Stockholm se *Åbo Tidn:r* 1771 s. 115, Erkebisk. Tengströms *Handl:r* V, s. 35 ff.

124 (sid. 202). I Vexiö Domkapitel, hvars ordförande var Gezelii måg Biskop Lund, blef Gezelius ensam å förslag till Erkebiskopsembetet uppförd.

125 (sid. 203). Titeln å en vid detta tillfälle hållen, sedermera tryckt, predikan är anförd i *Gezelii d. ä. minne* s. 305. — Gezelii svärfar Assessor Lietzen härstammade från Arensburg, der hans far hade varit Vinskänk. Såsom Åbo stads Borgmästare ingeck han i Stockholm 1658 äktenskap med Rådmannen derstädes Carl Ekeboms dotter Margareta Ekebom. I detta sitt förra gifte

hade han en son, Carl von Lietzen, som under detta namn år 1719, då han var Lagman på Gottland, adlades, och 1721 dog utan söner. — Hans far Assessor Lietzen gifte sig andra gången med Catharina Wernle, af en Tysk, i Finland bosatt och adlad, slägt. Han dog 1691. Utaf Döttrarna blef en gift med vår Gezelius, en annan med Häradshöfdingen i Nedra Satakunda Härad Jakob Aejmelæus, en tredje med Professor Hahn, en fjerde med Akademie Quæstorn Gudmund Höök (död i Februari 1695) samt derefter med Professor Tolpo, och en femte dotter med Prosten i Pedersöre Johan Georgsson Gezelius. — Biskop Gezelii enka Hedvig Lietzen öfverlefde sin man icke länge. Hon dog i Stockholm 1720, och begrofs i Storkyrkan d. 12. Maj s. å.

126 (sid. 204). Se här ofvan Bilagan 1.

127 (sid. 204). Denne numera här blott ur minnet anförde Målares namn förekommer i Fuesslis *Künstler Lexicon*, hvaraf dock, efter Åbo brand, intet exemplar varit tillgängligt. — Samme konstnär hade äfven målat den stora tafla, föreställande Christus i Getsemane, som prydde Gezeliska grafchoret i Åbo Domkyrka. — Detta grafchor hade, innan Gezelius d. ä. derom med Domkyrkorådet afslutade handel, tillhört en adlig familie, som hade upphört att begagna, underhålla och vårda detsamma, enligt hvad numera uppbrunna handlingar i Domkyrkans Archiv närmare upplyste. — Den i *Gezelii d. ä. minne* s. 233 f. förekommande oriktiga uppgift, att der äfven stoftet af Gezelius d. y. och hans son Biskopen i Borgå skulle förvarats, rättas härmedelst.

128 (sid. 205). Samma egendom såldes af Gezelii arfvingar, något år efter hans död, åt Riksrådet Grefve J. A. Meijerfeldt, och kom ytterligare sedan genom köp tillbaka till Lagerfeldtska familien. J:fr Fants *Diss. sistens Descriptionem Paroeciæ Roslagiæ Täby* s. 2.

129 (sid. 206). Titeln å Likpredikan lyder: *Gudz Barnas förträffeliga frimodighet i Lijf, i död, och efter död, tå Kongl. Maij:tz Tro Man och Biskop i Åbo, samt Pro-Cancellerius vid Academien thersammastädes*

- - *Doct. Johannes Gezelius, til sin graf och hvilorum uti St. Nicolai Store Kyrckio i Stockholm - - d. 26. Jun. anno* 1718 - - - *beledsagad blef, uti en Christelig Lijkpredikan föreställd af Gustaf Adolph Humble, S. S. Th. D. och Superintend. i Carlscrona. Stockholm, tryckt Henr. C. Merckell, Kongl. Bokt. i Stor Furstendömet Finland,* 1719, 10 ark, titelbladet, personalierna och tacksägelsen inbegripna; hvarefter med fortgående sido- och arkteckning följer: *Piæ, pia memoria, vitæ, maximi Fennorum Episcopi, Academiæ Regiæ Aboënsis, Pro-Cancellarii eminentissimi, S. Theologiæ Doctoris consummatissimi, reverendissimi Domini; Johannis Gezelii, Filii: quam lugens conscripsit, moestus proclamavit Holmiæ d. XXIIX Junii, A:o MDCCXVIII Daniel Juslenius,* utgörande jemte det af Talaren sjelf författade invitationsprogramm $5\frac{1}{4}$ ark, allt tillsammans 120 sidor, 4:o.

Men dessutom utkommo följande sorgebetygelser och minneskrifter, hvilkas titlar af H:r Canc. R. o. R. Wallenius blifvit meddelade:

Sacrum Reverendissimo Domino et S. S. Theologiæ Doctori Excellentissimo Johanni Gezelio J. F. Diœceseos Aboensis Episcopo, Regiæ in Finlandia Academiæ Procancellario, et Consistorii Ecclesiastici Præsidi Magnificentissimo; Nato Dorpati Livonorum die 6 *Sept. MDCXLVII, denato in prædio Viggebyholm ad Holmiam die* 10 *Aprilis MDCCXIIX, et die* 26 *Junii ejusdem anni in Templo S. Nicolai Holmensium solenniter sepulto.* S. l. et a. m. 1 ark folio.

Är, såsom sista sidan utvisar, af Poeseos Professorn Pryss, och ett *Carmen Latinum tricolon tetrastrophon*, i 20 stropher.

Memoriæ Sacr. Reg. Maj. Summæ fidei Viri, Reverendissimi Eminentissimique Dn. Johannis Gezelii, S. S. Theologiæ Doctoris Celeberrimi, Diœceseos Aboënsis quondam Episcopi, ut et Regiæ ibidem Academiæ Procancellarii Excellentissimi, nunc in Coelis beati, Sacrum. Holmiæ, Excud. Henr. C. Merckel, A:o 1718. 1 ark 4:o.

På Grekisk, elegisk, vers, af Anders Anton Stiernman.

Suomalaisten Seuracunnan, Pohjalaisten Peräcunnan, Walituxet Waikeimmmat, Surun sanat surkeimmat: cosca Cuningallisen Maj:tin uscollinen Mies, corciast ylistetty Suomen Maan Pispa, ja P. Raamatun aworalda cuuluisa Doctor, nijn myös Cuningallisen Academian siellä Pro-Cancellarius, se corkiast cunnioitettawa ja corkiast oppinut Herra, Herr Johannes Gezelius, sangen suurest kijtettäwän elämäkerran, ja autuallisen cuoleman jälkehen, cohtullisella cunnialla haudattihin Stockholmin Isohon Kirckohon 26 *päiwänä Kesä Kuulla wuonna* 1718, *welwollisimmas näyrydes edestoi. — Finska Nations Bedröfveliga Klage-dicht och Norrbottningars ödmjuka sorge-plicht; då Kongl. Maj:ts Troman - - - Her Johannes Gezelius efter ganska lofvärd vandel, och salig död, med tillbörlig heder begrofs i Stockholms Store Kyrckia den* 26 *Junii* 1718. *I skyldigaste ödmjukhet fattat Zacharias Lithovius, f. d. Kyrckioherde och Probst i Nyen; men nu förordnad till Uhleå i Österbotn. Stockholm, H. C. Merckell,* 1718. 1 ark folio.

Ett poem på Finska och Svenska.

In Christo suæ Γῆς quasi alter Elias, desideratissimæ memoriæ Dominus Johannes Gezelius, J. F. Episcopus, Procancellarius, Doctor Fennorum, famigeratissimus, cum paterno ipsius funeri, justa, Holmiæ in templo Cathedrali, die VI. Calend. Julii Anno post Christum natum MDCCXVIII. solverentur debita, Carmine Lugubri nuncupatus, nomine Scholarum Fennicarum, a Cliente, etiam post fata sui observantissimo devotissimoque Johanne Haartman. Holmiæ, Excud. Henr. C. Merckell, Reg. Typogr. Duc. Finl. 1718. 1 ark, folio.

Poemet på Latinsk elegisk vers. Författaren var då Conrector i Raumo Schola, men 1713 flygtad till Sverige. Erhöll sedermera befordran till Professor vid Åbo Universitet.

Lessus super obitu Reverendissimi Patris ac Domini, Dn. Johannis Gezelii, S. Theologiæ Doctoris Celeberrimi, Episcopi Dioecesios Aboensis, Regiæ ibidem Academiæ Procancellarii, nec non Consistorii Ecclesiastici

Præsidis: Viri undique Eminentissimi, et de Ecclesia Dei optime meriti: quum Funeris Sollemnibus Stockholmiæ die XXVI Jun. A. O. R. MDCCXVIII. tumulo mandaretur. Hom. Odys. Ω. Ὣς σὺ μὲν οὐδὲ θανὼν ὄνομ' ὤλεσας, ἀλλά τοι αἰεὶ Πάντας ἐπ' ἀνθρώπους κλέος ἔσσεται ἐσθλὸν Ἀχιλλεῦ. Holmiæ, Excud. Henr. C. Merckell, Reg. Typogr. Duc. Finl. 1718. 1 ark folio.

Poemet på Latinsk elegisk vers. I stället för Förf:s namn, läses, å 4:de sidan, sist: *His Ostrobotnica moerens Studiis addicta Juventus, Venerando solvere justa Patri pia, planctibus IBat.* Författare var utan tvifvel den ofvannämnde, slutl. Theol. Professorn Isak Björklund.

130 (sid. 210). Se *Justæ laudes in Regiam Majestatem Viri, dum viveret perspectæ fidei, generosi et nobilissimi D:ni Erici Loskiœld, Assessoris quondam in Supremo, quod Aboæ Fennorum est, Judicio Regio, consultissimi: in celebri ac frequenti magnorum eruditorumque virorum consessu nonis April. a. MDCCVII, dictæ a Dan. Juslenio. Aboæ excud. Henr. C. Merckell, Reg. Typogr.* Framföre står ett af Akademiens dåv. Rector Simon Tålpo utfärdadt programm, och efter talet är aftryckt *Lijk-Sermon, öfwer fordom Assessorens uti den Kongl. HoffRätt i Stor Förstendömet Finland --- Herr Erik Loskiöldz -- salige afgång utaf denna werlden, åhr* 1707. *den 7. Febr. vid Dess graf i Acais Kyrckia hållen af Jacob Ritz, Præposito och Pastore för detta i Slawancka, men nu i Somero.* Alltsammans 8 ark, 4:to.

131 (sid. 211). Ödmans *Hågkomster från Hembygden,* sid. 5. — Om de af Lund utgifna små strödda skrifter och uppsattser Stiernm. *Ab. Lit.,* Baelter *Kyrko Cerem.,* Fant *Hist. Litt. Gr.,* Porthans *Animadversiones de Libris raris* s. 51 f., Warmholtz X. s. 94 f., Lidén, och Marklin *Supplem.* s. 57. — Dessutom äro kända par af honom utfärdade programm, det ena af år 1693, innehållande kallelse till parentationen öfver Dr. Ulrika Eleonora d. ä., det andra af d. 12. Juli 1703, 1½ ark 4:o, innehållande bjudning till Superintendenten Joh. Rungii Theol. Doctors promotion. Herr Canc. R. Wal-

lenius har meddelat följande titel å den hos Stiernman under N:o 5 anförda intimation om hans föreläsningar: *Literarum Humaniorum Seriis Cultoribus* & *Admiratoribus Sinceris, S. P. David Lund, Poës. Prof. Publ. in Reg. Acad. Aboënsi. Plutarchus de Audiendis Poëtis: Duo assvescentibus audire Poëtas accrescunt luculenta commoda: unum ad moderationem, alterum ad excelsitatem animi. Impr. apud Johannem Wallium.* 1691. 2¼ ark, 4:o.

132 (sid. 212.) Enligt personalierna vid Gabr. Fortelii likpredikan och Henr. Helsingii åminnelsetal.

Register.

36

Rättelser:

Sid. 28 sista raden står *edeo:* läs *adeo.* S. 44 r. 3 nerifr. förbättrande: l. förkättrande. S. 132 sista r. framställningen, af: l. framställningen af. S. 139 r. 12 vore: l. voro. S. 192 r. 3 nerifr. *Riovicæ:* l. *Kiovicæ.* S. 228 r. 18 *conussas:* l. *concessas.* S. s. r. 26 *hoctenus:* l. *hactenus.*

